Vedecký časopis o kultúre regiónov na Slovensku

Vedecký recenzovaný časopis

Scientific Journal of Regional Culture in Slovakia

Peer-reviewed Scientific Journal

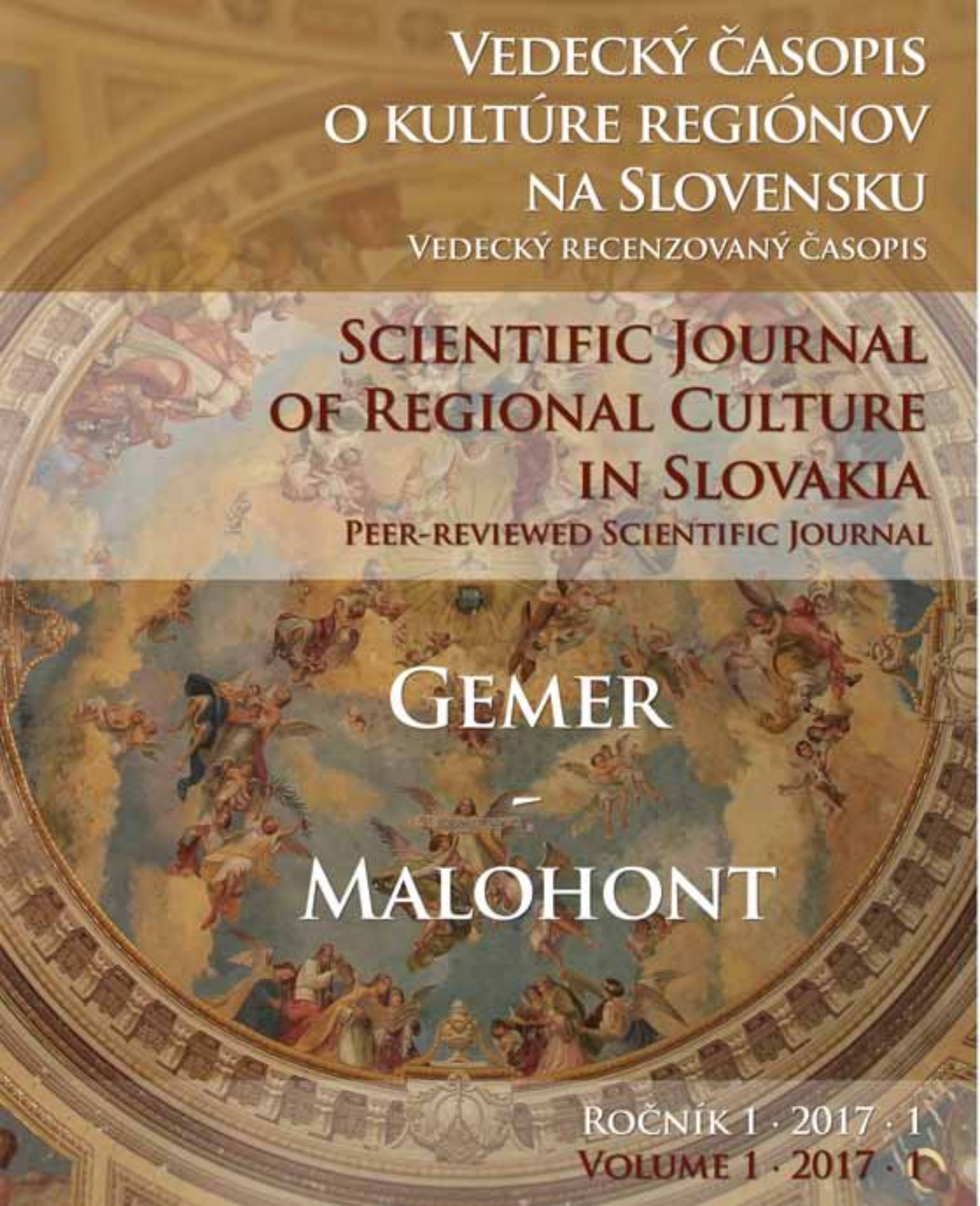

Gemer – Malohont

Ročník 1 · 2017 · 1
Volume 1 · 2017 · 1

Vedecký časopis o kultúre regiónov na Slovensku / Scientific Journal of Regional Culture in Slovakia je interdisciplinárny vedecký recenzovaný časopis. Tematicky sa zameriava na výskum rôznych aspektov kultúry slovenských regiónov. Všetky informácie pre prispievateľov a čitateľov sú dostupné na internetovej stránke časopisu www.csr.sk.

Časopis vychádza dvakrát ročne.

Scientific Journal of Regional Culture in Slovakia (Vedecký časopis o kultúre regiónov na Slovensku) is an interdisciplinary scientific reviewed journal. It focuses on the research of various aspects of the culture of Slovak regions. All information for contributors and readers is available on the web site of www.csr.sk.

Journal is published twice a year.

Hlavný redaktor / Editor in chief: Andrej Štafura
Redaktor / Editor: Katarína Štafurová, Martin Čulík
Redakčná rada / Editorial Board: Timotea Vráblová, Janka Petőczová, Martin Čulík, Martin Braxatoris, Marcela Bednárová, Marianna Bárdiová, Peter Barta

Vedecký časopis o kultúre regiónov na Slovensku / Scientific Journal of Regional Culture in Slovakia, ročník 1, 2017,č. 1. Časopis vydáva Quirinus, o. z., Adresa redakcie: Quirinus, o. z., Litovelská 624/3, 050 01 Revúca, E-mail: web@csr.sk. Internetová stránka časopisu: www.csr.sk.

Scientific Journal of Regional Culture in Slovakia (Vedecký časopis o kultúre regiónov na Slovensku) volume 1, 2017, no. 1. Magazine is published by Quirinus, o. z., Editorial address: Quirinus, o. z., Litovelská 624/3, 050 01 Revúca, E-mail: web@csr.sk. Website of the magazine: www.csr.sk.

Foto na obálke Ing. Maroš Detko
Obálka © Martin Rolinec

© Quirinus, o.z., Katarína Štafurová – Martin Čulík – Andrej Štafura

ISSN 2585-8068

Obsah
Contents

Štúdie / Studies

Horný Gemer v 1. tisícročí pred Kr. / Upper Gemer in the 1st millenium BC
Elena MIROŠŠAYOVÁ ..... s. 1

Téma husitsko-evanjelickej kontinuity na Gemeri, v Malohonte a Novohrade a otázka cyrilometodsko-husitskej kontinuity v historických prácach a traktátoch slovenských evanjelikov / The Theme of Hussite-Evangelical Continuity in Gemer, Malohont and Novohrad Region and the Question of Cyrillomethodian-Hussite Continuity in the Slovak Evangelicals' Historical Works and Tracts
Martin BRAXATORIS ..... s. 13

„Slavjani gemerskí" - Životné paralely Bohuša Nosáka-Nezabudova a Petra Kellnera-Záboja Hostinského, redaktorov *Slovenských národných novín* a *Orla tatranského* / *Slavs from Gemer* - Parallels in the Life Stories of Bohuš Nosák-Nezabudov and Peter Kellner-Záboj Hostinský, Editors of the *Slovenské národné noviny* Newspaper and Its Supplement *Orol tatranský*
Marcela BEDNÁROVÁ ..... s. 46

Umelecké snahy autorov tzv. mladej generácie – gymnazistov v Tisovci počas 2. svetovej vojny (Ctibor Štítnický a Milan Kraus) / Artistic pursuits of the so-called young generation authors – Tisovec high school students during the World War II (Ctibor Štítnický and Milan Kraus)
Peter TOLLAROVIČ ..... s. 62

Horný Gemer v 1. tisícročí pred Kr.[1]

Upper Gemer in the 1st millenium BC[1]

Elena MIROŠŠAYOVÁ

Abstrakt

Príspevok podáva prehľad súčasného stavu poznania sídliskových štruktúr na území mikroregiónu Silická planina v chronologickom rámci 1. tisícročia pred Kr. V neskorej dobe bronzovej a následnej dobe železnej kultúrny a historický vývoj mikroregiónu úzko súvisel s vývojom osídlenia v údolí rieky Slaná a Bodva. Najvýraznejšie zastúpenie majú pamiatky populácie kyjatickej kultúry usadenej na planine a jej okrajoch. V dobe železnej sú stopy po osídlení sporadické. Do sídliskových areálov obyvateľov na planine patrili jaskyne a priepasti využívané na profánne a sakrálne účely. Špecifickým prejavom sú nálezy kultových masiek z tvárovej časti lebky.

Kľúčové slová: Slovensko, región Gemer, Slovenský kras, neskorá doba bronzová, doba železná, osídlenie, jaskyne, rituály.

Abstract

The article presents an outline of the current state of knowledge of settlement structures on the territory of the Silická Plain microregion within the chronological framework of the 1st millenium BC. In the late Bronze Age and in the following Iron Age, the cultural and historical development of the microregion was closely connected with the development of settlement in the Slaná and Bodva river valleys. Relics of the Kyjatice culture people, who were settled on the plain and its edges, are most frequent. Traces of settlement from the Iron Age are very rare. The settlement areas of the population on the plain included caves and gorges used for profane and sacral purposes. Finds of cultic masks from the facial parts of skulls are a specific manifestation of such purposes.

Key words: Slovakia, Gemer region, Slovak Karst, Late Bronze Age, Iron Age, settlement, caves, rituals.

Silická planina patrí do geomorfologického celku Slovenský kras. Výnimočné prírodné prostredie krasového územia je predmetom dlhodobého výskumu geológov, jaskyniarov a archeológov. Doteraz získané archeologické pamiatky, napriek obmedzenej vypovedacej hodnote, poskytujú pozoruhodné informácie o štruktúre osídlenia Silickej planiny a vzťahu tunajšej populácie k jaskyniam a priepastiam. Speleoarcheologickej činnosti zameranej na sledovanie prítomnosti človeka v jaskyniach Slovenského krasu sa intenzívne venoval Juraj Bárta.

The Silická Plain belongs to the geomorphological unit of the Slovak Karst. The unique natural environment of the karst area is subject to a long-term investigation of geologists, speleologists and archaeologists. The archaeological finds obtained so far provide, in spite of their limited information value, remarkable information on the structure of the settlement of the Silická Plain and on the relation of the local population to caves and gorges. Juraj Bárta focused on speleo-archaeological activites monitoring presence of humans in the caves

Poznatky získané pri výskumoch jaskýň publikoval formou správ a odborných štúdií.[2] Výsledky jeho výskumov využil Peter Romsauer pri zostavovaní súpisu jaskýň s nálezmi archeologických artefaktov v severokarpatskom priestore a ich chronologicko-kultúrnej klasifikácie a kultovému využitiu. Na území Slovenského a Aggteleckého krasu boli jaskyne najviac využívané nositeľmi bukovohorskej kultúry v strednom neolite a kyjatickej kultúry v neskorej dobe bronzovej[3]. Dôvod pobytu človeka v jaskyni a jeho dĺžka závisela od charakteru vstupu a vnútorného priestoru.

Osídlenie Silickej planiny

Z dostupných archeologických prameňov vyplýva, že v priebehu 1. tisícročia pred Kr. bola Silická planina osídlená nerovnomerne (obr. 1).

Neskorá doba bronzová

V neskorej dobe bronzovej v 10.-9. storočí pred Kr. bolo územie Silickej planiny súčasťou východnej enklávy kyjatickej kultúry. Presnejšie vymedzenie sídliskových areálov prípadne počtu osád situovaných priamo na planine sa nedarí. Podľa rozptýlených fragmentov keramiky kyjatickej kultúry je lokalizovaná osada na juhovýchodnom okraji Silickej planiny na plošine nad vápencovým bralom Sokolia skala (kataster obce Silická Jablonica). Do sídliskového areálu osady patrila Zbojnícka jaskyňa v kolmej stene Sokolej skaly (obr. 2: 8, 9). Čiastočne prístupná vchodová časť jaskyne mohla určitý čas slúžiť ako obytný priestor. Nevylučujem, že pre obyvateľov osady bola miestom vykonávania rituálnych úkonov.[4] Intenzívne využívanie priestorov jaskyne v rôznych časových úsekoch dokladá bohatý súbor nálezov nájdený v sekundárnej polohe vo svahu pred jaskyňou. V roku 1972 vyrazil z jaskyne silný prúd krasovej podzemnej vody, ktorý zdevastoval vnútorný priestor jaskyne a okolie[5]. Voda vyniesla z interiéru jaskyne pamiatky zo stredného neolitu, neskorej doby bronzovej a doby laténskej. Prítomnosť

of the Slovak Karst. The knowledge acquired during the investigations in caves was published in form of reports and studies.[2] Results of his investigations were used by Peter Romsauer, who created a registry of caves with finds of archaeological artifacts in the northern Carpathian territory and their chronological-cultural classification as well as cultic use. As far as the territory of the Slovak and Aggtelek karsts is concerned, caves were used mostly by the Bükk Culture bearers in the middle Neolithic and the Kyjatice Culture people in the late Bronze Age.[3] The reason why people stayed in caves and how long they stayed there depended on the character of the cave's entrance and interior.

Settlement of the Silická Plain

It follows from the available archaeological sources that in the 1st millenium BC, the Silická Plain was unevenly settled (Fig. 1).

Late Bronze Age

Its territory was part of the eastern enclave of the Kyjatice Culture in the late Bronze Age in the 10th-9th century BC. It is rather complicated to determine the settlement areas or the number of settlemets directly on the plain more precisely. According to the scattered fragments of the Kyjatice Culture pottery, a settlement was located on the southeastern edge of the Silická Plain, on the plateau above the limestone rock called Sokolia skala (within cadastral boundaries of Silická Jablonica). The Zbojnícka Cave in the perpendicular wall of Sokolia skala belonged to the settlement area (Fig. 2: 8, 9). The partly accessible entrance part of the cave could have been temporarily used as a residential space. I cannot exclude the possibility that for the settlement's inhabitants, it was a place for rituals.[4] Intense use of the cave in various periods is documented by the rich collection of finds discovered at a secondary position in the slope in front of the cave. A strong stream of underground karst water

stredovekých pamiatok súvisí s existenciou hradu na vrchole Sokolej skaly, z ktorého sú dnes zachované iba nepatrné zvyšky.[6]

Zlomky keramiky sa našli aj v okolí jaskyne Silická ľadnica[7] (obr. 2: 2). Archeologický výskum sa nerealizoval a zo stručnej informácie sa nedá určiť či zlomky keramiky uvádzané bez presnejšej kultúrnej klasifikácie sú pozostatkom osady alebo krátkodobého pobytu človeka.

Pohrebiská ako doklad trvalejšieho pobytu spoločenstva sú dôležitou súčasťou sídliskovej štruktúry. Na Silickej planine je žiarové pohrebisko kyjatickej kultúry situované juhovýchodne od obce Silica na polohe Pri Ardovskej škôlke (obr. 2: 5). Počas záchranného výskumu vyvolaného rekonštrukciou vodovodu sa preskúmalo 14 urnových hrobov, ktoré zastupujú iba časť pôvodnej plochy pohrebiska.[8] V jeho blízkosti bola povrchovou prospekciou zistená osada, pravdepodobne súčasná s pohrebiskom[9] (obr. 2: 6).

Pozoruhodným javom na Silickej planine sú jaskyne a priepasti s nálezmi keramiky a ľudských kostí. Väčšina výrazných nálezov v časovom horizonte neskorej doby bronzovej prípadne začiatku staršej doby železnej sa spája s osídlením kyjatickej kultúry. Určitá koncentrácia sa črtá v katastri obce Silica. Kostrové pozostatky nachádzané v jaskyniach sú predmetom stáleho záujmu antropológov aj archeológov.

Na Silickej planine si špeciálnu pozornosť zaslúžia nálezy kultových masiek z tvárových častí lebky, ktoré sa našli v dvoch jaskyniach.

Približne 1 km na juh od obce Silica leží Majda-Hraškova jaskyňa s priepasťovitým vstupom (obr. 2: 4). V jaskyni sa našla keramika kyjatickej kultúry[10] a kostrové pozostatky jedenástich až dvanástich jedincov. Podľa antropologického rozboru patrili siedmim dospelým, z ktorých boli štyria muži. Ostatné patrili štyrom až piatim deťom. Na kostiach piatich jedincov boli evidentné stopy násilia po úderoch tupým predmetom, sečné a rezné rany.

issued from the cave in 1972 and devastated the interior of the cave as well as its surroundings.[5] Water brought relics from the middle Neolithic, late Bronze Age and LaTène Period out of the cave's interior. Presence of medieval artifacts is related to the existence of a castle on top of Sokolia skala; only its minimum remains have been preserved.[6]

Pottery fragments were also found near the Silická ľadnica Cave[7] (Fig. 2: 2). No archaeological investigation has been carried out, however, and it is not possible to determine from the brief information whether the pottery fragments presented without a more exact cultural classification are remains of a settlement or a short-term stay of humans.

Burial grounds as evidence of a long-term presence of a society are an important part of the settlement structure. At the Silická Plain, there is a cremation burial ground of the Kyjatice Culture situated southeast of the village of Silica, Pri Ardovskej škôlke site (Fig. 2: 5) 14 urn burials representing only a part of the original area of the burial ground were studied during the investigation initiated by reconstruction of water pipeline.[8] A settlement, probably contemporary with the burial ground (Fig. 2: 6), was detected near it by means of surface prospecting.[9]

Caves and gorges with finds of pottery and human bones at the Silická Plain are a noteworthy phenomenon. Most significant finds in the chronological horizon of the late Bronze Age or the beginning of the Iron Age are related to the Kyjatice Culture settlement. A certain concentration is looming in the area of Silica. Skeletal remains found in caves are subject to permanent interest of anthropologists and archaeologists.

Finds of cultic masks from the facial parts of skulls found in two caves at the Silická Plain deserve special attention.

Approx. 1 km south of the village of Silica, the Majda-Hraškova Cave with a gorge entrance is situated (Fig. 2: 4). Pottery of the Kyjatice Culture [10]

K dôležitým nálezom patrí kultová maska z tvárovej časti lebky muža. Druhá maska nebola dokončená. Stopy po varení viditeľné na kostiach a intencionálne rozbité mandibuly dopĺňajú formu rituálnych praktík.[11] Nakoľko priestor jaskyne je málo vhodný na dlhší pobyt predpokladá sa, že zásahy na lebkách a obrady spojené s antropofágiou sa vykonávali prevažne na povrchu pred jaskyňou.[12] Pre rekonštrukciu formy kultových obradov, pri ktorých dochádzalo k usmrteniu jedincov a rituálnej antropofágii, chýbajú spoľahlivé archeologické svedectvá.

Ďalší nedokončený polotovar kultovej masky z tvárovej časti lebky asi 20 ročnej ženy gracilnej postavy sa našiel v priepasťovitej jaskyni Babská diera situovanej približne 300 m severne od jaskyne Silická ľadnica (obr. 2: 1). Okrem polotovaru masky sa v jaskyni našli kosti muža vo veku *juvenilis/adultus* a ženy vo veku *maturus*. Na kostiach sa nenašli stopy násilia.[13] Sprievodná keramika patrí kyjatickej kultúre. Kostrové pozostatky spolu s fragmentami keramiky kyjatickej kultúry boli získané pri prieskume v roku 1931 v Majkovej jaskyni juhovýchodne od Silice (obr. 2: 7). [14]

Súčasťou obradu rituálnej antropofágie bola lebka z Ardovskej jaskyne na juhozápadnom okraji Silickej planiny, ktorá prešla varom.[15] Z jaskyne pochádzajú bronzové predmety nájdené počas výskumu J. Böhma v roku 1934. Súbor obsahuje bronzový krúžok, zlomky náramku, neúplnú sedlovitú sponu a dva kosáky. Typy predmetov časovo korešpondujú s neskorobronzovým horizontom osídlenia.[16]

Datovanie kostrových nálezov z jaskýň nemusí vždy súvisieť s kyjatickým osídlením na planine. Príkladom je Múriková jaskyňa severozápadne od Silice, v ktorej sa spolu s keramikou kyjatickej kultúry našla neúplná ľudská kalva a fragment čeľuste asi 40-50 ročného muža. Podľa zachovaných deskriptívnych znakov majú kosti charakteristiku stredovekých populácií.[17] Predbežne

and skeletal remains of eleven or twelve individuals were found in the cave. According to anthropological analysis, they belonged to seven adults; four of them were men. Other remains belonged to four or five children. Bones of five individuals bore evident traces of violence. They were hit by a blunt object, had slash and cut marks. Important finds include a cultic mask from the face of a male skull. The second mask had not been finished. Traces of boiling visible on bones and intentionally broken mandibles complete the form of ritual practices.[11] Since the cave is very little suitable for a longer stay, it is assumed that the hits on the skulls and rituals connected with anthropophagy were carried out mostly on the surface, in front of the cave.[12] Reliable archaeological evidence which could help us reconstruct forms of the cultic rituals including murders of individuals and ritual anthropophagy is absent.

Another semi-finished cultic mask from the facial part of the skull of an approx. 20-year-old woman with a gracile figure was discovered in the gorge-like Babská diera Cave situated approx. 300 m north of the Silická ľadnica Cave (Fig. 2: 1). Besides this semi-finished mask, bones of a *juvenilis/adultus* male and *maturus* female were found in the cave. No traces of violence were observed on the bones.[13] The associated pottery belongs to the Kyjatice Culture.
Skeletal remains together with pottery fragments of the Kyjatice Culture were obtained at the survey in Majkova Cave southeast of Silica in 1931[14] (Fig. 2: 7). A boiled skull from the Ardovská Cave on the southwestern edge of the Silická Plain was part of the ritual anthropophagy ceremony.[15] Bronze artifacts found during the investigation of J. Böhm in 1934 also come from the cave. The collection contains a bronze ring, fragments of a bracelet, an incomplete saddle-shaped fibula and two sickles. Types of artifacts often correspond with the late Bronze Age horizon of settlement.[16]

Dating of the skeletal finds from the caves does not necessarily refer to the Kyjatice settlement of

bez kultúrnej klasifikácie sú dlhé kosti a lebka z jaskyne Čertova diera pri Kečove na juhozápadnom okraji Silickej planiny.[18]

Špeciálne miesto v živote obyvateľov Silickej planiny mala jaskyňa Silická ľadnica situovaná cca 2 km juhozápadne od obce Silica (obr. 2: 3). Jaskyňa vytvorená tokom Čierneho potoka je 1100 m dlhá a 110 m hlboká. V hornej časti je zaľadnená. Pre svoju výnimočnosť bola v roku 1995 zaradená do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO. Prvý odborný archeologický výskum realizoval v rokoch 1932-1933 J. Böhm. Prítomnosť človeka v jaskyni bola zistená v Gombaseckej chodbe a v priestore Archeologického dómu. Výrazná kultúrna vrstva v Archeologickom dóme, v ktorej sa našli stopy po kolovej konštrukcii, svedčí o intenzívnom využití priestoru jaskyne hlavne v neolite a neskorej dobe bronzovej.[19] O prípadnom využití jaskyne v neskorej dobe bronzovej a na počiatku staršej doby železnej ako kultového miesta vypovedajú nové nálezy miniatúrnych bronzových nástrojov, ktoré sa nedali reálne použiť, ale mali symbolickú funkciu.[20]

Na sledovanom území Silickej planiny sa okrem vyššie spomenutých jaskýň keramika kyjatickej kultúry našla v ďalších jaskyniach v katastri obcí Silica (Silická kvapľová, Múriková, Pod Červeným kameňom) a Silická Brezová (Kľukatá, Ortováň, Malá Ľadnica).[21]

Nálezy kyjatickej kultúry z jaskýň sú datované do rámca neskorej doby bronzovej až začiatku staršej doby železnej. Spresnenie chronológie ovplyvňuje viacero negatívnych faktorov. Datovanie sa opiera o málo presnú typológiu keramiky. Typy chronologicky citlivých predmetov a uzavretých nálezových celkov chýbajú. Časť nálezov bola neodborne vyzdvihnutá z jaskynných vrstiev, ktoré v dôsledku prirodzených pohybov vo vnútri jaskyne a zásahov človeka neboli intaktné.

Interpretovať prítomnosť ľudských kostí spolu s nálezmi kyjatickej kultúry v jaskyniach v

the plain. The Múriková cave northwest of Silica is an example; together with Kyjatice culture pottery, an incomplete calvarium and a fragment of mandible of a 40-50-year-old male was found. According to the preserved descriptive features, the bones have typical features of medieval populations.[17] Long bones and a skull from the Čertova Cave near Kečov on the southwestern edge of the Silická Plain have not been culturally classified. [18]

The Silická ľadnica Cave, which is situated approx. 2 km southwest of Silica, played a special role in the lives of inhabitants at the Silická Plain (Fig. 2: 3). The cave was created by the Čierny potok stream; it is 1,100 m long and 110 m deep. Its upper part is covered with ice. In 1995, it was included in the UNESCO World Heritage List for its uniqueness. The first expert archaeological investigation was carried out by J. Böhm in 1932-1933. Presence of humans in caves was detected in Gombasecká chodba corridor and in the area of the Archaeological Dóm. The distinct cultural layer in the Archaeological Dóm, which contained traces of a pole construction, documents intense use of the cave's area mainly in the Neolithic and late Bronze Age.[19] New finds of miniature bronze tools which could not have been really used but had a symbolic function also suggest that the cave was possibly used as a cultic place in the late Bronze Age and in the beginning of the Iron Age.[20]

Within the studied area of the Silická Plain, pottery of the Kyjatice Culture was discovered – besides the above mentioned caves – in other caves in the territories of Silica (Silická kvapľová (Silica Dripstone Cave, Múriková, Pod Červeným kameňom) and Silická Brezová (Kľukatá, Ortováň, Malá Ľadnica (Small Ice Cave).[21]

Finds of the Kyjatice Culture from the caves are dated within the late Bronze Age and the beginning of the early Iron Age. Specification of chronology is negatively influenced by several factors. The dating relies on inexact typology of pottery.

kontexte hrobových miest vyvoláva otázku, čo bolo dôvodom zmeny dôsledne dodržiavaného žiarového pohrebného rítu. Nájdená sprievodná keramika napríklad zo Zbojníckej jaskyne a Silickej ľadnice má charakter sídliskového riadu, ktorý je kvalitnejší ako hrobová keramika z pohrebísk kyjatickej kultúry.[22] V súvislosti s nálezmi ľudských kostí v spomínaných jaskyniach chýba odpoveď na otázku komu patrili, keď miestna populácia dôsledne dodržiavala žiarový rítus. Rovnako nie je spoľahlivo objasnená príslušnosť obetí či pochádzali z miestnej komunity alebo to boli cudzinci.[23] V neskorej dobe bronzovej na územie severného Maďarska prichádzajú z východu jazdecké skupiny, ktoré sa od domáceho obyvateľstva odlišujú kostrovým rítom a výbavou hrobov.

Doba železná

V porovnaní s obdobím mladšej a neskorej doby bronzovej sú na Silickej planine nálezy zo staršej doby železnej po roku 800 pred Kr. skôr sporadické a stopy obytných areálov sa zatiaľ nepodarilo identifikovať. Predpokladáme, že potomkovia kyjatickej kultúry prežívajú do začiatku 7. storočia pred Kr. Oporou pre uvedený predpoklad sú najmladšie hroby zo stupňa HB3-HC1 na dôležitom pohrebisku kyjatickej kultúry v Cinobani[24] a najmladšie formy keramiky domácich obyvateľov z opevnených sídlisk na území severovýchodného Maďarska (napríklad Mátraszentimre –Ágasvár; Szilvásvárad-Töröksánc).[25]Jednou z príčin nedostatku nálezov zo staršej doby železnej na Silickej planine môže byť vyľudnenie územia ako následok zvýšenej aktivity východných jazdeckých skupín, ktoré v 7. storočí pred Kr. prenikajú do Potisia. V tomto nepokojnom období znamenajú pre domáce obyvateľstvo ohrozenie. Útoky cudzích skupín signalizujú na priľahlom území severného Maďarska početné nálezy bronzových streliek s troma krídelkami vo valovom opevnení osady na lokalite Dédestapolcsány-Verebce-bércen.[26] Stopy útokov

Types of chronologically sensitive objects and closed find complexes are absent. Part of the finds was improperly taken from the cave layers which were not intact due to natural movements inside the cave and human interference.

Interpretation of presence of human bones together with the Kyjatice Culture finds in caves in the context of burial spots inspires a question – what was the reason for a change in the carefully observed cremation burial rite. The discovered associated pottery from e. g. Zbojnícka Cave and Silická ľadnica Cave has features of settlement kitchenware of a higher quality than the grave pottery from the Kyjatice Culture burial grounds (Dvorníky-Včeláre, Silica).[22] In relation to the finds of human bones in the above mentioned caves, we do not have the answer to the following question – who did they belong to if the local population carefully observed cremation burial rite? Similarly, affiliation of the victims to the local or foreign communities has not been clearly explained.[23] Riders' groups arrive in the territory of northern Hungary in the late Bronze Age from the east; they differ from the local population with their skeleton burial rite and grave goods.

The Iron Age

In comparison to the early and late Bronze Age, finds from the early Iron Age after 800 BC are rather rare at the Silická Plain and traces of residential areas have not been identified yet. We suppose that descendants of the Kyjatice Culture survive until the beginning of the 7th century BC. This assumption can be supported by the youngest burials from stage HB3-HC1 found at the important Kyjatice Culture burial ground in Cinobaňa[24] and the latest pottery forms of the local population from fortified settlements in the territory of northeastern Hungary (e. g. Mátraszentimre-Ágasvár; Szilvásvárad-Töröksánc).[25] Depopulation of the area as a result of more active riders' groups from the east, which penetrate the Tisza region in the 7th century BC, could be one of the

priamo na Silickej planine nie sú v takom rozsahu verifikované. Ojedinelé pamiatky spájané s východnými jazdeckými skupinami sa našli v Silickej ľadnici v priestore nazvanom Archeologický dóm.[27] Druhou príčinou nedostatku nálezov môže byť nedostatočný výskum sídliskových areálov. Západne od Silickej planiny sa osídlenie v staršej dobe železnej koncentruje v údolí rieky Slaná. Podobná situácia sa črtá východne od Silickej planiny v povodí Bodvy. K osadám v južnom predpolí Zádielskej tiesňavy a v Hájskej doline patrili jaskyne Slaninová a Kamenná tvár v Háji. Špecifické postavenie mala jaskyňa Kamenná tvár s priepasťovitým vstupom. Okrem bežnej keramiky sa v nej našli predmety cudzej proveniencie luxusného charakteru. Zámerne poškodené náramky a ihlica s odseknutým hrotom sú dokladom obety *pars pro toto*.[28] Charakter kultúrneho vývoja v Slovenskom krase postupne nadobúda črty vekerzugskej kultúry.

V mladšej dobe železnej v 3. storočí pred Kr. na územie Gemera prichádzajú skupiny Keltov. Ich postup údolím Slanej a Rimavy na sever dokazuje hustá sieť nálezov.[29] Zo Silickej planiny výrazné stopy po prítomnosti Keltov zatiaľ chýbajú. Datovanie zlomkov keramiky zo starších výskumov v Silickej ľadnici je potrebné overiť.[30] Územne najbližšie sú ojedinelé zlomky keltskej keramiky z vrstvy pred Zbojníckou jaskyňou v Silickej Jablonici na juhovýchodnom okraji planiny.[31] Z juhozápadného okraja planiny sa v literatúre uvádzajú nálezy z Kečova z jaskyne Čertova diera a železné predmety pravdepodobne z hrobu zo stupňa LTC1 bez bližšej lokalizácie a možnosti overenia.[32]

Záverom môžeme konštatovať, že sledované územie mikroregiónu Silickej planiny bolo v 1. tisícročí pred Kr. intenzívne osídlené v neskorej dobe bronzovej komunitou kyjatickej kultúry. Prírodné danosti s jaskyňami a priepasťami vytvorili priestor na ich využitie na krátkodobý pobyt a kultové účely. Rituálne praktiky obyvateľov v závere doby bronzovej boli spojené s násilným usmrtením jedincov

causes of the lack of finds from the early Iron Age at the Silická Plain. This means threat for the local people in this time of unrest. Attacks of foreign groups in the adjacent territory of northern Hungary are signaled by numerous finds of bronze arrowheads with three wings in the rampart fortification of the settlement at the site of Dédestapolcsány-Verebce-bércen.[26] Traces of attacks directly at the Silická Plain have not been verified to such extent. Unique relics connected with the eastern riders' groups were found in the Silická ľadnica Cave, in the area called Archaeological Dom.[27] Insufficient investigation of settlement areas could be another reason for the lack of finds. West of the Silická Plain, the settlement in the early Iron Age is concentrated in the valley of the Slaná river. Similar situation can be observed east of the Silická Plain, in the Bodva river basin.

Settlements in the southern foreland of the Zádiel Canyon and in the Háj Valley included the Slaninová Cave and Kamenná tvár Cave in Háj. The Kamenná tvár Cave with gorge entrance had a specific status there. Besides common pottery, luxurious objects of foreign provenance were found there. Intentionally damaged bracelets and a pin with a cut-off tip are evidence of a *pars pro toto* sacrifice.[28] The character of the cultural development in the Slovak Karst slowly acquires featrues of the Vekerzug Culture.

Groups of Celts arrive at the territory of Gemer in the late Iron Age, in the 3rd century BC. Their progress through the valleys of the Slaná and Rimava rivers northwards is documented by a thick network of finds.[29] Distinct traces of Celtic presence are absent from the Silická Plain. Dating of pottery fragments from older investigations in the Silická ľadnica Cave must be verified.[30] The territorially closest rare finds of Celtic pottery come from the layer in front of the Zbojnícka Cave in Silická Jablonica on the southeastern edge of the plain.[31] As for the southwestern edge of the plain, finds from Kečovo, from the Čertova diera cave and iron artifacts

a rituálnou antropológiou. Ľudské obete vyvolal u miestnej populácie pravdepodobne pocit ohrozenia z narastajúcich útokov východných jazdeckých skupín, ktoré prenikajú do Potisia. V dobe železnej na Silickej planine klesá počet nálezov a sídelná štruktúra sa mení. Osídlenie sa presúva na západný okraj planiny a kultúrne sa prepája s osídlením v údolí rieky Slanej. Druhá enkláva sídlisk sa formuje na východnom okraji Slovenského krasu a v širšom povodí Bodvy.

probably from a burial from stage LTC1 without precise localization and possible verification are presented in literature.[32]

In conclusion, we can state that the studied territory of the microregion of the Silická Plain was intensely settled in the 1st millenium BC, in the late Bronze Age, by the Kyjatice Culture community. Natural conditions with caves and gorges created good conditions for their use for short-term stays and cultic purposes. The ritual practice of the population in the end of the Bronze Age were connected with violent killings of individuals and ritual anthropophagy. Human sacrifices were probably motivated by the feeling of danger in the local population which was caused by more frequent attacks of eastern riders' groups penetrating the Tisza region. In the Iron Age, the number of finds at the Silická Plain is falling and the settlement structure changes. Settlement moves to the western edge of the plain and is culturally interconnected with the settlement in the Slaná river valley. Another enclave of settlements is formed on the eastern edge of the Slovak Karst and in the wider Bodva river basin.

Poznámky / Endnotes

[1] Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu agentúry VEGA č. 2/0030/15. / The contribution is part of solving the VEGA Agnecy grant projects no. 2/0030/15.

[2] Súpis literatúry k jaskyniam pozri ROMSAUER, Peter: Zu den vorgeschichtlichen Höhlen-Siedlungen im Nordarpatischen Raum und ihren Kultischen Benutzung in der Urnenfelderzeit. In: *Pravěk,* Nová řada 5, 1995, 142, 143. / For bibliography on caves, see ROMSAUER, Peter: Zu den vorgeschichtlichen Höhlen-Siedlungen im Nordarpatischen Raum und ihren Kultischen Benutzung in der Urnenfelderzeit. In: *Pravěk,* Nová řada 5, 1995, 142, 143.

[3] ROMSAUER, Peter: Zu den vorgeschichtlichen Höhlen-Siedlungen im Nordarpatischen Raum und ihren Kultischen Benutzung in der Urnenfelderzeit. In: *Pravěk,* Nová řada 5, 1995 – s podrobným súpisom jaskýň a literatúry. / ROMSAUER, Peter: Zu den vorgeschichtlichen Höhlen-Siedlungen im Nordarpatischen Raum und ihren Kultischen Benutzung in der Urnenfelderzeit. In: *Pravěk,* Nová řada 5, 1995 - with a detailed registry of caves and bibliography.

[4] MIROŠŠAYOVÁ, Elena: Nové nálezy v okolí Zbojníckej jaskyne pri Silickej Jablonici. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1997*, Nitra 1999, 118.
[5] OLEXA, Ladislav – TÖKÖLY, Gabriel: Praveké osídlenie Zbojníckej jaskyne v Sokolej skale pri Silickej Jablonici. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1976*, Nitra 1977, 204.
[6] SLIVKA, Michal – VALLAŠEK, Adrián: *Hrady a hrádky na východnom Slovensku.* Východoslovenské vydavateľstvo, Košice 1991, 194, 195.
[7] BÖHM, Jaroslav – KUNSKÝ, Jozef: Lednice, die Eishöhle bei Silice im Slowakischen Karst. In: *Wiener Prähistorische Zeitschrift* 28, 1941, 106.
[8] HREHA, Rastislav: Záchranný výskum žiarového pohrebiska v Silici. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2010*, Nitra 2015, 107.
[9] Za informáciu ďakujem Mgr. R. Hrehovi, PhD. / I thank Mgr. R. Hreha, PhD. for the information.
[10] BÁRTA Juraj: Majda-Hraškova jaskyňa a jej kultová funkcia v dobe halštatskej. In*: Slovenská archeológia* VI-2, 1958, Tab.: II: 1-7.
[11] VLČEK Emanuel: Majda-Hraškova jaskyňa a jej kultová funkcia v dobe halštatskej, časť Antropologický posudok. In*: Slovenská archeológia* VI-2, 1958, 357, Tab. III; BÁRTA Juraj: Majda-Hraškova jaskyňa a jej kultová funkcia v dobe halštatskej. In: *Slovenská archeológia* VI-2, 1958, 350.
[12] BÁRTA Juraj: Majda-Hraškova jaskyňa a jej kultová funkcia v dobe halštatskej. In: *Slovenská archeológia* VI-2, 1958, 351.
[13] BÁRTA, Juraj – VLČEK, Emanuel: Polotovar kultovej masky z ľudskej lebky z Babskej diery pri Silici. In: *Slovenský kras* XXVIII, 1990, 121, 123, 125, 129.
[14] BÁRTA Juraj: Majda-Hraškova jaskyňa a jej kultová funkcia v dobe halštatskej. In: *Slovenská archeológia* VI-2, 1958, 353.
[15] ŠEFČÁKOVÁ, Alena: Praveké rituálne masky z ľudských lebiek: Nález z Bratislavy-Devína na Slovensku. In: *Zborník Slovenského národného múzea, Archeológia*, Supplementum 9, 2015, 208, obr. 9. – tam je uvedená ďalšia literatúra. / ŠEFČÁKOVÁ, Alena: Praveké rituálne masky z ľudských lebiek: Nález z Bratislavy-Devína na Slovensku. In: *Zborník Slovenského národného múzea, Archeológia*, Supplementum 9, 2015, 208, obr. 9. - further bibliography listed there.
[16] MIROŠŠAYOVÁ, Elena: Bronzové predmety z Ardova. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1982,* Nitra 1983, 164.
[17] JAKAB, Július: Nález ľudskej lebky pri Múrikovej jaskyni. In: *Archeologické výskumy a nálezy v roku 1980,* Nitra 1981, 107.
[18] BÁRTA, Juraj – VLČEK, Emanuel: Polotovar kultovej masky z ľudskej lebky z Babskej diery pri Silici. In: *Slovenský kras* XXVIII, 1990, 117-137.
[19] BÖHM, Jaroslav – KUNSKÝ, Jozef: Lednice, die Eishöhle bei Silice im Slowakischen Karst. In: *Wiener Prähistorische Zeitschrift* 28, 1941, 107; BÁRTA, Juraj – VLČEK, Emanuel: Polotovar kultovej masky z ľudskej lebky z Babskej diery pri Silici. In: *Slovenský kras* XXVIII, 1990, 134.
[20] MIROŠŠAYOVÁ, Elena – SOJÁK, Marián: Súbor nepublikovaných nálezov zo Silickej ľadnice. V tlači.
[21] Pozri súpis - ROMSAUER, Peter: Zu den vorgeschichtlichen Höhlen-Siedlungen im Nordarpatischen Raum und ihren Kultischen Benutzung in der Urnenfelderzeit. In: *Pravěk,* Nová řada 5, 1995, 134-140. / See registry of

caves in ROMSAUER, Peter: Zu den vorgeschichtlichen Höhlen-Siedlungen im Nordarpatischen Raum und ihren Kultischen Benutzung in der Urnenfelderzeit. In: *Pravěk,* Nová řada 5, 1995, 134-140.

[22] LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, Mária: *Žiarové pohrebisko z mladšej doby bronzovej na lokalite Dvorníky-Včeláre.* Archaeologica Slovaca Monographiae Catalogi XI, Archeologický ústav SAV, Nitra 2009, 12; HREHA, Rastislav: Záchranný výskum žiarového pohrebiska v Silici. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2010,* Nitra 2015, 107.

[23] BÁRTA, Juraj – VLČEK, Emanuel: Polotovar kultovej masky z ľudskej lebky z Babskej diery pri Silici. In: *Slovenský kras* XXVIII, 1990, 119.

[24] FURMÁNEK, Václav – MITÁŠ, Vladimír: Nové pohrebisko kyjatickej kultúry v Cinobani. In: Jan Gancarski (red.): *Transkarpackie kontakty kulturowe w epoce kamienia, brązu i wczesnej epoce żelaza*. Krosno 2010, 395.

[25] METZNER-NEBELSICK, Carola: Social Transition and Spatial Organisation: The Problem of the Early Iron Age Occupation of the Strongholds in Northeast Hungary. In: Peter Anreiter, Eszter Bánffy, László Bartosiewicz,Wolfgang Meid & Carola Metzner-Nebelsick (ed.*): Archaeological, Cultural and Linguistic Heritage. Festschrift for Erzsébet Jerem in Honour of her 70th Birthday.* Archaeolingua, Budapest, 2012, 438.

[26] SZABÓ, Gábor V. – CZAJLIK, Zoltán – REMÉNYI, László: Traces of an Iron age armed conflict. New Topographical Results from the Research into Verebce-bérc at Dédestapolcsány I. In: *Hungarian archaeology E-Journal*, Spring 2014, 1-7.

[27] BELLA, Pavel – GAÁL, Ľudovít – PAPÁČ, Vladimír – GRUBER, Péter –SOJÁK, Marián: Výnimočné hodnoty lokality svetového dedičstva „jaskyne Slovenského a Aggtelekského krasu". In: *Aragonit* 20, 2015, 20.

[28] MIROŠŠAYOVÁ, Elena: Príspevok k nálezom z doby halštatskej v jaskyniach Slovenského krasu. In: *Východoslovenský pravek* VIII, 2007, 43.

[29] FURMÁNEK, Václav – SANKOT, Pavel: Nové laténske nálezy na středním Slovensku. In: *Slovenská archeológia* XXXIII–2, 1985, 298, obr. 1.

[30] BÖHM, Jaroslav – KUNSKÝ, Jozef: Lednice, die Eishöhle bei Silice im Slowakischen Karst. In: *Wiener Prähistorische Zeitschrift* 28, 1941, 113, Abb. 10.

[31] MIROŠŠAYOVÁ, Elena: Nové nálezy v okolí Zbojníckej jaskyne pri Silickej Jablonici. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1997,* Nitra 1999, 118.

[32] FURMÁNEK, Václav – SANKOT, Pavel: Nové laténske nálezy na středním Slovensku. In: *Slovenská archeológia* XXXIII–2, 1985, 275, obr. 1: 34; REPKA, Dominik: Pohrebiská z doby laténskej na Slovensku. In: *Študijné zvesti AÚ SAV* 56, 2014, 28, Tabela 1: 53.

Pramene a Literatúra / Sources and Bibliography

BÁRTA Juraj: Majda-Hraškova jaskyňa a jej kultová funkcia v dobe halštatskej. In: *Slovenská archeológia* VI-2, 1958, 347-360.

BÁRTA, Juraj – VLČEK, Emanuel: Polotovar kultovej masky z ľudskej lebky z Babskej diery pri Silici. In: *Slovenský kras* XXVIII, 1990, 117-137.

BELLA, Pavel – GAÁL, Ľudovít – PAPÁČ, Vladimír –GRUBER, Péter –SOJÁK, Marián: Výnimočné hodnoty lokality svetového dedičstva „jaskyne Slovenského a Aggtelekského krasu". In: *Aragonit* 20, 2015, 15-23.

BÖHM, Jaroslav – KUNSKÝ, Jozef: Lednice, die Eishöhle bei Silice im Slowakischen Karst. In: *Wiener Prähistorische Zeitschrift* 28, 1941, 96-127.
FURMÁNEK, Václav – MITÁŠ, Vladimír: Nové pohrebisko kyjatickej kultúry v Cinobani. In: Jan Gancarski (red.): *Transkarpackie kontakty kulturowe w epoce kamienia, brązu i wczesnej epoce żelaza.* Krosno 2010, 393-412.
FURMÁNEK, Václav – SANKOT, Pavel: Nové laténske nálezy na středním Slovensku. In: *Slovenská archeológia* XXXIII–2, 1985, 273-310.
HREHA, Rastislav: Záchranný výskum žiarového pohrebiska v Silici. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2010*, Nitra 2015, 107-108.
JAKAB, Július: Nález ľudskej lebky pri Múrikovej jaskyni. In: *Archeologické výskumy a nálezy v roku 1980*, Nitra 1981, 107.
LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, Mária: *Žiarové pohrebisko z mladšej doby bronzovej na lokalite Dvorníky-Včeláre.* Archaeologica Slovaca Monographiae Catalogi XI, Archeologický ústav SAV, Nitra 2009.
METZNER-NEBELSICK, Carola: Social Transition and Spatial Organisation: The Problem of the Early Iron Age Occupation of the Strongholds in Northeast Hungary. In: Peter Anreiter, Eszter Bánffy, László Bartosiewicz,Wolfgang Meid & Carola Metzner-Nebelsick (ed.): *Archaeological, Cultural and Linguistic Heritage. Festschrift for Erzsébet Jerem in Honour of her 70th Birthday.* Archaeolingua, Budapest, 2012, 425-448.
MIROŠŠAYOVÁ, Elena: Bronzové predmety z Ardova. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1982*, Nitra 1983, 164-165.
MIROŠŠAYOVÁ, Elena: Nové nálezy v okolí Zbojníckej jaskyne pri Silickej Jablonici. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku* 1997, Nitra 1999, 117-118.
MIROŠŠAYOVÁ, Elena: Príspevok k nálezom z doby halštatskej v jaskyniach Slovenského krasu. In: *Východoslovenský pravek* VIII, 2007, 33-57.
MIROŠŠAYOVÁ, Elena – SOJÁK, Marián: Súbor nepublikovaných nálezov zo Silickej ľadnice. V tlači
OLEXA, Ladislav – TÖKÖLY, Gabriel: Praveké osídlenie Zbojníckej jaskyne v Sokolej skale pri Silickej Jablonici. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku* 1976, Nitra 1977, 204-206.
REPKA, Dominik: Pohrebiská z doby laténskej na Slovensku. In: *Študijné zvesti AÚ SAV* 56, 2014, 23-54.
ROMSAUER, Peter: Zu den vorgeschichtlichen Höhlen-Siedlungen im Nordarpatischen Raum und ihren Kultischen Benutzung in der Urnenfelderzeit. In: *Pravěk,* Nová řada 5, 1995, 127-146.
SLIVKA, Michal – VALLAŠEK, Adrián: *Hrady a hrádky na východnom Slovensku.* Východoslovenské vydavateľstvo, Košice 1991.
SZABÓ Gábor V. – CZAJLIK Zoltán – REMÉNYI László: Traces of an Iron age armed conflict. New Topographical Results from the Research into Verebce-bérc at Dédestapolcsány I. In: *Hungarian archaeology E-Journal*, Spring 2014, 1-7.
ŠEFČÁKOVÁ, Alena: Praveké rituálne masky z ľudských lebiek: Nález z Bratislavy-Devína na Slovensku. In: *Zborník Slovenského národného múzea, Archeológia,* Supplementum 9, 2015, 199-210.
VLČEK Emanuel:. Majda-Hraškova jaskyňa a jej kultová funkcia v dobe halštatskej, časť Antropologický posudok. In: *Slovenská archeológia* VI-2, 1958, 347-360.
356, 357.

Prílohy

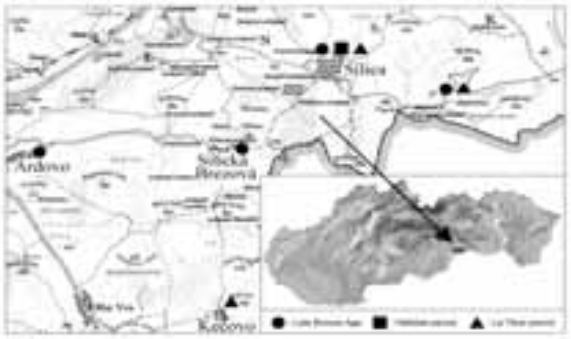

Obr. 1 Mapa nálezísk v Silickej planine a na jej okraji
Fig. 1. Topography of finds at the Silická Plain and on its edges.

Obr. 2 Štruktúra vysporiadania v katastrálnych hraniciach Silica, okres Rožňava: 1 – jaskyňa Babská diera – miesto kultu; 2 – jaskyňa Silická ľadnica – osídlenie?; 3 – jaskyňa Silická ľadnica; 4 – Majda-Hraškova jaskyňa – miesto kultu; 5 – pohrebisko; 6 – osídlenie; 7 – Majkova jaskyňa; Silická Jablonica, okres Rožňava: 8 – plošina nad skalou Sokolia skala – osídlenie; 9 – Zbojnícka jaskyňa.
Fig. 2 Settlement structure within the cadastral boundaries of Silica, Rožňava district: 1 – Babská diera cave - cultic place; 2 – near Silická ľadnica cave –settlement?; 3 – Silická ľadnica cave; 4 – Majda-Hraškova cave – cultik place; Pri Ardovskej škôlke site: 5 – burial ground; 6 – settlement; 7 – Majkova cave; Silická Jablonica, Rožňava district: 8 – plateau above rock Sokolia skala - settlement; 9 – Zbojnícka cave.

Kontakt Contact

PhDr. Elena Miroššayová, CSc.
Archeologický ústav SAV
Hrnčiarska 13
040 01 Košice
mirossa@saske.sk

PhDr. Elena Miroššayová, CSc.
Archaeological Institute, Slovak Academy of Sciences
Hrnčiarska 13
040 01 Košice
mirossa@saske.sk

Téma husitsko-evanjelickej kontinuity na Gemeri, v Malohonte a Novohrade a otázka cyrilometodsko-husitskej kontinuity v historických prácach a traktátoch slovenských evanjelikov

The Theme of Hussite-Evangelical Continuity in Gemer, Malohont and Novohrad Region and the Question of Cyrillomethodian-Hussite Continuity in the Slovak Evangelicals' Historical Works and Tracts

Martin BRAXATORIS

Abstrakt

Príspevok mapuje tému husitsko-evanjelickej kontinuity na Gemeri, v Malohonte a Novohrade a postoje k otázke cyrilometodsko-husitskej kontinuity v historických prácach a traktátoch slovenských evanjelikov od prvej polovice 18. storočia do prvej polovice 20. storočia. Zameriava sa na dichotómiu historicko-faktickej a symbolickej roviny a na konštitutívne znaky symbolického uchopovania spomínaných tém. Hľadá tiež zmysel symbolického spôsobu tematizácie historického materiálu a snaží sa vymedziť kontúry smerovania myslenia o súvisiacich problémoch.

Kľúčové slová: husiti, utrakvizmus, evanjelici, Gemer, Malohont, Novohrad, kontinuita, cyrilometodská tradícia

Abstract

The paper surveys the theme of Hussite-Evangelical continuity in Gemer, Malohont and Novohrad region and the question of Cyrillomethodian-Hussite Continuity in the Slovak Evangelicals' Historical Works and Tracts of Slovak Evangelicals from the first half of the 18th century to the first half of the 20th century. It focuses on the dichotomy of the historical-factual and symbolic plane and on the constitutive signs of symbolic grasping of the mentioned topics. It also seeks the sence of a symbolic way of thematisation of historical material, and seeks to define the contours of the direction of thinking about the related problems.

Keywords: Hussites, Utraquism, Evangelicalism, Gemer, Malohont, Novohrad, continuity, Cyrilo-Methodian tradition

Pri výskume obrazu husitov v historických prácach a traktátoch slovenských evanjelikov narážame na dichotómiu historických faktov a akéhosi

In terms of the examination of image of Hussites in historical works and tracts by Slovak Evangelicals, we come across the dichotomy of the

symbolického komplexu, ktorý je spätý s povahou historickej pamäte a ktorého reprezentácia v textoch vedie k tomu, že ich prvky nadobúdajú celé spektrum nových kvalít a významov, hodnotovo akcentovaných a dobovo aktuálnych v rámci daného kultúrneho a náboženského spoločenstva. V tejto súvislosti vymedzíme *faktografickú* a *symbolickú rovinu*. Tieto roviny nadobúdajú osobitný význam v rámci fenoménu *kultúrneho a duchovného nadväzovania (napájania)*, ktoré sa zakladá na predstave, že empirickým alebo metafyzickým východiskom kultúrneho či duchovného života istého spoločenstva je život nejakého (iného či totožného) spoločenstva v odlišnom období dejín. Nadväzovanie (napájanie) sa môže zakladať na postulovaní kontinuity kultúrnej či duchovnej identity alebo na predstave o obnovení kultúrneho či duchovného života po jeho predchádzajúcom prerušení. Z hľadiska chronológie môže prebiehať rozličným spôsobom. Pri *retrospektívnom nadväzovaní* sa v podstate ponúka odpoveď na otázku, kde má spoločenstvo svoj počiatok a korene. V rámci *prospektívneho napájania* sa ponúka predovšetkým odpoveď na otázku, aké má život spoločenstva minulosti pokračovanie a ďalší rozvoj.[1]

Výber literárnych textov

V historických prácach a traktátoch slovenských evanjelikov sú vo vzťahu k husitskej tematike prítomné obe formy nadväzovania. Príkladom *retrospektívneho nadväzovania* je začleňovanie husitov, jiskrovcov a bratríkov na Gemeri, v Malohonte a Novohrade do evanjelických cirkevných dejín, predstavujúce súčasť istej tradície,[2] ktorej dobová funkcia v minulosti spočívala v hájení legitimity a priestoru pre rozvíjanie evanjelických duchovných a kultúrnych tradícií. Vo vzťahu k sledovanému problému sa s *prospektívnym napájaním* stretávame pri názoroch Pavla Jozefa Šafárika na

historical facts and of some kind of symbolical complex related to the nature of the historical memory and whose representations in the texts lead to the fact that their elements acquire a wide range of new qualities and meanings that are accentuated in terms of values and up-to-date in terms of the period in question and in terms of the respective cultural and religious community. In this context, we will delimit the *factual* and *the symbolic plane*. These planes acquire a specific meaning in terms of the phenomenon of *cultural and spiritual continuity (following on* or *linking up)* based on the idea that the empirical and metaphysical basis of cultural or spiritual life of a particular community is the life of some (other or the identical) community in a different historical period. The continuity can be based on a postulation of a continuity of a cultural or spiritual identity or on the idea of the restoration of a cultural or spiritual life after its prior interruption. From the chronological point of view, the ways in which it can occur vary. In terms of *retrospective continuity,* essentially an answer is offered to the question where the community has its beginnings and roots. In terms of *prospective continuity,* mainly an answer to the question how the life of the community of the past will continue and about its further development is offered.[1]

The Selection of Literary Texts

In the historical works and tracts by the Slovak Evangelicals, there are present both forms of continuity in relation to the Hussite theme. As an example of *retrospective continuity* can serve the integration of the Hussites, the Jiskra and Bratriks ("Brothers") in Gemer, Malohont and Novohrad region into the Evangelical ecclesiastical history which represents a part of a tradition[2] whose contemporary function in the past consisted in the defense of legitimacy and of space for development of the Evangelical spiritual and cultural traditions. In relation to the observed problem, we come across

obnovenie cyrilo-metodského kultúrno-jazykového východiska v rámci domnelého rozšírenia češtiny na Slovensku v časoch jiskrovcov a bratríkov. Ešte výraznejším príkladom sú ale porevolučné názory Ľudovíta Štúra, ktorý obhajoval tézu, že v husitstve (utrakvizme) *ožili spomienky* na cyrilo-metodskú pravoslávnu cirkev.

V príspevku sa budeme venovať literárnym pamiatkam, ktoré ašpirujú na historicitu nimi sprostredkovaného pohľadu, i keď kritériá historicity sa v čase ich vzniku chápali výrazne odlišne. Výber zachytáva rozmanité texty od prvej polovice 18. storočia do prvej polovice 20. storočia, pričom približne od prelomu 19. a 20. storočia pre odklon prác od symbolickej roviny v prospech faktografickej opúšťame literárnovedný diskurz a texty interpretujeme v intenciách vývinu vedeckého myslenia v striktnom zmysle tohto výrazu. Vzhľadom na kritériá výberu diel sa mimo nášho zorného poľa ocitajú viaceré prozaické a poetické diela, ktoré sa netýkajú špecificky pôsobenia husitov na Slovensku (*Obraz premien českých evanjelických cirkví v prekvitajúcom Kráľovstve českom* Jakuba Jakobea, kázne Jána Kollára, čiastočne aj *Ladislav* Karla Kuzmányho), texty, ktoré podávajú primárne umelecký obraz súvisiacich udalostí (*Valgatha* Ľudovíta Kubániho), a tiež diela, na ktoré sa vzťahujú obe uvedené charakteristiky (*Bombura* Sama Chalupku, *Kto za pravdu horí* Karola Kuzmányho). Podobne sa nebudeme venovať ani textom, ktoré zasahujú problematiku prítomnosti husitov na Gemeri len okrajovo, pričom sa týkajú iných regiónov ako Gemera (Belo Klein-Tesnoskalský: *Obrazy z dejín prešovských evanjelikov*; Karol Alexander Modrányi: *Opisy krajov slovenských*; Bohuslav Nosák-Nezabudov: *Spomienky potiské* a pod.). Budeme tiež odhliadať od beletristických diel českej literatúry (Jiráskovo *Bratrstvo*); pre vplyv na názory slovenských autorov sa však dotkneme niektorých odborných názorov Palackého, Dobrovského, Koulu a Edgara (Kratochvíla).

prospective continuity in the opinions of Pavol Jozef Šafárik on the restoration of the Cyrilo-Methodian cultural-linguistic basis in terms of the presumed diffusion of the Bohemian language in Slovakia at times of Jiskra and Bratriks. However, as even more significant example can serve the post-revolutionary opinions of Ľudovít Štúr who defended the thesis that in Hussite movement (Utraquism) *the memories* of the Cyrilo-Methodian Orthodox Church *had been revived*.

In the contribution, we will deal with the literary monuments that aspire to the historicity of the perspective mediated by them, although the historicity criteria were understood rather differently at the time of their origination. The selection includes diverse texts since the first half of the 18th century till the first half of the 20th century, while approximately since the turn of the 19th and 20th century, due to the departure of the works from the symbolic plane in favour of the factual one we leave the literary discourse and we interpret the texts in terms of the development of the scientific thinking in the strict sense of this term. With regard to the text selection criteria, we do not deal with several prosaic and poetic works that do not specifically concern the activity of Hussites in Slovakia (*Obraz premien českých evanjelických cirkví v prekvitajúcom Kráľovstve českom* by Jakob Jakobeus, Ján Kollár's sermons and partially also *Ladislav* by Karol Kuzmány), the texts that offer primarily an artistic portrayal of the related events (*Valgatha* by Ľudovít Kubáni), and also the works to which both stated characteristics apply (*Bombura* by Samo Chalupka, *Kto za pravdu horí* by Karol Kuzmány). We will likewise not focus on the texts that concern the problematics of the Hussite's presence in Gemer region only marginally, while concerning other regions than Gemer region (Belo Klein-Tesnoskalský: *Obrazy z dejín prešovských evanjelikov*; Karol Alexander Modrányi: *Opisy krajov slovenských*; Bohuslav Nosák-Nezabudov: *Spomienky potiské*, etc.). We will also disregard the fiction works of the Bohemian literature (Jirásek's *Bratrstvo*); on

Reflexia husitizmu na Slovensku zo strany evanjelikov

Husitské učenia mohli byť v slovenskej literatúre hypoteticky širšie reflektované už v čase Husovho života a husitských vojen, i keď by, prirodzene, zatiaľ ešte nemohlo ísť o reflexiu zo strany evanjelikov. Medzi českými husitmi pôsobilo isté množstvo Slovákov; z ktorých viacerí boli literárne aktívni.[3] Stanislav Šmatlák v tejto súvislosti píše, že údaje o ich existencii sa síce zachovali, *no sú to len jednotlivci, pričom sa ich „husitská" literárna aktivita viaže na pobyt v českom prostredí*. Množstvo Slovákov sa pritom dostalo do kontaktu s husitskými ideami počas štúdií v Prahe[4] a sčasti tiež v Krakove.[5]

Zatiaľ čo v 15. storočí myšlienky nadväzujúce na tvorbu Jána Husa zasiahli slovenskú literárnu tvorbu len okrajovo, v 16. storočí sa v slovenskom literárnom živote prejavili intenzívnejšie. Kým ale husitská (utrakvistická) zbožnosť v 15. storočí má stredoveký katolícky ráz,[6] pohusitské idey v 16. storočí majú už zjavne reformačný charakter. Sú pritom späté najmä s českým novoutrakvizmom a Jednotou bratskou, prúdmi, ktoré boli ovplyvnené myšlienkami Martina Luthera[7] či Jána Kalvína[8] a len postupne a v priebehu komplikovaného vývoja sa zblížili v rámci spoločného boja za náboženské slobody.[9] Špecifikum utrakvizmu v rámci českej reformácie spočívalo o. i. v jeho legálnom postavení plynúcom z bazilejských kompaktát, ktoré bolo na jednej strane prakticky na prekážku zbližovania s Jednotou bratskou,[10] na druhej strane však napríklad množstvu luteránov vrátane kňazov umožňovalo, aby sa „kryli pod kališníckym pláštikom".[11] V súvislosti s vplyvom českej reformácie na Slovensku Eugen Pauliny uvádza, že v 16. storočí *Česi, rovnako tak aj Slováci, ktorí prichádzajú zo štúdia alebo z pobytu a z pôsobenia z Čiech, prinášajú k nám utrakvistické, lutherské a bratské spevníky, modlitebné knižky i agendy a popularizujú ich používanie*.[12] Spomínané okolnosti ale nemožno nadhodnocovať; Ján Petrík na základe

the other hand, due to their influence on Slovak author's opinions, we will touch on some Palacký's, Dobrovský's, Koula's and Edgar (Kratochvíl's) expert opinions.

Reflection of the Hussite Movement in Slovakia by the Evangelicals

The Hussite doctrines could have been hypothetically reflected on more widely already at times of Hus's life and Hussite Wars, although, naturally, this reflection would not have been performed by the Evangelicals. There was certain number of Slovak among the Bohemian Hussites from whom several were literarily active.[3] In this context, Stanislav Šmatlák states that the data about their existence have been preserved, *however, they are only individuals, while their "Hussite" literary activity is connected with a stay in the Bohemian environment.* A number of the Slovak came into contact with the Hussite ideas during studies in Prague[4] and partially also in Cracow.[5]

While in the 15th century the ideas following on from John Hus's works impacted the Slovak literary production only marginally, in the 16th century they manifested themselves more intensively in the Slovak literary life. However, while the Hussite (Utraquist) piety of the 15th century is of medieval Catholic nature,[6] the post-Hussite ideas in the 16th century are apparently of reformational nature. At the same time, they are connected mainly with the Bohemian Neo-Utraquism and Unity of the Brethren, the movements that were influenced by Martin Luther's[7] or John Calvin's[8] ideas and they became closer only gradually and in the course of complicated development in the common fight for religious freedom.[9] The specificity of Utraquism in terms of the Bohemian reformation consisted, inter alia, in its legal position based on the Compactata of Basel that was, on one hand, practically an obstacle to achieving closer relations with Unity of the Brethren,[10] on the other hand, it, e.g. enabled to a

spracovania evanjelických obradových kníh uvádza, že (...) *nemáme najmenšieho záznamu alebo dokladu, že by sa bola užívala nejaká agenda husitská alebo bratská. I všetky agendálne pokusy, poťažne celé rukopisné agendy, ktoré po území Slovenska vznikali od konca XVI. storočia, potvrdzujú svoju odvislosť od bohoslužobného smeru wittenberského (...)*.[13] Bez ohľadu na to sa slovenský literárny život dostáva pod istý vplyv reformačných ideí vo väčšej či menšej miere nadväzujúcich na husitský odkaz. V kontexte spomínaného vplyvu spomeňme Jakuba Jakobea, ktorý bol v roku 1618 vysvätený za utrakvistického kňaza,[14] pred exilom z Čiech slúžil ako utrakvistický kaplán a neskôr farár a ktorý počas uhorskej etapy svojho života pôsobil na viacerých miestach ako evanjelický kňaz. Prostredníctvom českých protestantov sa tiež do spevníkov používaných na Slovensku dostalo viacero husitských piesní;[15] Hus totiž povzniesol český duchovný spev a v tomto smere pokračovali aj jeho nasledovníci.[16]

Husitské učenia a prítomnosť husitov, jiskrovcov a bratríkov boli na Slovensku intenzívne literárne reflektované až počas reformácie, predovšetkým v období osvietenstva a národného obrodenia. Hovoríme pritom o reflexii udalostí spadajúcich do dvoch historických období: do obdobia pred bitkou pri Lipanoch v roku 1434 a do obdobia pôsobenia jednotiek Jána Jiskru z Brandýsa v Uhorsku od prelomu tretieho a štvrtého decénia 15. storočia.[17] Literárne texty rozvíjajúce tému prítomnosti husitov, jiskrovcov a bratríkov na Gemeri, v Malohonte a Novohrade spravidla tematizujú druhé (polipanské) obdobie.

number of Lutherans, including priests to "hide under the cloak of a Calixtine".[11] In connection with the influence of the Bohemian reformation in Slovakia, Eugen Pauliny states that in the 16th century *the Bohemian, as well as the Slovak who return from their study stays or other stays or who were active in other ways in Bohemia bring us Utraquist, Lutheran hymnals and hymnals of Unity of the Brethren, prayer books and ritual books and popularize their use*.[12] However, the mentioned circumstances should not be overestimated, Ján Petrík states based on the processing of the Evangelical ritual books that (...) *there is no existent record or proof of the fact that some Hussite ritual book or ritual book of the Unity of Brethren was used. Also, all the attempts at ritual books or possibly complete manuscript ritual books that were originating in the Slovak territory since the end of the XVI.century confirm their dependence from the sacral Wittenberg movement (...)*.[13] Regardless of that, the Slovak literary life falls under certain influence of the reformational ideas that to greater or lesser extent follow on from the Hussite legacy. In the context of the mentioned influence, let us mention Jakub Jakobeus who was ordained an Utraquist priest in 1618,[124] he served as an Utraquist chaplain before being exiled from Bohemia and later as a pastor and who was active as an Evangelical priest in various places during the Hungarian period of his life. Through the Bohemian Protestants, several Hussite songs got into the hymnals used in Slovakia as well,[15] since Hus uplifted the Bohemian spiritual chants and also his followers followed in this direction.[16]

In Slovakia, the Hussite doctrines and the presence of Hussites, Jiskra and Bratriks were not intensively reflected upon from the literary point of view until the reformation, mainly during the Enlightenment period and the national revival. We are referring to the reflection of events falling into two historical periods: into the period before the Battle of Lipany in 1434 and into the period of the operation of troops of John Jiskra of Brandýs in the Kingdom

Husitsko-evanjelické spojitosti

Retrospektívne nadväzovanie na husitov, jiskrovcov a bratríkov sa v období osvietenstva a národného obrodenia vyznačuje výraznou symbolizáciou historického materiálu, ktorá je súčasťou evanjelickej literárnej tradície a tradície historického uvažovania v tomto období. Husiti sa stávajú symbolom počiatku reformácie, liturgických zvyklostí, českej literárnej kultúry a pod., od čoho sa odvíjajú spôsoby ich tematizácie v literárnych textoch. Spomínaná tradícia sa pritom vyznačuje prítomnosťou viacerých konštitutívnych prvkov, z ktorých niektoré rozoberieme nižšie.

Po *historicko-faktickej stránke* predstavujú husiti, jiskrovci a bratríci (napriek vzájomnej „prepletenosti“) odlišné historické fenomény. Bratríci a Jiskra dokonca v istom období predstavovali nepriateľov stojacich na opačných stranách barikád. Aj samotné Jiskrove jednotky boli etnicky a konfesionálne heterogénne.[18] Napríklad aj samotný Ján Jiskra bol podľa časti prameňov katolík;[19] inde sa uvádza,[20] že bol reprezentantom kompromisného smeru v rámci kališníctva, pričom mnohí poprední hejtmani boli katolíkmi. Okrem toho spomeňme, že s jiskrovcami a bratríkmi často paktovali aj nehusiti z radov miestneho obyvateľstva.[21]

Uvedené diferencie sa ale spravidla nepremietajú do *symbolickej roviny*; preto sa aj v nižšie zmieňovaných textoch píše spravidla len o husitoch a ako synonymum sa používa výraz *jiskrovci*. V tejto rovine preto možno konštatovať výrazné ***rozostrenie pojmov husitov, jiskrovcov a bratríkov, ústiace do ich synkretického chápania*** (ďalej budeme písať len o *husitoch**). K príklonu k diferencujúcemu pohľadu dochádza u nás na prelome storočí a v prvej polovici 20. storočia.

Symbolické chápanie husitov* charakterizuje obraz ich ***idylického spolužitia a splývania s miestnym obyvateľstvom*** Gemera, Malohontu, respektíve Novohradu, ktorý umožňuje ich zapojenie do tematických vzťahov ako prvku s rozsiahlym

of Hungary since the turn of the third and fourth decade of the 15th century.[17] As a rule, the literary texts developing the theme of presence of Hussites, Jiskra and Bratriks in Gemer, Malohont and Novohrad region thematize the latter (post-Lipany) period.

The Hussite-Evangelical Relatedness

The retrospective following on from the Hussites, Jiskra and Bratriks in the Enlightenment and in the national revival period is characterized by substantial symbolization of the historical material that is part of the Evangelical literary tradition and of the tradition of historical thinking in this period. The Hussites become the symbol of the dawn of the Reformation, of liturgical customs, of the Bohemian literary culture, etc. from which their thematization forms in the literary texts derive. The mentioned tradition is characterized by the presence of various constitutive elements some of which we will analyze below.

From *the historical-factual point of view*, the Hussites, Jiskra and Bratriks (despite being mutually “interwoven”) represent distinct historical phenomena. Moreover, Bratriks and Jiskra were enemies standing on the opposite sides of the barricade during certain period. Even Jiskra’s troops themselves were ethnically and religiously heterogeneous.[18] For example, also John Jiskra himself was, according to a part of sources, a Catholic;[19] in other sources, there is stated[20] that he was a representative of the compromising movement in terms of Utraquism, while many prominent hetmen were Catholic. In addition, let us mention that even non-Hussites from the ranks of local inhabitants often consorted with Jiskra and Bratriks.[21]

However, as a rule, the stated differences do not reflect in *the symbolic plane;* therefore, also in the texts mentioned below, there is written only about the Hussites and the expression *Jiskra men* is used as a synonym. That is why it is possible to observe significant ***defocusing in this plane of the notions of***

pozitívnym vplyvom na kultúru a duchovný život v regióne. Na túto ideu nadväzuje obraz ***rozsiahlej kolonizácie a zásadných populačných vplyvov*** husitov* na Slovákov, čím sa podporuje predstava o zakorenenosti husitských tradícií na Slovensku ako predpoklade neskoršieho ľahkého šírenia reformácie. Takéto tvrdenia nájdeme u množstva evanjelických autorov, pričom ich ideovým žriedlom boli práce Mateja Bela a najmä Ladislava Bartholomeidesa; vďaka svojej autorite zohrali významnú rolu aj práce starších autorov, najmä Antonia Bonfiniho[22] a Jána z Turca[23]. U Mateja Bela nájdeme tvrdenie o usádzaní sa Čechov v Uhorsku po získaní meštianskych práv.[24] Myšlienky súvisiace s predstavou o kolonizácii, udomácnení a splývaní husitov* s miestnym obyvateľstvom rozvíja s odkazom na Jána z Turca aj Pavol Jozef Šafárik, ktorý dodáva, že po povolení kráľa Mateja na zotrvanie v Uhorsku tam ich potomkovia žijú dodnes.[25] Predstavu o rozsiahlej českej kolonizácii Slovenska rozvíja aj Ján Kollár vo svojej básnickej tvorbe.[26] V podobnom duchu popisuje udalosti aj Ľudovít Štúr v *Prednáškach o histórii Slovanov*[27] a J. M. Hurban v *Slovensku a jeho živote literárnom*[28]. Zrelým romantickým reprezentantom prehlbujúcej sa tradície takéhoto symbolického uchopovania husitov* je Samo Tomášik, v ktorého tvorbe nájdeme obdobné myšlienky azda v najhutnejšej podobe.[29]

Značný ohlas medzi neskoršími evanjelickými autormi mal názor Ladislava Bartholomeidesa, ktorý v duchu už popísaných predstáv píše, že keď husiti postupne splývali s domácim obyvateľstvom, povolil im kráľ Matej, aby v pokoji obývali svoje sídla, pričom ich početní potomkovia tam žijú dodnes.[30] V spomínanej práci sa ako dôkaz niekdajšieho českého osídlenia Malohontu uvádzajú príklady nárečových slov domnelého českého pôvodu; na tieto tvrdenia pozitívne nadviazali aj neskorší autori. Napríklad Július Botto s odkazom na Bartholomeidesa píše, že *Slováci, obývajúci Malohont a vidieky s týmto susediace (...) sú*

Hussites, Jiskra and Bratriks leading to their syncretic understanding (hereinafter we will write only about *Hussites**). The tendency to the differentiating view appears in Slovakia at the turn of centuries and in the first half of the 20th century.

This symbolic perception of Hussites* is characterized by the image of their ***idyllic cohabitation and assimilation into the local population*** of Gemer, Malohont region, or, as the case may be, of Novohrad region which enables their involvement in the thematic relations as an element with an extensive positive influence on the culture and spiritual life in the region. This idea is followed on from by the image ***of extensive colonization and of fundamental population impacts*** of Hussites* on the Slovak, and thus the idea of deep-seatedness of the Hussite traditions in Slovakia is supported as a requisite of future easy diffusion of Reformation. Such assertions can be found in a number of Evangelical authors' works, while their source of inspiration were Matthias Bel's and Ladislav Bartholomeides's works, owing to their authority, also works by earlier authors played a significant part, mainly those by Antonio Bonfini[22] and Johannes de Thurocz[23]. In Matthias Bel's works, there we can find assertion that the Bohemian settled down in the Kingdom of Hungary after gaining the townsmen's rights.[24] The ideas related to the perception of colonization, settling down and assimilation into the local population are developed with reference to Johannes de Thurocz by Pavol Jozef Šafárik who adds that after being granted permission for staying in the Kingdom of Hungary, their descendants live there until today.[25] Ján Kollár in his poetry also develops the idea of extensive colonization of Slovakia.[26] In the similar spirit, the events are depicted by Ľudovít Štúr in *Prednášky o histórii Slovanov*[27]and Jozef Miloslav Hurban in *Slovensko a jeho život literárny*[28]. As an example of a mature, romantic representative of the deepening tradition of this symbolic portrayal of Hussites* serves

s domorodými obyvateľmi zmiešaní potomkovia českých husitov.[31] V 19. a v prvej polovici 20. storočia sa Bartolomeidesovo *symbolické uchopenie* témy populačného vplyvu husitov* kriticky preskúmava so zreteľom na *faktografickú rovinu*, čím dochádza k odstraňovaniu ich náležitostí ako symbolického prvku. Josef Dobrovský o uvádzaných príkladoch domnelých českých slov píše, že nie sú české;[32] jeho hodnotenie nachádza pozitívnu odozvu aj na Slovensku.[33] K prvým slovenským skeptikom ohľadom rozsahu česko-husitského populačného (aj náboženského) vplyvu na Slovensku patril Ján Mocko či Pavol Križko,[34] výraznú opozíciu voči tradičným interpretáciám histórie predstavovali názory Jozefa Škultétyho.[35] Silný stimul k diskusii[36] predstavovalo vydanie Jiráskovo Bratrstva.[37]

V prácach z prvej tretiny 20. storočia sa už uvádza, že obce, ktorých vznik sa pripisuje českej kolonizácii v Jiskrových časoch, vznikli buď neskôr, alebo skôr; to sa týka najmä Gemeru, Malohontu a Novohradu.[38] Vo vzťahu k vývoju po likvidácii Jiskrovej akcie práce slovenských a českých autorov z tohto obdobia zdôrazňujú, že vtedy *zostávali už v Uhorsku iba skupiny rôt „bratríkov“*,[39] ktoré Matiáš začleňuje *jednak do svého vojska, činně je tak neškodnými, jednak je postupuje napořád polem. A Vladislav II. nařizuje r. 1501, aby husité byli vyloučeni ze všech veřejných úřadů, uvrženi do vězení a jestliže své bludy neodvolají, usmrceni.*[40] Vo vzťahu k hodnoteniu faktického spolužitia jiskrovcov a bratríkov s miestnym obyvateľstvom sa v prvej polovici 20. storočia aj v prácach evanjelických autorov do istej miery presadzuje akcent na negatívne postoje, ktoré jiskrovci (prípadne bratríci) vyvolávali v prostredí slovenského i nemeckého obyvateľstva zasiahnutých regiónov pre škody, ktoré spôsobovali.[41] Relevantný ohlas na Slovensku mali v tomto smere názory Palackého.[42]

Významnou vlastnosťou husitov* ako prvku *symbolickej roviny* je, že ich prostredníctvom sa v polipanskom období mala ***na Slovensku udomácniť*** Samo Tomášik in whose works we can find contemporary ideas probably in the most dense form.[29]

Ladislav Bartholomeides's opinion had a special resonance among more recent Evangelical authors who states in the spirit of already depicted ideas that when the Hussites were gradually assimilating into the local population, the king Matthias allowed them to inhabit their dwellings in peace and their numerous descendants live there until today.[30] In the mentioned work, examples of dialectal words of supposedly Bohemian origin are stated as a proof of contemporary Bohemian settlement of Malohont region; these assertions are built on in a positive way by more recent authors. E.g. Július Botto writes with reference to Bartholomeides that *the Slovak inhabiting Malohont region and the contiguous rural areas (...) are the descendants of the Bohemian Hussites mingled with the native inhabitants.*[31] In the 19th and in the first half of the 20th century, Bartholomeides's *symbolic approach* to the theme of Hussite* impact in terms of the population is critically examined with regard to the *factual plane*, and thus the elimination of their requisites as a symbolic element occurs. Josef Dobrovský writes about the stated examples of the supposedly Bohemian words that they are not Bohemian;[32] his assessment is met with positive response also in Slovakia.[33] The first Slovak skeptics about the extent of the Czech-Hussite population (and religious) influence in Slovakia were Ján Mocko and Pavol Križko,[34] a significant opposition to traditional interpretations of history represented the views of Jozef Škultéty.[35] A strong stimulus to the discussion[36] was the publication of the Jirásek *Bratrstvo*.[37]

In the works from the first third of the 20th century, there is stated that the municipalities whose origination is attributed to the Bohemian colonization in Jiskra's times originated either later or sooner, which concerns mainly Gemer, Malohont and

čeština ako kultúrny a liturgický jazyk. Husiti tak vystupujú symbolicky ako prameň, z ktorého vyviera tradícia používania češtiny ako kultúrneho a liturgického jazyka slovenských evanjelikov.[43] O symbolizáciu husitov* ako zdroja rozšírenia češtiny na Slovensku sa pričinil Matej Bel, ktorý píše, že *husitská povíchrica* prospela *kráse a sláve* českého jazyka v Uhorsku a viedla k *rozkvetu národa* a *vyspelosti a lahodnosti* jazyka.[44]

U Pavla Jozefa Šafárika sa stretávame s *prospektívnym napájaním* založeným na predstave, že prerušené cyrilo-metodské kultúrno-jazykové východisko sa po tom, čo sa reč Slovákov nadlho presťahovala *zo zámkov a kniežacích palácov do chyže roľníka*, obnovilo v rámci domnelého rozšírenia češtiny na Slovensku v časoch jiskrovcov a bratríkov; ktorí vraj jazykovo ovplyvnili Slovákov rečou, ktorá už dosiahla v Čechách značný stupeň zveľadenia.[45] Cyrilo-metodské aj husitské* dedičstvo sa pritom chápu ako integrálna súčasť kultúrno-jazykového dedičstva Slovákov.

Šafárik ďalej v intenciách *symbolického chápania* husitov* ako historického prameňa používania češtiny v evanjelickom prostredí (s odkazom na Doležala a Tablica) uvádza, že *husiti ako predchodcovia nemeckých reformátorov vzbudili náklonnosť k protestantskému učeniu (...) u Slovákov v Uhorsku* a že prostredníctvom ich kníh *české nárečie sa stalo spisovným jazykom Slovákov*.[46] Podobne Ľudovít Štúr píše, že vďaka husitom, prenasledovaným v Čechách, sa *reč česká písomnou sa stala u Slovákov*. [47] V duchu usídlenia sa husitov* medzi Slovákmi a rozšírenia svätých kníh vysvetľuje prijatie češtiny za kultúrny a liturgický jazyk Slovákov aj Michal Miloslav Hodža.[48]

Vo vzťahu k *faktografickej rovine* historických prác možno konštatovať, že i keď pobyt jiskrovcov a bratríkov zrejme v istej miere skutočne ovplyvnil procesy súvisiace s postavením češtiny na Slovensku;[49] na základe časového trvania jiskrovského a bratríckeho vplyvu, rozsahu Novohrad region.[38] In relation to the development after the elimination of Jiskra's campaign, the works of the Slovak and Bohemian authors from this period stress that back then, *only groups from the companies of "Bratriks" were staying in the Kingdom of Hungary*[39] which Matthias integrates *into his army thus making them harmless and makes them retreat in the battle field. And Vladislaus II gives order in 1501 that all the Hussites will be banished from all the public offices, sentenced to prison and unless they retract their heresy, sentenced to death.*[40] In relation to the assessment of the factual cohabitation of Jiskra and Bratriks with the local inhabitants, also in the works by Evangelical authors from the first half of the 20th century, the negative attitudes are stressed that Jiskra men (possibly Bratriks) stirred in the environment of Slovak and German population within affected regions due to the harm they were causing.[41] In this respect, Palacký's opinions triggered relevant response in Slovakia.[42]

An important quality of Hussites* as an element *of the symbolic plane* is that through them, the Bohemian language would establish itself ***in Slovakia as a cultural and liturgical language in post-Lipany period***. And thus, the Hussites act symbolically as a stream from which the tradition of use of the Bohemian language as a cultural and liturgical language of the Slovak Evangelicals flows.[43] It was Matthias Bel who contributed to the symbolization of the Hussites as the source of diffusion of the Bohemian language in Slovakia who states that *the Hussite post-storm* contributed *to the beauty and glory* of the Bohemian language in the Kingdom of Hungary and led to the *flourishing of the nation* and to the *maturity and deliciousness* of the language.[44]

In Pavol Jozef Šafárik's works, we come across *prospective linking up* based on the idea that the interrupted Cyrilo-Methodian cultural-linguistic outlet was restored after the language of the Slovak had moved for long *from the castles and princely*

kolonizačných procesov (pozri vyššie) i rozsahu konfesionálnych vplyvov (pozri nižšie) možno usúdiť, že spomínaný faktor netreba preceňovať. Ako svedčí nasledujúci úryvok, kritický pohľad sa opäť presadil v prvej polovici 20. storočia: *Písomná čeština u Slovákov nebola plodom účinkovania Jiskrovcov v Hornom Uhorsku; veď by to nebolo bývalo možné ani pre krátkosť času. Husitskými pohybmi vôbec písomná čeština u nás mohla byť napomožená, ale plodom je ona omnoho dlhšej doby, aspoň poldruhastaročnej, začínajúcej sa s panovaním Karla IV., od založenia pražskej univerzity.*[50]

Ďalším špecifikom husitov* ako prvku *symbolickej roviny* je ich spájanie s ***prozelitizmom***, ***stavaním kostolov a kalichov***. Obraz husitov* ako staviteľov kostolov vychádza zrejme z nejasnej formulácie v Bonfiniovej práci *Rerum Ungaricarum decades*.[51] Údaje o domnelých husitských kostoloch a kalichoch uvádza Bartholomeides v práci *om itatus m r iensis notitia historico-geographico statistica*.[52] Zmienky o husitských kostoloch (využívaných ako pevnôstky) a o kalichoch na Gemeri nachádzame napríklad u Sama Tomášika.[53]

V prvej polovici 20. storočia zaznamenávame intenzívne revidovanie symbolického uchopenia témy. V prácach z tohto obdobia sa napríklad dozvedáme, že kostoly, ktoré *jiskrovci používali ako pevnosti, nemuseli sami stavať. Veď o niektorých kostoloch máme výslovne správy, že ich jiskrovci iba zaujali a premenili na pevnosť*.[54] Na obranné účely zrejme používali aj kamene z existujúcich katolíckych kostolov.[55] Čo sa týka šírenia viery, po *faktickej stránke* predlipanské výpravy a vpády husitov zrejme mali takéto ciele; vzhľadom na sústavnú krátkodobosť ich prítomnosti na Slovensku však zrejme pri tejto činnosti nezaznamenali rozsiahlejšie úspechy[56] a je otázne, ako dlho ich vplyv pretrval, keďže po bitke pri Lipanoch zo Slovenska odtiahli všetky ich posádky. V polipanskom období sa mohli prozelitizmu venovať husitskí príslušníci Jiskrových jednotiek. Pri rekonštrukcii miery ich náboženského vplyvu zrejme

palaces to the farmer's cottage in terms of the purported spread of the Bohemian language in Slovakia at times of Jiskra and Bratriks who allegedly influenced the Slovak with the language that had already achieved a significant degree of flourishing in Bohemia.[45] Both the Cyrilo-Methodian and Hussite* legacy are understood as an integral part of the Slovak cultural-linguistic legacy.

Šafárik hereinafter states in terms of development of the *symbolic perception* of Hussites*as a historical source of use of the Bohemian language in the Evangelical environment (with reference to Doležal and Tablic) that *the Hussites as the predecessors of the German reformers incited sympathy to the Protestant teachings (...) in the Slovak from the Kingdom of Hungary* and that through their books *the Bohemian dialect became the standard language of the Slovak.*[46] Likewise, Ľudovít Štúr states that thanks to the Hussites' persecution in Bohemia, *the Bohemian language started to be used as a written language by the Slovak.*[47] It is also Michal Miloslav Hodža who explains the adoption of the Bohemian language as a cultural and liturgical language of the Slovak in the spirit of Hussites'* settling down among the Slovak and of the dissemination of the sacred books.[48]

In relation to the *factual plane* of the historical works, it is possible to observe that although the stay of the Jiskra and Bratriks really influenced the processes related to the position of the Bohemian language in Slovakia to a certain extent;[49] based on the time duration of the influence of Jiskra and Bratriks, on the scope of the colonization processes (see above) and the scope of religious influences, (see below) it is possible to conclude that the mentioned factor should not be overestimated. As the next excerpt testifies, the critical view asserted itself again in the first half of the 20th century: *The written Bohemian used by the Slovak was not the fruit of the activity of the Jiskra men in Upper Hungary, since it*

najväčšmi rezonuje[57] list z roku 1449, v ktorom uhorský snem informuje Rím o šírení „husitských bludov" a o tom, že v Spiši a na Šariši sa na viacerých farách prijíma pod obojím.[58] Cieľom tohto dokumentu ale bolo vyvolanie reakcie cirkevnej vrchnosti, preto treba jeho vierohodnosť vnímať kriticky čo do rozsahu spomínanej hrozby.[59] Po faktografickej stránke na *Gemeri, v Malohonte a Novohrade*, ktoré bývajú považované za tradične husitské či najväčšmi konfesionálne a ideologicky ovplyvnené jiskrovcami, konkrétne historické doklady o prechode obyvateľstva k utrakvizmu absentujú.[60] Utrakvisti v Jiskrových časoch trpeli vážnymi problémami s nedostatkom riadne vysvätených kňazov[61] a deficitmi v oblasti organizácie cirkevného života.[62] Sami sa pritom považovali za súčasť katolíckej cirkvi[63] a často sa zrejme uspokojovali so stavom, keď katolícky kňaz vysluhoval eucharistiu pod obojím. Od rímskej cirkvi sa líšili predovšetkým českou bohoslužbou, laickým prijímaním pod obojím a vysluhovaním prijímania nemluvňatám.[64] Ťažko preto hovoriť o šírení cirkevných štruktúr a náboženskej viery.

Faktu, že tradičné predstavy o husitskej staviteľskej aktivite v množstve prípadov nekorešpondujú s reálnym datovaním vzniku kostolov, zodpovedajú už niektoré Bartolomeidesove závery.[65] Koula, ktorý s touto tradíciou polemizuje vyslovene jemným spôsobom a v istom zmysle posilňuje Bartholomeidesovu autoritu,[66] uzatvára, že v interiéroch „husitských" kostolov nenašiel žiadne husitské prvky.[67] Práce slovenských a českých autorov z prvej polovice 20. storočia už so zreteľom na *faktografickú rovinu* upozorňujú, že kostoly, ktoré sa tradične pripisujú husitskej budovateľskej aktivite, sú spravidla pohusitské alebo predhusitské,[68] alebo jednoducho neexistujú žiadne indície, že by ich boli postavili husiti.[69] Aj ich kalichy na kostoloch sú neraz preukázateľne novšieho pôvodu; ide o evanjelické vyjadrenie duchovného nadväzovania na utrakvizmus a blízkosti v oblasti prijímania pod obojím; to sa zrejme týka aj kalicha na tisovskom kostole, o ktorom

would not have been possible due to the lack of time either. The Bohemian language in its written form could be benefited by the Hussite movements in general, however, it is the fruit of much longer, particularly of at least one and a half century long period, starting with har les IV.'s reign since the establishment of University of Prague.[50]

Another specificity of the Hussites* as an element *of the symbolic plane* is their being related to ***proselytism***, ***to the construction of churches and chalices***. The image of Hussites*as church builders is built probably on the vague formulation in Bonfini's work *Rerum Ungaricarum decades*.[51] The data about the alleged Hussite churches and chalices are stated in Bartholomeides's work *om itatus m r iensis notitia historico-geographico statistica*.[52] The mentions of the Hussite churches (used as small fortresses) and of the chalices in Gemer region can be found e.g. in Samo Tomášik's works.[53]

In the first half of the 20th century, we register an intensive re-examination of symbolic approach to the theme. We learn from works belonging to this period that *Jiskra men did not have to build the churches they used as fortresses on their own. After all, there are expressly messages about some churches stating that Jiskra men just seized them and changed into fortresses.*[54] For defensive purposes, they used probably also stones from existing catholic churches.[55] As for spreading faith, from the *factual point of view,* pre-Lipany campaigns and the Hussite invasions probably had these objectives, however, due to continuous short-term nature of their presence in Slovakia they probably did not experience more extensive achievements[56] and the duration of persistence of their influence is questionable, since all their garrisons withdrew from Slovakia after the battle of Lipany. In post-Lipany period, the Hussite members of Jiskra military units could devote to proselytism. In terms of the reconstruction of the degree of their religious impact, the letter from 1449 resonates[57] in which the Hungarian council informs

kalichu Bartholomeides spolu s kalichom na kostole v Ratkovej uvádza, že ide o kalichy husitského pôvodu, ktoré pozná z autopsie.[70] Medzi skutočne husitské kalichy sa podľa všetkého radí kalich v Ratkovej.[71]

Ako sme priebežne uvádzali, predchádzajúce spôsoby *symbolického uchopenia* prítomnosti jiskrovcov a bratríkov na Slovensku či špecificky na Gemeri sa podriaďujú funkcii obhájenia husitsko-evanjelickej kontinuity. Spôsob tohto uchopenia v istom smere súvisí s fenoménom takzvaného mýtu zlatého veku. Pri charakteristike spôsobu, akým sa na Slovensku v dobe osvietenstva a národného obrodenia koncom 18. storočia hľadal zmyslel minulosti, idea a program do budúcnosti, Varsik uvádza, že *katolícke Slovensko, siahajúc po minulosti, nachádza svoj kontakt, nachádza ideu, na ktorej by ďalej budovalo, v idei cyrilo-metodskej, v ríši Veľkomoravskej*,[72] zatiaľ čo *evanjelické Slovensko, stopujúc minulosť svojich predkov* (...) *nemohlo nevidieť vrchol svojej historickej slávy v slávnej dobe husitskej (...): veď keby i neboli siahali nite počiatkov reformácie priamo do doby husitskej, tak siahali tam bezpochyby základy ich kultúry*...[73] V slovenskom kultúrnom kontexte nájdeme množstvo príkladov retrospektívneho nadväzovania evanjelikov na Husa a utrakvizmus. Spojitosť ohľadom základov evanjelickej sakrálnej kultúry, laického prijímania pod obojím, kritiky negatívnych javov v rímskej cirkvi a snahou o ich nápravu, ale aj ohľadom používania češtiny ako kultúrneho a liturgického jazyka, je dobre opísaná a siaha tak k Lutherovým pozitívnym postojom k myšlienkam Jána Husa[74] ako aj špecificky k českým a slovenským evanjelikom.[75] Popri tom je zároveň známy aj symbolický spôsob hľadania „nite" počiatkov reformácie, v ktorého rámci sa husiti* vykresľujú ako prvok, ktorý vytvoril podmienky pre rýchle rozšírenie reformácie na Slovensku, obzvlášť na Gemeri a v Malohonte.[76] Spomínaný obraz predstavuje východisko a cieľ predchádzajúcich konštitutívnych prvkov symbolického uchopovania

Rome about the dissemination of the "Hussite heresy" and about the fact that in Spiš and Gemer region, in several parishes Holy Communion is received in both kinds.[58] Nonetheless, this document aimed at eliciting a response of the Church authorities, and therefore it is necessary to assess its credibility critically in terms of scope of the mentioned threat.[59] From the factual point of view, in *Gemer, Malohont and Novohrad region*, which are considered traditional Hussite regions or regions that are most religiously and ideologically influenced by the Jiskra men, there is a lack of specific historical evidence about the conversion of the inhabitants to Utraquism.[60] In Jiskra times, the Utraquists suffered from severe problems with the lack of properly ordained priests[61] and with deficits in terms of organization of religious life.[62] At the same time, they considered themselves part of Catholic Church[63] and when the Catholic priest served the Communion in both kinds, often they probably settled for it. Their difference from the Roman Church consisted mainly in the Bohemian church service, in the reception of Communion in both kinds by the uninitiated and in infant Holy Communion.[64] Therefore, it is hardly possible to speak about the spread of church structures and of religious faith.

Already some Bartholomeides's conclusions correspond to the fact that the traditional ideas about Hussite building activity in a number of cases are not in accordance with the real dating of origination of churches.[65] Koula, who really subtly polemicizes with this tradition and in a certain sense strengthens Bartholomeides's authority,[66] concludes that he did not find any "Hussite" elements in the interiors of the "Hussite" churches.[67] The works by the Slovak and Czech authors from the first half of the 20th century stress, already with regard to *the factual plane,* that the churches that are traditionally attributed to the Hussite building activity are, as a rule, post-Hussite or pre-Hussite,[68] or simply no indications of them having been built by the

husitov* v literárnych textoch slovenských evanjelikov v období osvietenstva a národného obrodenia.

Hľadanie nite vedúcej od slovenských evanjelikov priamo k husitom má v tvorbe evanjelických autorov špecifickú genézu. Napríklad Daniel Krman v rukopisnom diele *Hungaria evangelica* z roku 1718 rozdeľuje látku evanjelických cirkevných dejín na dve čiastky: od doby apoštolskej po Husa a od Husa po žilinskú synodu.[77] Toto členenie látky má nepochybne *symbolický rozmer*, keďže sa Hus a husiti zaraďujú do rovnakej epochy ako vlastná reformácia. Predsa sa tu však, plne v súlade s *faktografickou rovinou*, nestretávame s explicitnou inkorporáciou husitskej tradície do evanjelických cirkevných dejín, ako napríklad s viazaním počiatku samotnej reformácie na husitstvo; priekopníkov reformácie vidí Krman v nemeckých mestách a v magnátoch.[78] Neskôr ale sa *obraz husitsko-evanjelickej kontinuity* v prácach slovenských evanjelikov zreteľne presadzuje. Bohuslav Tablic v *Historii augšpurského vyznání* vyslovuje myšlienku, že husiti pripravili pôdu pre nemeckých reformátorov.[79] Šafárik označuje husitov za predchodcov *nemeckých reformátorov*, ktorí *vzbudili náklonnosť k protestantskému učeniu nielen u Čechov, ale aj u Slovákov v Uhorsku*.[80] Ján Čaplovič píše, že husitské učenie *u nás luteránstvu cestu proklestilo, českými vystěhovalci do Uher přineseno bylo*.[81] Rovnako Samo Tomášik píše, že husiti *prekliesnili cestu k nemeckému protestantizmu* (...)[82] a že *svoje náboženské knihy sebou nosievali, ktoré spoznať a čítať sa učili Slováci, ako aj kázne ich kňazov často slyšať príležitosť mali, navštevujúc ich bohoslužby, to zapríčinilo, že sa potom reformácia napodiv rýchlo medzi Slovákmi rozšírila*.[83] Do symbolickej roviny sa nepremieta okolnosť, že na Gemeri a Malohonte sa reformácia ujímala neskôr oproti Spišu,[84] pričom nachádzala odozvu najskôr v prostredí etnických Nemcov a šírila sa predovšetkým prostredníctvom aristokracie;[85] nie

Hussites exist.[69] The chalices in the churches are often demonstrably more recent as well, they serve as an expression of Evangelical following on from Utraquism and of closeness in terms of Communion in both kinds, it probably concerns also the chalice in church in Tisovec about which Bartholomeides states, while referring also to the chalice in church in Ratková that it is a chalice of Hussite origin he recognizes from autopsy.[70] It is the chalice from Ratková that seems to be classified as a genuinely Hussite chalice.[71]

As we kept stating, the preceding forms of *symbolic approach* to the presence of Jiskra and Bratriks in Slovakia or, more specifically, in Gemer region, subordinate to the function of defense of the Hussite-Evangelical continuity. A form of this approach is, in certain way, related to the phenomenon of a so-called Myth of the Golden Age. In terms of the characterization of the way the sense of the past, idea and vision was sought in the Enlightenment and in the national revival period at the end of the 18th century, Varsik states that *while reaching out for the past, the Catholic Slovakia finds its connection, its idea on which it could keep on building in the Cyrilo-Methodian idea, in the Great Moravian Empire*,[72] while *the Evangelical Slovakia, while tracing its ancestors' past* (...) *could not see the peak of its historical glory in the famous Hussite period (...) since if the threads of dawn of the Reformation had not reached directly to the Hussite age, undoubtedly, the foundations of their culture did reach there...*[73] In the Slovak cultural context, we can find a number of examples of retrospective following on from the Evangelicals to Hus and to Utraquism. The relatedness in terms of the evangelical religious culture, of reception of Holy Communion by the uninitiated in both kinds, of the negative phenomena in the Roman Church and the attempt at their rectification, but also of the use of the Bohemian language as a cultural and liturgical language is well described, and thus reaches to Luther's positive attitudes to John

prostredníctvom pozostatkov slovenských a českých utrakvistov.

Cyrilometodsko-husitské spojitosti

Ideu spojitosti husitov s cyrilo-metodským dedičstvom formuluje už Pavol Jozef Šafárik, ktorý vyslovuje myšlienku, že v časoch husitov* Slováci prvýkrát od čias Cyrila a Metoda obnovili samostatný kultúrno-jazykový život.[86] Myšlienka korešponduje s husitskou argumentáciou v prospech používania češtiny ako liturgického jazyka, ktorá sa opierala o cyrilo-metodskú obradovú prax,[87] a zároveň s predstavou o prelomovom kultúrnom vplyve českých husitov na život slovenského etnika. Ľudovít Štúr sa ale miesto používania jazyka sústredí na náboženské aspekty obnovenia odkazu cyrilo-metodského spoločenstva, na ktorý prospektívne napája o. i. fenomén husitstva.[88] V *Slovanstve a svete budúcnosti* Štúr píše: *Tak napríklad v mocnom husitstve — a tu dávame celkom za pravdu Rusovi Jelaginovi proti Palackému — ožili spomienky na pravoslávnu cirkev našich otcov, pred časmi spoločnú všetkým našim kmeňom, v dôsledku čoho husiti rokovali s carihradským patriarchom o pripojení k tejto cirkvi*.[89] Z hľadiska motivácie tohto postoja popri pretrvávajúcej orientácii na cyrilo-metodský odkaz dominuje jeho civilizačný a náboženský príklon k Rusku, kresťanskému Východu a slavianofilstvu. Štúr na citovanom mieste vyjadruje súhlas s názorom ruského historika Vasilija Alexejeviča Jelagina z práce *O dejinách českých Františka Palackého*,[90] ktorý vyčítal Palackému, že odmietol[91] tézu o trvalom *duchovnom spojení* medzi husitstvom a tzv. cyrilo-metodským pravoslávím. Jelagin vidí prejav takéhoto spojenia napríklad v laickom prijímaní pod obojím a v postoji k požiadavke apoštolskej postupnosti, ktoré podľa neho svedčia o kontinuite východného kresťanstva v Česku.[92] Spôsob zachovania východného kresťanstva v tomto priestore pritom Jelagin nešpecifikuje.[93] Po Jelaginovi prehlbuje slavianofilské vnímanie Husa a husitizmu Jevgenij Hus's ideas,[74] and also specifically to the Czech and Slovak Evangelicals.[75] In addition, also the symbolic form of search for the "thread" of the dawn of the reformation, in terms of which the Hussites* are depicted as an element that created conditions for the spread of Reformation in Slovakia, especially in Gemer and Malohont region.[76] The mentioned image represents the basis and the objective of the preceding constitutive elements of symbolic approach to Hussites* in the literary texts by the Slovak Evangelicals in the Enlightenment and in the national revival period.

Search for the thread leading from the Slovak Evangelicals directly to Hussites has a specific genesis in the works of Evangelical authors. For example, Daniel Krman divides the historical subject matter of the Evangelical ecclesiastical history in the manuscript work *Hungaria evangelica* from 1718 into two parts: since the Apostolic Age till Hus and since Hus till the Žilina Synod.[77] This division of the subject matter has undoubtedly *a symbolic dimension*, since Hus and the Hussites are placed into the same period as the Reformation itself. However, fully in accordance with *the factual plane*, we do not come across explicit inclusion of the Hussite tradition into the Evangelical ecclesiastical history, such as connection of the beginning of the Reformation itself to the Hussite movement; Krman refers to the German cities and to magnates as the Reformational pioneers.[78] On the other hand, the image of the *Hussite-Evangelical continuity* clearly asserts itself later in the works by the Slovak Evangelicals. Bohuslav Tablic expresses an idea in *Historie augšpurského vyznání* that the Hussites paved the ground for the German reformers.[79] Šafárik describes the Hussites as the predecessors *of the German reformers*, who *incited sympathy to the Protestant teachings not only in the Bohemian, but also in the Slovak in the Kingdom of Hungary*.[80] Ján Čaplovič states that the Hussite teaching *paved the way to Lutheranism in Slovakia, by the Bohemian emigrants*

Petrovič Novikov, ktorý už tieto fenomény jednoznačne zaraďuje do kontextu dejín pravoslávia.[94] Podobné tendencie nájdeme aj u Alexandra Fiodoroviča Hilferdinga,[95] ktorý je ale vo vzťahu k historickým faktom v porovnaní s Novikovom opatrnejší. Iným spôsobom zaraďuje Husa a husitov do kontextu pravoslávnych dejín významný srbský teológ Nikolaj Velimirović (Žički).[96] Téza o cyrilometodsko-husitskej kontinuite pritom vznikla v českom prostredí v 16. a 17. storočí[97] a nadviazali na ňu autori v 18. a na začiatku 19. storočia, medzi ktorými majú osobitné miesto ruskí autori slavianofilskej orientácie.[98] Ako presvedčivo dokladuje Jakub Jukl,[99] táto myšlienka má korene v dielach staroutrakvistického kňaza Bohuslava Bílejovského[100] a tiež členov Jednoty bratrské Jana Jáfeta,[101] Jána Ámosa Komenského[102] a Pavla Stránského,[103] ktorí ju prevzali a ďalej rozvíjali. O diela uvedených autorov sa vo svojej argumentácii opierali pravoslávni autori, z ktorých čerpá aj Ľudovít Štúr.

Blízkosť Husa, Hieronyma a neskorších utrakvistov s pravoslávím sa vidí najmä v laickom prijímaní pod obojím, v praxi prijímania nemluvniat, v kritike Ríma, v odmietaní pápežského primátu, v učení o Kristovi ako jedinej hlave cirkvi,[104] vo viere v transsubstanciáciu, v počte sviatostí, v uznávaní siedmich všeobecných snemov, v kritike novôt latinskej cirkvi, v ekleziologických stanoviskách ohľadom gréckej cirkvi, v zmierlivom postoji Jána Husa voči východnému odmietaniu formuly *filioque*[105] ako aj v jednotlivých prejavoch zbližovania s východnou cirkvou. Prejavom istého spojenia s pravoslávím mal byť aj Husov súhlas a obhajoba študijnej cesty Hieronyma Pražského na Rus a predovšetkým výrazné zblíženie a kroky smerujúce k inkorporácii utrakvistov (ako Husových nasledovníkov) do konštantínopolskej cirkvi v roku 1452[106] po tom, ako Rím zamietol ich žiadosť o poskytnutie biskupa, ktorého prostredníctvom by mala byť zabezpečená apoštolská postupnosť svätených *to Kingdom of Hungary it was brought.*[81] Also Samo Tomášik states that the Hussites *paved the way to German protestantism* (...)[82] and that *they used to carry religious books with them that the Slovak learned to get to know and read and they often had also the opportunity to listen to their priests' sermons when visiting their church services which caused that the Reformation spread surprisingly quickly among the Slovak*.[83] The circumstance that in Gemer and Malohont region the Reformation caught on later compared to Spiš region does not reflect in the symbolic plane,[84] while it was met with response mainly in the environment of the ethnic German and was spread mainly by aristocracy;[85] not by the rest of the Slovak and Bohemian Utraquists.

The Cyrilomethodian-Hussite Relatedness

The idea of Hussite relatedness with the Cyrilo-Methodian legacy is formulated already by Pavol Jozef Šafárik who expresses the idea that in Hussite* times, the Slovak restored the independent cultural-linguistic life for the first time since Cyril and Methodius's times.[86] The idea corresponds to the Hussite argument in favor of the use of Czech as a liturgical language based on the Cyrillo-Methodian ritual practice, [87] as well as to the idea of the massive cultural impact of the Czech Hussites on the life of the Slovak ethnic community. However, Ľudovít Štúr focuses on the religious aspects of restoration of legacy of Cyrilo-Methodian community which is prospectively linked up, inter alia, to the Hussite phenomenon.[88] Štúr states in *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft* as follows: *For example, in mighty Hussite movement – and, in this case, we agree with the Russian Yelagin instead of Palacký – the memories of our fathers' Orthodox hur ch all our tribes used to be a part of long time ago were revived, as a consequence of which the Hussites negotiated with the Patriarch of Constantinople about joining this Church.*[89] In terms of motivation of this attitude, apart from the persisting orientation on the Cyrilo-

kňazov.[107] Konkrétne tvrdenia uvádza Josef Leixner (vychádzajúci najmä z Hilferdingových, ale aj Novikovových a Jelaginových názorov)[108] a vyššie zmieňovaní autori slavianofilskej orientácie. Podrobný prehľad vnímania Jána Husa v myslení a tradícii pravoslávnej cirkvi podáva vo svojej štúdii Jakub Jiří Jukl.[109]

Podobne ako Varsik hovorí o hľadaní „nite počiatkov reformácie" v dobe husitskej, metaforu nite používa aj Josef Leixner, ktorý vo *Všeobecních dějinách církevních* píše: *Od y rila a Metoděje vlekla se českými dějinami červená nit pravoslavná. Čechové cítili v podvědomí, že kdysi zde bylo čisté učení Kristovo, ale církev, v níž nyní jsou, tou církví není. Odtud tajná náboženská shromáždění! Teprve kaple Betlemská všechny tyto tužby splnila. Hus stal se bezděčným pokračovatelem cyrilometodějství – pravoslaví v Čechách*.[110] Je pritom ale viac než otázne, či možno tejto niti pripísať štatút reálnej historickej kontinuity. Na základe *faktickej stránky* problému možno Husove náboženské postoje uspokojivo vysvetliť na báze interakcie scholastickej teológie s myšlienkami Jána Viklefa a dobových českých náboženských mysliteľov. Pozoruhodné je, že v spore o transubstanciácii a remanencii Hus pod vplyvom svojho niekdajšieho učiteľa Stanislava zo Znojma zastával neutrálnu pozíciu, pričom jeho predpokladané zmýšľanie sa pravdepodobne zakladalo na miernej verzii remanentizmu za súčasnej viery v reálnu prezenciu tela a krvi Kristovej.[111] V Husovej kazateľskej tvorbe sú pritom badateľné narážky na to, že katolícke učenie o striktne chápanej transubstanciácii považoval za neprijateľné novoty.[112] Pravoslávna cirkev ako celok pritom nikdy nezaviedla do dogmatiky koncept transubstanciácie, ktorý je definovaný na základe aristotelovsko-scholastických kategórií substancie a akcidentov.[113] Takéto učenie preniklo do miestnych cirkví a tvorby niektorých bohoslovcov v dôsledku podrobenia Konštantínopolu Osmanmi a vplyvu Západu na grécku cirkev i duchovné akadémie v Kyjeve a v Moskve.[114]

Methodian legacy its civilizational and religious attachment to Russia, Christian East and Slavophilia prevails. In the place cited, Štúr expresses his agreement with the opinion of the Russian historian Vasily Alekseyevich Yelagin from František Palacký's work *About the Czech history by František Palacký*,[90] who reproached Palacký for refusing[91] the thesis about the permanent *spiritual relatedness* between the Hussite movement and the so-called Cyrilo-Methodian Orthodoxy. Yelagin perceives a manifestation of such connection, inter alia, in the reception of Communion under both kinds by the uninitiated and also in the stance on the requirement to Apostolic Succession, which, according to him, testify to the continuity of Eastern Christianity in Czech lands.[92] The way of preserving Eastern Christianity in this area is not specified by Yelagin.[93] After Yelagin, the Slavophile perception of Hus and Hussitism deepens Yevgeniy Petrovich Novikov, who already explicitly incorporates these phenomena into the context of the history of Orthodoxy.[94] Similar tendencies can be found in the work of Alexander Fedorovich Hilferding,[95] which is, however, more cautious than Novikov about historical facts. In a different way, the prominent Serbian theologian Nikolai Velimirovich of Žiča incorporates Huss and Hussites in the context of Orthodox history.[96] The idea of Cyrilomethodian-Hussite continuity was formed in the Czech environment in the 16th and 17th centuries[97] and was followed by some authors in the 18th and early 19th century, among which occupy a special place Russian authors of Slavophile orientation.[98] As Jakub Jukl convinces, [99] this idea is rooted in the works of the Old Utraquist priest Bohuslav Bílejovský, [100] as well as the members of the Unity of the Brethren Jan Jafet,[101] John Amos Comenius[102] and Pavel Stránský,[103] who took the idea over and further developed it. The ideas of mentioned authors became an argumentative basis for some Orthodox authors, who are followed by Ľudovít Štúr.

The close relation of Hus, Jerome and

Zároveň je však zo strany značnej časti pravoslávnych teológov kritizované ako katolícka novota cudzia a odporujúca patristickej tradícii;[115] miesto nej sa presadzuje aj akoby „konsubstanciačné" učenie o reálnej fyzickej prítomnosti chleba a vína a súčasne reálnej (v žiadnom prípade nie symbolickej!) metafyzickej či mystickej prítomnosti tela a krvi Kristovej.[116] Ťažko si teda možno časoch Jána Husa predstaviť expanziu pravoslávneho učenia o transsubstanciácii na Západ, keďže toto učenie je vo svojej podstate západnou doménou.

Vzhľadom na množstvo styčných bodov sa javí ako úplne prirodzené, že pravoslávna cirkev hľadá v jeho učení a v krokoch jeho nasledovníkov prejavy *duchovného spojenia* s pravoslávím či istej duchovnej kontinuity v českých zemiach od čias cyrilo-metodských; k takémuto postoju sa pripojil Ľudovít Štúr v traktáte *Slovanstvo a svet budúcnosti*. Popri tvrdeniach o duchovnom spojení sa však v tvorbe pravoslávnych autorov objavujú názory o existencii historicko-faktickej cyrilometodsko-husitskej kontinuity. Takúto tézu, v rôznych podobách prítomnú aj v niektorých starších prácach, formulujú napríklad emeritný metropolita česko-slovenskej pravoslávnej cirkvi Kryštof a český pravoslávny kňaz a teológ Jan Baudiš: *Po zdejších lesích přebývající cyrilometodějci, známí jakožto tzv. „černorizci", udržovali v národě povědomí o „jiném křesťanství", které kdysi v našich zemích rozkvétalo a i po potlačení přetrvávalo dále jakožto „slunné dědictví otců". Jak jinak vysvětlit „požadavek kalicha", který tak náhle vzplanul s nečekanou silou a rozhodností v českém národě? Jak jinak vysvětlit i další požadavky lidu - požadavky zcela zřejmě vyvěrající z praxe pravoslavné církve (např. bohoslužba v národním jazyce, přijímání nemluvňatům, zarytý odpor proti papismu apod.)?*[117] Takýto spôsob uchopenia historického materiálu, podobne ako spôsob uchopenia prítomnosti jiskrovcov a bratríkov na Gemeri, v Malohonte a Novohrade zo strany starších evanjelických autorov, treba vnímať v intenciách jeho funkcie a symbolického zmyslu pre

of more recent Utraquists to Orthodox Church is reflected in the reception of Communion in both kinds by the uninitiated, in the practice of the infant Communion, in the criticism of Rome, in the refusal of Pope's primacy, in the teaching of Christ as the only head of the Church,[104] in the faith in transubstantiation, in the number of sacraments, in the recognition of seven general synods, in the criticism of novelties of the Latin Church, in ecclesiological opinions about the Greek Church, in the moderate attitude of John Hus to the Eastern rejection of the *filioque*[105] and also in the individual manifestations of achieving closer relations with the Eastern Church. As a manifestation of certain relatedness with Orthodoxy should have served also Hus's consent and his defense of Jerome of Prague's study stay in Russia and mainly significant convergence and steps leading to the incorporation of the Utraquists (as Hus's followers) into the Church of Constantinople in 1452,[106] after that as Rome had refused their request of giving them a bishop through whom the apostolic succession of ordained priests should have been guaranteed.[107] Particular arguments are given by Josef Leixner (based, in particular, on Hilferding's but also on Novikov's and Yelagin's views)[108] and the above-mentioned authors of Slavophile orientation. The detailed review of the perception of John Hus in the thinking and tradition of the Orthodox Church is presented by Jakub Jiří Jukl.[109]

Varsik talks about the search for the "thread of the dawn of the reformation" in the Hussite period and likewise, also Josef Leixner uses the metaphor of thread and states in *Všeobecné dějiny církevní* as follows: *Since Cyril and Methodius, the red Orthodox thread dragged on through the Bohemian history. The Bohemian subconsciously perceived that once there was pure hr ist's teaching, though, it is not present in the Church they are part of. Hence the reason for secret religious gatherings! Only the Bethlehem chapel satiated all this thirst. Hus became*

náboženskú komunitu. Po stránke vecnej korektnosti by sa s uvádzaným názorom azda nestotožnil ani Josef Leixner, ktorý predkladá v prvom rade duchovné (nie historicko-faktické) prepojenie, pričom Husa označuje za *bezděčného* (!) pokračovateľa cyrilo-metodského pravoslávia[118] a k jeho poznatkom o pravosláví uvádza, že *Husa zajímala pravoslavná církev, třebas se mohl o ní málo dověděti*.[119] Podobne Alexandr Fiodorovič Hilferding píše, že *velmi veliké by bylo nedorozumení, kdyby někdo myslil, že se (Hus, poznámka MB) nalézal pod bezprostředním vlivem pravoslavné církve, aneb, že by i měl o ní určitý pojem*.[120] Na druhej strane však spomínaný spôsob uchopenia husitstva treba vidieť v kontexte myšlienkovej tradície vzťahujúcej sa na pretrvanie či dokonca prekvitanie cyrilo-metodskej viery na českom území po vyhnaní ich žiakov z Veľkej Moravy. Rozsah a význam týchto problémov však výrazne presahuje záber prekladaného príspevku.

Záver

V rámci historických prác slovenských evanjelikov je od 18. storočia zreteľné zaraďovanie fenoménov husitstva, jiskrovcov a bratríkov do evanjelických cirkevných dejín. Takéto literárne texty reprezentujú symbolický komplex, ktorého konštitučnými prvkami sú: synkretické chápanie husitov, jiskrovcov a bratríkov; idealizácia ich spolužitia s miestnym obyvateľstvom, obraz kolonizácie súvislých území na Slovensku Čechmi, udomácnenia češtiny na Slovensku, úspešného prozelitizmu a stavania kostolov a napokon obraz husitsko-evanjelickej kontinuity, ktorý predstavuje východisko a cieľ predchádzajúcich prvkov. Dobovou funkciou tohto prístupu bola obhajoba legitimity a priestoru pre rozvíjanie evanjelických duchovných a kultúrnych tradícií. Na prelome 19. a 20. storočia, predovšetkým však v prvej polovici 20. storočia, sa takéto interpretácie kriticky preskúmavajú, intenzívne revidujú a vyvracajú, pričom miesto historickej kontinuity sa kladie dôraz väčšmi na duchovnú

an unconscious continuator of Cyrilo-Methodianism – of Orthodoxy in Bohemia.[110] However, it is more than questionable whether it is possible to attribute the status of real historical continuity to this thread.

Based on the *factual point of view* of the problem, it is possible to satisfactorily explain Hus's religious attitudes on the basis of the interaction of scholastic theology with John Wycliffe's ideas and with the ideas of the contemporary Bohemian religious thinkers. It is remarkable that in the dispute about transubstantiation and remanence, Hus held a neutral position due to the influence of his former teacher Stanislav of Znojmo, while his supposed real position was probably based on a moderate remanentism and, at the same time, on the faith in real presence of Christ's Body and Blood.[111] In Hus's homilies, there is possible to find noticeable allusions to the fact that he regarded the Catholic teachings about strictly understood transubstantiation for unacceptable novelties.[112] At the same time, the Orthodox Church as a whole never introduced the notion of transubstantiation defined through Aristotelian-scholastic categories of substance and accidents into dogmatics.[113] This teaching diffused into local Churches and into the works of some theologians due to the conquest of Constantinople by the Turkish and to the influence of the West on the Greek Church and on the spiritual academies in Kiev and Moscow.[114] At the same time, it is criticized as a Catholic novelty that is foreign and opposing to the patristic tradition by a significant part of Orthodox theologians;[115] instead of that, also a sort of teaching about "consubstantiation", i.e. about real physical presence of bread and wine and, at the same time, about real (and in no case symbolical!) metaphysical or mystical presence of Christ's Body and Blood asserts itself.[116] Therefore, it is difficult to imagine the expansion of Orthodox teaching about transubstantiation to the west in John Hus's times, since this teaching is essentially the western domain.

Due to a number of points of reference, it

kontinuitu, prípadne na istú mieru historickej kontinuity sprostredkovanej vývojom na českom území. Tradičné interpretácie spochybňujú najprv českí autori (Palacký, Dobrovský, Koula, Kratochvíl); u slovenských autorov následne kritické prístupy padli na úrodnú pôdu v prvej polovici 20. storočia (Škultéty, historici Varsik, Kvačala a i.), čo súvisí so stratou funkčnosti symbolického komplexu vo vzťahu k dobovým spoločenským potrebám danej komunity a predovšetkým s rozmachom pozitivistickej metodológie v rámci historickej vedy. V tomto období sa završuje istá tradícia v dejinách literárnej reflexie a historického uvažovania o husitskej, jiskrovskej a bratríckej problematike.

Spojitosť medzi cyrilo-metodským odkazom a pôsobením jiskrovcov a bratríkov na Slovensku sformuloval Pavol Jozef Šafárik, ktorý mal na zreteli obnovenie samostatného kultúrno-jazykového života. V našom kultúrnom kontexte špecifický pohľad na tému husitizmu reprezentuje Ľudovít Štúr, ktorý sa prihlásil k ideám jeho inkorporácie do pravoslávnej sakrálnej tradície.[121] O tomto prístupe platí, že v zmysle duchovného spojenia je z pravoslávnej pozície úplne prirodzený, pričom zrejme nemá priamy vzťah k historicko-faktickej rovine a teda sa od nej ani neodkláňa. Deklarovanie historickej kontinuity zo strany niektorých ďalších slavianofilských autorov ale zrejme nesie za následok odklon od faktografickej roviny. Vo výsledku preto nastáva obdobná situácia ako v prípade myšlienok o historickej husitsko-evanjelickej kontinuite, keď si ich adekvátna interpretácia vyžaduje zohľadnenie symbolického komplexu a jeho dobovej funkcie.

Štúdia vznikla v rámci riešenia projektu VEGA 2/017/17 Príležitostná básnická tvorba Juraja Palkoviča, Bohuslava Tablica a Pavla Jozefa Šafárika.[122][123]

seems completely natural that in his teachings and in the steps of his followers, the Orthodox Church searches for manifestations of *spiritual relatedness* to Orthodoxy or of some spiritual continuity in Bohemian countries since Cyrilo-Methodian times; Ľudovít Štúr expressed his agreement with this attitude in the tract entitled *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft*. On the other hand, along with the assertions about spiritual relatedness, claims of existence of historical-factual Cyrilomethodian-Hussite continuity appear in the works by Orthodox authors. Such thesis, which is in various forms presented also in some older works, is formulated e.g. by Metropolitan Emeritus of the Czechoslovak Orthodox Church Kryštof and by the Czech Orthodox priest and theologian Jan Baudiš: *The Cyrilo-Methodians inhabiting local forests known as "chernorizets" maintained awareness of "different hr istianity" in the nation which used to flourish in our countries and after its suppression it kept persisting as so-called "shining legacy of forefathers". How else is it possible to explain the "request of the chalice "which so suddenly blazed with an unexpected force and determination in the Bohemian nation? Otherwise how is it possible to explain also other requests of the people - the requests quite apparently arising from the practice of the Orthodox Church (such as the church service in national language, the infant Holy Communion, the staunch opposition against papism, a.o.)?*[117] Such approach to the historical material, as well as the approach to the presence of Jiskra and Bratriks in Gemer, Malohont and Novohrad region of the earlier Evangelical authors has to be perceived in terms of its function and of symbolic meaning for the religious community. From the point of view of the factual correctness, even Josef Leixner, who deals with the spiritual (not historical-factual) relatedness, probably would not identify with the stated opinion, and he describes Hus as an *unconscious* (!) continuator of Cyrilo-Methodian

Orthodoxy[118] and in relation to his knowledge about Orthodoxy, he states that *Hus was interested in Orthodox Church, although he could find out only little about it.*[119] Similarly, Alexander Fedorovich Hilferding writes that *it would be a great misunderstanding if one thought that* he (*Hus*, note MB) *was under the immediate influence of the Orthodox Church or that he had a certain notion about it.*[120] On the other hand, the mentioned approach to the Hussite movement must be perceived in the context of tradition of thought related to preservation or even to flourishing of Cyrilo-Methodian faith in the Bohemian territory after the expulsion of their disciples from Great Moravia. However, the range and meaning of these problems exceeds by far the scope of this contribution.

Conclusion

In terms of historical works by Slovak Evangelicals, since 18th century, the placement of phenomena of the Hussite movement and of Jiskra and bratrik movement into Evangelical ecclesiastical history is clear. Such literary texts represent a symbolic complex the constitutive elements of which are: the syncretic understanding of Hussites, Jiskra and Bratriks; the idealization of their cohabitation with the local population, the image of colonization of coherent Slovak territories by the Bohemians, the image of the establishment of the Bohemian language in Slovakia, the image of successful proselytism and of the construction of churches, and finally, the image of the Hussite-Evangelical continuity that represents the basis and the objective of the preceding elements. The contemporary function of this approach was represented by the defense of legitimacy and of space for development of the Evangelical spiritual and cultural traditions. At the turn of the 19th and 20th century, but mainly in the first half of the 20th century, these interpretations are critically examined, intensively revise and disproved, while the spiritual

continuity is stressed instead of historical continuity, or possibly a certain degree of historical continuity mediated by the development in the Czech territory is stressed. The traditional interpretations are questioned at first by the Bohemian authors (Palacký, Dobrovský, Koula, Kratochvíl); subsequently, the critical approaches in Slovak authors' works got across (Škultéty, the historians Varsik, Kvačala a.o.), it is related to the loss of functionality of symbolical complex in relation to the contemporary social needs of the respective community and, before all, to the boom of positivist methodology in terms of historical science. In this period, a certain tradition in the history of literary reflection and of historical thinking about the Hussite problematics and the problematics of Jiskra and Bratriks comes to end.

The relatedness of the Cyrilo-Methodian legacy to the activity of Jiskra and Bratriks in Slovakia was formulated by Pavol Jozef Šafárik who had in mind the restoration of independent cultural-linguistic life. In terms of our cultural context, it is Ľudovít Štúr who represents a specific perception of the theme of the Hussite movement and who claimed allegiance to the ideas of its incorporation into the Orthodox religious tradition.[121] It is true for this attitude that in terms of spiritual continuity, it is completely natural from the Orthodox standpoint and probably is not directly related to the historical-factual plane, and therefore it does not diverge from it either. On the other hand, the declaration of historical continuity on the part of some other Slavophile authors probably causes diversion from the factual plane. As a result, a situation similar as in the case of ideas about the Hussite-Evangelical continuity arises when their adequate interpretation requires the consideration of the symbolic complex and of its contemporary function.

This article was created within the project VEGA 2/017/17 The occasional poetry of Juraj Palkovič, Bohuslav Tablic and Pavel Jozef. Šafárik.

Poznámky / Endnotes

[1] Ďalším možnostiam sa vzhľadom na ciele štúdie nebudeme venovať. / With respect to the objectives of the study, we will not deal with further possibilities.

[2] Na polemike z tradičným symbolickým pohľadom na kontinuitu husitskej tradície sa na Slovensku azda najväčšmi zaslúžili práce prvej polovice 20. storočia. / Mainly the works from the first half of the 20th century possibly contributed to greatest extent to the polemic based on a traditional symbolic approach to the continuity of the Hussite tradition in Slovakia.

[3] Bližšie pozri / See : TKÁČIKOVÁ, E. – KONEČNÝ, M. – KAMENČÍK, M.: *Prehľad dejín slovenskej literatúry I. (Slovenská literatúra 9. – 19. storočia)*. Trnava : UCM v Trnave, 2015, s. 19.

PETRÍK, J.: *Kapitoly z domácich cirkevných dejín*. Bratislava : Slovenská evanjelická bohoslovecká fakulta, 1969, s. 40, 41.

VARSIK, B.: *Husitské revolučné hnutie a Slovensko*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied, 1965, s. 164.

VESELÝ, D.: *Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2004, s. 45, 46.

[4] Pozri / See: VARSIK, B.: *Slováci na Pražskej universite do konca stredoveku*. Bratislava : Filosofická fakulta UK, 1926, 37 s.

VESELÝ: *Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku*, op. cit., s. 45, 46.

VARSIK, B.: *Husitské revolučné hnutie a Slovensko*, op. cit., s. 162 a n.

[5] VESELÝ: *Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku*, op. cit., s. 46.

PETRÍK: *Kapitoly z domácich cirkevných dejín*, op. cit., s. 41.

[6] KRATOCHVÍL (Edgar), E.: *Protestantismus a architektura*. Praha : Šolc, 1912, s. 9.

Podobne ani v oblasti architektúry nevnikali utrakvistické stavby typologicky sa vymykajúce povahe stredovekých katolíckych chrámov (pozri KRATOCHVÍL: *Protestantismus a architektura*, op. cit., s. 12). Ani utrakvistický bohoslužobný spev sa po muzikologickej stránke príliš neodlišoval od katolíckeho (ČERNÝ, J: Renesance (ca 1440 – 1620). In: *Antologie české hudby. 5 D* . CD2. Divadelní ústav, Hudební informační středisko, o.p.s., 2004, s. 24). / In the field of architecture, the Utraquist constructions that would have typologically differed from the nature of the medieval Catholic churches did not originate either. (see KRATOCHVÍL: *Protestantismus a architektura*, op. cit., s. 12).

Neither did the Utraquist spiritual chants differ from the Catholic chants too much from the musicological point of view. (ČERNÝ, J: Renesance (ca 1440 – 1620). In: *Antologie české hudby. 5 D* . CD2. Divadelní ústav, Hudební informační středisko, o.p.s., 2004, s. 24).

[7] ŠOLTÉSZ, Š.: *Dějiny křesťanské církve*. Praha : Kalich, 1990, s. 76, 80

[8] ČAPEK, V.: *Historie Bible*. Praha: Advent, 1990, s. 78.

SVOBODA, J.: *Jednota bratrská - 550 let*. In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. B, Řada filozofická. Studia philosophica. 2007, roč. 56, č. B54, s. 78, 79.

[9] ŠOLTÉSZ: *Dějiny křesťanské církve*, op. cit., s. 82 a n.

[10] Najmä do doby, kým Ferdinand I. (pod vplyvom pápeža a jezuitov) a predovšetkým Maximilián II. spôsobovať problémy aj utrakvistom; pozri ŠOLTÉSZ: *Dějiny křesťanské církve*, op. cit., s. 82 – 83. / Especially until Ferdinand I. (under the influence of Pope and Jesuits) and Maximilian II. in the first place was causing problems to Utraquists as well. See ŠOLTÉSZ: *Dějiny křesťanské církve*, op. cit., s. 82 – 83.

[11] Formuláciu sme prevzali z ŠIMEK, F.: *Přehled dějin české literatury*, Praha : Jan Svátek, 1931, s. 45. / The formulation is taken from ŠIMEK, F.: *Přehled dějin české literatury*, Praha : Jan Svátek, 1931, 203 s., s. 45.

[12] PAULINY, E.: *Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť*. Bratislava : SPN, 1983,, s. 106.

[13] PETRÍK, J.: Chrámové agendy slovenskej evanj. a. v. cirkvi. Liptovský sv. Mikuláš : Tranoscius, 1948, s. 38.

[14] ŠMATLÁK, S.: *Dejiny slovenskej literatúry od stredoveku po súčasnosť*. 1. vyd. Bratislava : Tatran, 1988. s.152.

[15] PETRÍK: *Kapitoly z domácich cirkevných dejín*, op. cit., s. 42.

[16] Pozri napríklad / See: NEJEDLÝ, Z.: *Počátky husitského zpěvu*. Praha : Jubilejní fond Královské české společnosti náuk, 1907, s. 187 a n.
HRABÁK, J. (ed.): *Dějiny české literatury 1. Starší česká literatura*. Praha : Československá akademie věd, 1959. s. 238 – 251.

[17] VARSIK, B.: *Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody*. Sborník filoz. fakulty UK, roč. VIII, č.62 (3), Bratislava : tlačou „Universum“, Účast. tlačiareň v Bratislave, 1932, s. 9.

[18] KRATOCHVÍL: *Protestantismus a architektura*, op. cit., s. 16.
VARSIK: *Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody*, op. cit., s. 16.

[19] KVAČALA, J.: *Dejiny reformácie na Slovensku [1517-1711]*. Lipt. Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1935, s. 32.
VARSIK: *Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody*, op. cit., s. 16.

[20] KRATOCHVÍL: *Protestantismus a architektura*, op. cit., s. 17.

[21]KRATOCHVÍL: *Protestantismus a architektura*, op. cit., s. 18.
VARSIK: *Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody*, op. cit., s. 17.
PALACKÝ, F.: *Dějiny národu českého. díl IV, částka 1*. Praha : Bedřich Tempský 1857, s. 456.

[22] Taliansky historik Antonio Bonfini, ktorý z poverenia Mateja Korvína napísal významné historické dielo *Rerum Ungaricarum decades* (pozri BONFINIUS, M. A.: *Rerum Ungaricarum decades IV. cum dimidia seu libri 45 gesta Hunnorumet Ungarorum á primis ... complexi*. 6. editio. Posonii: [s.n.], 1744. 643 p.). Od Bonfiniových názorov sa odvíjajú viaceré nižšie uvádzané prvky tradičnej tematizácie jiskrovcov na Gemeri a Malohonte. / The Italian historian Antonio Bonfini who was commissioned by Matthias Corvinus to write a significant historical work *Rerum Ungaricarum decades* (see BONFINIUS, M. A.: *Rerum Ungaricarum decades IV. cum dimidia seu libri 45 gesta Hunnorumet Ungarorum á primis ... complexi*. 6. editio. Posonii: [s.n.], 1744. 643 p.).. From Bonfini's opinions several elements of traditional thematization of Jiskra men in Gemer and Malohont region derive that are mentioned below.

[23] Slovenský kronikár Ján z Turca žijúci v 15. storočí; autor práce *Chronica Hungarorum* (pozri THUROCZ, J.: *Kronika Jána z Turca. 1488. Johannes de Thurocz. hronica Hungarorum. 1488*. Preložil Július Sopko. Bratislava : Perfekt, 2014, 590 s.), ktorá výrazne ovplyvnila aj neskoršiu tematizáciu „husitov“ v Uhorsku v zmysle zakladania osád a miešania s domácim obyvateľstvom. Pozri aj BOTTO, J.: Starí a terajší husiti gemersko-malohontskí. In: *Slovenské pohľady*. Ročník VI. Rok 1886, s. 85. / The Slovak chronicler Johannes de Thurocz who lived in the 15th century, an author of the work *Chronica Hungarorum* (see *THUROCZ, J.:*

Kronika Jána z Turca. 1488. Johannes de Thurocz. hronica Hungarorum. 1488. Preložil Július Sopko. Bratislava : Perfekt, 2014, 590 s.), that significantly influenced also more recent thematization of "Hussites" in the Kingdom of Hungary in terms of establishment of settlements and assimilation into the local population.
See also BOTTO, J.: Starí a terajší husiti gemersko-malohontskí. In: Slovenské pohľady. Ročník VI. Rok 1886, s. 85.

[24] BEL, M.: *Predhovor*. Z latinského originálu preložil a poznámky s číselným odkazom spracoval dr. Juraj Pavelek. In: *Slovenská reč*. Ročník 49-1984 . Číslo 3, s. 147.
Originálne znenie / Original version:: BELIUS, M.: *Praefatio. Lectori benevolo S. P. D. Matthias Belius*. In: DOLESCHALIVS, P. – BELIVS, M.: *Grammatica Slavico-Bohemica: in qva, Praeter Alia, Ratio Accvratae Scriptionis & Flexionis, quae in hac Lingua magnis difficultatibus laborat, ex genuinis fundamentis, demonstratur vt et discrimen inter dialectvm Bohemorvm & Cvltiorum Slavorvm in Hvngaria insinuatur ; cum appendice, Quae, tum....* Posonium : Typis Royerianis, 1746, § XII.

[25] ŠAFÁRIK, P. J.: *Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1963, s. 360 – 361.
Originálne znenie / Original version:: SCHAFFARIK, P. J.: Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten. Ofen : Mit kön.ung . Universitäts Schriften, 1826, s. 373 – 374. Porovnaj Palackého názor: *Potomství Jiskrovo trvalo v Uhřích tuším až do XVII století, ale neslavné*. PALACKÝ: *Dějiny národu českého*..., op. cit., 449.

[26] Slowaciby snad už byli zhasli, / Než on zmnožil je a zotawil, / Když roj onech k Tatrám přeprawil Čechů, / jenž se nikdy neužasli: A tím kmen wáš ke zrůstu a květu / Zkřísil ratolestmi čerstwými, / Totiž Jiskra, válčiw za Alžbětu...
Pozri KOLLÁR, J.: *Díla básnická Jana Kollára we dwau djljch*. W Budíně, wytištěna literami Gyuriána a Bagó, 1845, Zpěw IV. Lethe. 406.

[27] ŠTÚR, Ľ.: *Dielo v 5 zväzkoch. Slovania bratia*. Bratislava : SVKL, 1956, s. 45.

[28] HURBAN, J. M.: *Slovansko a jeho život literárni*. In: Slovenskje Pohladi na Vedi, Umeňja a Literaturu. Diel I., zv. 1. Odpovední Redaktor a Vidavatel M. J. Hurban. V Skalici : V Tlačjarni Fraňa Xaviera Škarnicla a Sinou : 1846. s. 29.

[29] TOMÁŠIK, S.: *Pamätnosti emersko-Malohontské*. Rimavská Sobota: Miestny odbor Matice slovenskej 1921. s. 51.
TOMÁŠIK, S.: *Ohne na Muráni*. Zost. a doslov napísal dr. Milan Pišút. Bratislava: Tatran 1971. s. 101.

[30] BARTHOLOMAEIDES, L.: *De Bohemis Kis-Hontensibus antiquis et hodiernis, Commentatio historica, qua res patriae suae illustrare voluit*. Wittenbergae : Adam Christian Charisi, 1783. p. 4.

[31] BOTTO: Starí a terajší husiti gemersko-malohontskí, op. cit, s. 85.

[32] PATERA, A. (ed.): *Korrespondence Josefa Dobrovského, IV díl. Vzájemné listy Jos. Dobrovského a Jiř. Ribaye z let 1783-1810*. Praha : Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906. s. 111

[33] Pozri ŠKULTÉTY, J.: Myjava. Sostavil Julius Bodnár. In: *Slovenské Pohľady*. Sošit 4 – 5. Rok 1915, s. 296.

[34] Pozri napríklad / See: KRIŽKO, P.: Stredoveké národnostné pomery na Slovensku. In: Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti II/2,. Turčiansky Sv. Martin : Muzeálna slovenská spoločnosť, 1897, s. 153 – 178.

[35] Pozri napríklad / See: ŠKULTÉTY: Myjava, op. cit., s. 296..

[36] Osobitne spomeňme diskusiu medzi Jozefom Škultétym a Júliusom Bottom na ploche Slovenských pohľadov. / In particular, let us mention the discussion of Jozef Škultéty and Július Botto in *Slovenské pohľady*.
[37] Porovnaj / Cf.: *URBÁNEK, R.. Jirásek a doba poděbradská*. In: HÝSEK, M. – BOROMEJSKÝ MÁDL, K.: *Alois Jirásek. Sborník studií a vzpomínek na počest jeho sedmdesátých narozenin*. Praha : Jan Otto, 1921, s. 93.
[38] VARSIK: *Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody*, op. cit., s. 25 .
[39] VARSIK: *Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody*, op. cit., s. 19.
[40] KRATOCHVÍL: *Protestantismus a architektura*, op. cit., s. 20.
[41] Pozri ŠKULTÉTY: *Myjava*..., op. cit., s. 296.
Porovnaj publikáciu zahraničného autora: MELTZER, V. F.: *Das Hussitentum in der Zips und seine Bedeutung für die Reformation dieser deutschen Sprachinsel*. Triltsch, 1931. 55 s.
Porovnaj aj publikáciu katolíckeho autora ŠPIRKO, J.: *Husiti, jiskrovci a bratríci v dejinách Spiša (1431 – 1462)*. Spišská Kapitula : Spišský dejepisný spolok v Levoči, 1937, s. 136. / See ŠKULTÉTY: *Myjava*..., op. cit., s. 296.
Cf. the opinion of a foreign author: MELTZER, V. F.: *Das Hussitentum in der Zips und seine Bedeutung für die Reformation dieser deutschen Sprachinsel*. Triltsch, 1931. 55 s.
Cf. the opinion of a Catholic author ŠPIRKO, J.: *Husiti, jiskrovci a bratríci v dejinách Spiša (1431 – 1462)*. Spišská Kapitula : Spišský dejepisný spolok v Levoči, 1937, s. 136.
[42] PALACKÝ: Dějiny národu českého..., op. cit., s. 446, 456.
Pozri tiež / See: ŠKULTÉTY: *Myjava*..., op. cit., s. 296.
Pozri tiež ú See: Od Husa po Tranovského. In: *Národnie noviny*. Ročník XLVI, Utorok, 6. júla 1915. Číslo 79. s. 1.
[43] Pozri napríklad / See: HURBAN: *Slovansko a jeho život literárni*, op. cit., s. 29.
[44] BEL: *Predhovor*, op. cit., s. 147.
Originálne znenie / Original version: BELIUS, op. cit, § XII.
[45] ŠAFÁRIK: *Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí*, op. cit., s. 366 – 367.
Originálne znenie / Original version: SCHAFFARIK: *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, op. cit., s. 380 – 381.
[46] ŠAFÁRIK: *Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí*, op. cit., s. 368 – 368.
Originálne znenie / Original version: SCHAFFARIK: *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, op. cit., s. 382.
[47] ŠTÚR: Dielo v 5 zväzkoch..., op. cit., s. 45.
[48] HODŽA, M. M.: *Dobruo slovo Slovákom súcim na slovo*. Bratislava : Tatran, 1970, s. 78.
[49] Porovnaj / See: KOPECKÁ, M. et al.: *Staršia slovenská lexika v medzijazykových vzťahoch*. Bratislava : Veda – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 2011, s. 22
[50] ŠKULTÉTY: *Myjava*..., op. cit., s. 296, 297.
[51] Porovnaj / See: KOULA, J: Příspěvek k poznání „husitských" kostelíků na Slovensku. In: *Slovensko. Sborník statí věnovaných kraji a lidu slovenskému*. Praha : Umělecká Beseda, 1901, s. 132 – 133.
[52] BARTHOLOMAEIDES, L.: *Inclyti superioris Ungariae comitatus m r iensis notitia historico-geographico statistica*. Leutschoviae : Josephi Caroli Mayer, (1806 –) 1808, 8, 782 p.
Porovnaj VARSIK: Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody, op. cit., s. 23 – 24.

[53] TOMÁŠIK: *Ohne na Muráni*, op. cit., s. 101.
[54] VARSIK: Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody, op. cit., s. 22.
[55] Porovnaj / See: KRATOCHVÍL: Protestantismus a architektura, op. cit., s. 17.
[56] KRATOCHVÍL: *Protestantismus a architektura*, op. cit., s. 15.
VARSIK: *Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody*, op. cit., s. 9.
[57] PETRÍK, (*Kapitoly z domácich cirkevných dejín*, op. cit., s. 41) podkladá mieru rozšírenia utrakvizmu aj listom Jána Kapistránskeho, v ktorom Kapistrán informoval pápeža o množstve utajených kacírov medzi katolíkmi. Inkriminovaná pasáž listu ale podľa staršej interpretácie z prvej tretiny 20. storočia svedčí zrejme skôr o nutnosti utajovať sa v katolíckom prostredí po odchode Jiskru z Uhorska; pozri KRATOCHVÍL: Protestantismus a architektura, op. cit., s. 19. / PETRÍK (*Kapitoly z domácich cirkevných dejín*, op. cit., s. 41) founds the extent of the spread of Utraquism also on the letter by John of Capistrano in which Capistrano informed the Pope about the number of heretics concealed among the Catholic. However, according to the earlier interpretation from the first third of the 20th century, the incriminated letter excerpt confirms probably rather the necessity of concealing oneself in the Catholic environment after Jiskra's departure from the Kingdom of Hungary.
[58] PETRÍK: *Kapitoly z domácich cirkevných dejín*, op. cit., s. 41.
VARSIK: *Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody*, op. cit., s. 17.
KRATOCHVÍL: *Protestantismus a architektura*, op. cit., s. 19.
[59] VARSIK: *Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody*, op. cit., s. 17.
[60] VARSIK: *Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody*, op. cit., s. 16.
[61] KRATOCHVÍL: *Protestantismus a architektura*, op. cit., s. 17
[62] ŠPIRKO: *Husiti, jiskrovci a bratríci v dejinách Spiša*..., op. cit., s. 136
[63] KRATOCHVÍL: *Protestantismus a architektura*, op. cit., s. 11, 21
[64] KRATOCHVÍL: *Protestantismus a architektura*, op. cit., s. 22.
LEIXNER, J.: Všeobecné dějiny církevní. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1957, s. 117.
Ďakujem Dominikánskemu knižnému inštitútu za ústretovosť pri získavaní publikácie. / I would like to thank the Dominican Library Institute for their willingness to provide me with the publication.
[65] Ktoré pozitívne hodnotí Koula, keď píše, že *Bartholomaeides dobře činí, když jen některé z kostelíků klade do doby husitské a jiné má za starší*; KOULA: Příspěvek k poznání „husitských" kostelíků na Slovensku, op. cit., s. 136. / Which are positively evaluated by Koula who states that *Bartholomaeides does well when he dates only some of the churches back to the Hussite period and other to earlier periods.* See KOULA: Příspěvek k poznání „husitských" kostelíků na Slovensku, op. cit., s. 136.
[66] O Koulove názory sa zrejme opieral aj Alois Jirásek pri písaní *Bratrstva*.
Porovnaj *URBÁNEK. Jirásek a doba poděbradská*, op. cit,s. 93. / Alois Jirásek's opinions in Bratrstvo were probably based also on Koula's views.
Cf. *URBÁNEK: Jirásek a doba poděbradská*, op. cit., s. 93.
[67] *Umělecké tvary vnitřků zde zachované nepoukazují ke stol. 15., husitskému, (...), nýbrž ke stol. 17. (...)*. KOULA: Příspěvek k poznání „husitských" kostelíků na Slovensku, op. cit., s. 144.
[68] KVAČALA: Dejiny reformácie na Slovensku..., op. cit., s. 34; VARSIK: Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody, op. cit., s. 16, 21; KRATOCHVÍL: Protestantismus a architektura, op. cit., s. 22;

VARSIK: Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody, op. cit., s. 21. Pozri tiež GONDÁŠ, V.: *Opátsky kostol v Rimavských Janovciach*. Autor je riaditeľom Múzea regiónu Údolie Gortvy. Dostupné na: http://www.gemerland.sk/?p=26980.
KOULA: Příspěvek k poznání „husitských" kostelíků na Slovensku, op. cit., s. 135.
KRATOCHVÍL: Protestantismus a architektura, op. cit., s. 22.

[69] VARSIK: Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody, op. cit., s. 24.

[70] BARTHOLOMAEIDES, L.: *Inclyti superioris Ungariae comitatus m r iensis...*, op. cit., s. 277.
Porovnaj / See: VARSIK: Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody, op. cit., s. 23 – 24.

[71] Pozri / See: MIKITOVÁ, M. – ĎURINDA, M.: *Ratková v historických a archívnych retrospektívach*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2015, s. 72, 74.

[72] VARSIK: *Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody*, op. cit., s. 49.

[73] VARSIK: *Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody*, op. cit., s. 50.

[74] PETRÍK: *Kapitoly z domácich cirkevných dejín*, op. cit., s. 38.

[75] PETRÍK: *Kapitoly z domácich cirkevných dejín*, op. cit., s. 43.

[76] Pozri napríklad / See: BARTHOLOMAEIDES: *Inclyti superioris Ungariae comitatus m r iensis*..., op. cit., s. 277. Porovnaj VARSIK: *Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody*, op. cit., s. 81 a odkazy v odseku nižšie.

[77] KVAČALA: *Dejiny reformácie na Slovensku*..., op. cit., s. 8.

[78] VARSIK: *Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody*, op. cit., s. 48, porov. tiež / See: KVAČALA: *Dejiny reformácie na Slovensku*..., op. Cit., s. 52.

[79] TABLIC, B.: *Kratičká historie augšpurského vyznání*. In: *Augšpurská konfessi a Histórie Augšp. Vyznaní*. Vacov 1808, s. 47.

[80] ŠAFÁRIK: *Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí*, op. Cit., s. 366 – 368.
Originálne znenie / Original version: SCHAFFARIK: *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, op. cit., s. 382.

[81] ČAPLOVIČ, J.: *O Slovensku a Slovákoch*. Bratislava : Tatran, 1975, s. 228.

[82] TOMÁŠIK.: *Ohne na Muráni*, op. cit., s. 101.

[83] TOMÁŠIK: *Pamätnosti emersko-Malohontské*, op. cit., s. 52.

[84] VARSIK: *Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody*, op. cit., s. 77 a n.

[85] KVAČALA: *Dejiny reformácie na Slovensku*..., op. cit., s. 52, s. 40.

[86] ŠAFÁRIK: *Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí*, op. cit., s. 366 – 367.
Originálne znenie / Original version: SCHAFFARIK: *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, op. cit., s. 380 – 381.

[87] Pozri / See: JUKL, Jakub: *Utrakvismus a pravoslaví*. Disertační práce. Universita Karlova v Praze, Evangelická teologická fakulta : 2008, s. 9, 10.

[88] V danej pasáži Štúr hľadá *hlasy, ktoré rozpadnutým slovanským kmeňom pripomínajú ich spoločný pôvod a stratenú jednotu* a ktoré sa *v slovanskom svete ozývajú od sv. y rila a Metoda* a i. Bibliografické údaje pozri nižšie. / In this excerpt, Štúr seeks *the voices that remind the disintegrated Slavonic tribes their common origin and lost unity* and that *resound in the Slavonic world since saint Cyril and Methodius's times* a.o. You can find the bibliographical data below.

[89] ŠTÚR, Ľ.: *Slovanstvo a svet budúcnosti*. Preložil / translated by Adam Bžoch. Bratislava : Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 1993, s. 46.
Originálne znenie / Original version: ŠTÚR, L.: *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft. Slovanstvo a svět budoucnosti*. Prameny učené společnosti Šafaříkovy v Bratislave. Svazek 2. Na základě nemeckého rukopisu vydal v původním znění, s kritickými poznámkami a úvodem Dr. Josef Jirásek. Bratislava : Nákladem Učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě vytiskla Státní tiskárna v Praze, 1931, s. 21.
[90] ЕЛАГИНЪ, В. А.: *Об истории Чехии Франца Палацкаго*. Чтенія въ Императорскомъ Обществѣ Исторіи и Древностей Россійскихъ при Московскомъ Университетѣ, №8. Москва : Университетская типографія, 1847, 44 s.
[91] Pozri PALACKÝ, F.: *Dějiny národu českého*. díl III, částka 1. Praha : Nákl. J.G. Kalve a pomocí Českého museum 1850, s. 7.
[92] Pozri / See: ЕЛАГИНЪ: *Об истории Чехии Франца Палацкаго*, op. cit., s. 35.
[93] Pozri / See: ЕЛАГИНЪ: *Об истории Чехии Франца Палацкаго*, op. cit., s. 35.
[94] НОВИКОВЪ, Е. П.: Православие у чехов: In: Чтенія въ Императорскомъ Обществѣ Исторіи и Древностей Россійскихъ при Московскомъ Университетѣ, №9. Москва : Университетская типографія, 1848, 96 s.
НОВИКОВЪ, Е. П.: Гусъ и Лютеръ. Критическое изслѣдованіе. 2 тома. Москва : Типографія Александра Семена, 1859. Томъ 1-й 356 с., томъ 2-й 488 с.. Na túto prácu odkazuje aj Ľudovít Štúr v práci *Slovanstvo a svet budúcnosti*.
[95] HILFERDING, A. F.: Hus: *Jeho poměr k pravoslavné církvi* , Praha : tiskem a nákladem dra. Edvarda Grégra, 1871, s. 12 a n.
[96] NIKOLAJ (VELIMIROVIĆ): *Svatý Jan Hus*. Plzeň : Marin Kovačev, 1920, 16 s.
[97] V tvorbe starších autorov nájdeme len zmienky o byzantskom či cyrilo-metodskom pôvode kresťanstva u Čechov a tiež odvolávanie sa na dávne používanie národného jazyka ako liturgického v rámci obhajoby liturgického používania češtiny, nie však o kontinuite kalicha či špecifickej formy kresťanstva od cyrilo-metodských čias. / In writings of older authors we find only references to the Byzantine or Cyrillomethodian origins of Christianity in Bohemia and references to the old use of the national language as liturgical in terms of defense of the liturgical use of Czech, but no reference to the continuity of the chalice or of the specific form of Christianity since the Cyrillomethodian times.
[98] Pozri / See: JUKL, J.: *Utrakvismus a pravoslaví.*op. cit.,, s. 18.
[99] JUKL, J.: *Utrakvismus a pravoslaví*, op. cit., s. 8, 11.
[100] BÍLEJOVSKÝ, B.: *Kronika církevní*. Praha : Vetterl z Wildenbrunu, 1816, 150 s.
[101] JAFET, J: *Historia o původu Jednoty bratrské*. Napísaná v roku 1614, úryvky publikované v:
GOLL, J.: *Archiv ochranovský*. In: Časopis Musea království Českého. 1876. L. ročník, svazek čtvrtý. V Praze : Nákladem Musea království Českého 1876, s. 733 – 752.
[102] KOMENSKÝ, J. A.: *Historie o těžkých protivenstvích církve české*. Ed. F. M. Bartoš. Praha : Nákladem Spolku Komenského, 1922, 282 s.
[103] STRÁNSKÝ, P.: *O státě Českém*. Praha : Sfinxs, 1946, 323 s.
[104] HUS, J.: Výklad viery. In: ERBEN, K. J. (ed.): *Mistra Jana Husi sebrané spisy české*. Díl 1. Praha : Nakl. Bedricha Tempského, 1865, s. 12, 16, 26, 37, 50 a i.

[105] HUS, J.: Výklad viery. In: ERBEN, K. J. (ed.): *Mistra Jana Husi sebrané spisy české*. Díl 1, op. cit., s. 49.
[106] Tesne pred pádom Konštantínopola.
Zaujímavé je, že Ľudovít Štúr podľa všetkého vidí príčinu stroskotania tohto procesu v driemajúcom sebavedomí Slovanov. Bibliografické údaje pozri vyššie. / Shortly before fall of Constantinople.
It is intriguing that Ľudovít Štúr appears to see the cause of failure of this process in the self-confidence of the Slavs which needs to be revived. You can find the bibliographical data above.
[107] Pre úplnosť dodajme, že utrakvisti zabezpečovali apoštolskú sukcesiu svätenia kňazov rôznym spôsobom: prostredníctvom arcibiskupa Konráda z Vechty, biskupov Filiberta z Coutances, Augustina Lucianiho, Filipa de Nova Villa, prostredníctvom biskupov v Taliansku a v niektorých prípadoch aj arménskych biskupov vo Ľvove. / For the sake of completeness, let us add that the Utraquists guaranteed the apostolic succession of ordaining of priests in various ways: via the archbishop Conrad of Vechta, via the bishops Filibert of Coutances, Augustin Luciani, Filip de Nova Villa, via bishops from Italia and, in some cases, also via Armenian bishops in Lviv.
[108] LEIXNER: *Všeobecné dějiny církevní*, op. cit., s. 108 a n.
[109] JUKL, J. J.: Hus v myšlení a tradici pravoslavné církve. In: Studia theologica 17, č. 4, zima 2015, s. 259 – 271.
[110] LEIXNER: *Všeobecné dějiny církevní*, op. cit., s. 108.
[111] SOUSEDÍK, S.: *Učení o eucharistii v díle M. Jana Husa*. Praha : Vyšehrad, 1998. 80 s., s. 58, 59.
Stanislav zo Znojma v tomto smere navrhol pozoruhodný konsubstanciačný model založený na špecifickej definícii transubstanciácie a na pojme patricipácie: substancia chleba a vína sa v eucharistii zachováva, ale je akoby zatlačená do úzadia, pretože participuje na čomsi významnejšom: na tele a krvi Kristovej. Bližšie SOUSEDÍK: *Učení o eucharistii v díle M. Jana Husa*, op. cit, s. 43 – 44. / SOUSEDÍK, S.: *Učení o eucharistii v díle M. Jana Husa*. Praha : Vyšehrad, 1998. 80 s., s. 58, 59. In this respect, Stanislav of Znojmo created a remarkable consubstantial model based on a specific definition of transubstantiation and on the notion of participation: the substance of bread and wine is preserved in the Holy Communion, but it is sort of pushed into the background, since it participates in something more significant: in body and blood of Christ. More in SOUSEDÍK: *Učení o eucharistii v díle M. Jana Husa*, op. cit, s. 43 – 44.
[112] SOUSEDÍK: *Učení o eucharistii v díle M. Jana Husa*, op. cit, s. 55.
[113] SOUSEDÍK: *Učení o eucharistii v díle M. Jana Husa*, op. cit, s. 71.
ШМЕМАН, А.: Евхаристия. Таинство Царства. Москва : Паломник, 1992, 304 с., с. 195 – 196.
Takýto pohľad ale nie je prijímaný univerzálne; napríklad aj citovaný Leixner zastáva názor, že podľa Husovho učenia i podľa pravoslávnej dogmatiky *podstata chleba a vína se mění v podstatu těla a krve Kristovy*; pozri LEIXNER: *Všeobecné dějiny církevní*, op. cit., s. 106. / However, this point of view is not universally accepted; e.g. also here cited Leixner considers that according to Hus's teaching and to the Orthodox dogmatics, *the essence of bread and wine is transformed into the essence of hr ist's Body and Blood*; see LEIXNER: Všeobecné dějiny církevní, op. cit., s. 106.
[114] УСПЕНСКИЙ, Н. Д.: *Анафора*. (Опыт историко-литургического анализа). In: *Богословские труды. Сборник 13*. Москва : Издательство Московской Патриархии, 1975, с. 134
[115] УСПЕНСКИЙ: *Анафора...*, op. cit., s. 134.
ЗАЙЦЕВ, А. А.: *Преложение Святых Даров в Евхаристии*. Московская Духовная Академия, 2006, dostupné na: http://www.mpda.ru/site_pub/82304.html.

[116] УСПЕНСКИЙ: *Анафора...*, op. cit., s. 135.
ЗАЙЦЕВ: *Преложение Святых Даров в Евхаристии*, op. cit.
[117] PULEC, R. (KRYŠTOF) – BAUDIŠ, J.: *Dílo a mučednická smrt Mistra Jana Husa v kontextu cyrilometodějské křesťanské tradice*. Dostupné na: http://janhus600.cz/hus/dilo.
[118] LEIXNER: *Všeobecné dějiny církevní*, op. cit., s. 108.
[119] LEIXNER: *Všeobecné dějiny církevní*, op. cit., s. 109.
[120] HILFERDING: *Hus: Jeho poměr k pravoslavné církvi* , op. cit., s. 15.
[121] I keď s dovetkom, že proces zjednocovania stroskotal. / However, he adds that that the unification process failed.

Pramene a Literatúra / Sources and Bibliography

BARTHOLOMAEIDES, Ladislaus: De Bohemis Kis-Hontensibus antiquis et hodiernis, Commentatio historica, qua res patriae suae illustrare voluit. Wittenbergae : Adam Christian Charisi, 1783. 18. s. in 4.
BARTHOLOMAEIDES, Ladislaus: Inclyti superioris Ungariae comitatus Gömöriensis notitia historico-geographico statistica. Leutschoviae : Josephi Caroli Mayer, (1806 –) 1808, 8, 782 s.
BEL, Matej: Predhovor. Z latinského originálu preložil a poznámky s číselným odkazom spracoval dr. Juraj Pavelek. In: Slovenská reč. Ročník 49-1984. Číslo 3. s. 135 – 148.
BELIUS, M.: Praefatio. Lectori benevolo S. P. D. Matthias Belius. In: DOLESCHALIVS, P. – BELIVS, Matthias: Grammatica Slavico-Bohemica: in qva, Praeter Alia, Ratio Accvratae Scriptionis & Flexionis, quae in hac Lingua magnis difficultatibus laborat, ex genuinis fundamentis, demonstratur vt et discrimen inter dialectvm Bohemorvm & Cvltiorum Slavorvm in Hvngaria insinuatur ; cum appendice, Quae, tum.... Posonium : Typis Royerianis, 1746, 321 s.
BÍLEJOVSKÝ, Bohuslav: Kronika církevní. Praha : Vetterl z Wildenbrunu, 1816, 150 s.
BONFINIUS, Marcus Antonius: Rerum Ungaricarum decades IV. cum dimidia seu libri 45 gesta Hunnorumet Ungarorum á primis ... complexi. 6. editio. Posonii: [s.n.], 1744. 643 p.
BOTTO, Július: Starí a terajší husiti gemersko-malohontskí. In: Slovenské pohľady. Ročník VI. Rok 1886, s. 85 – 89,.
ČAPEK, Vladimír: Historie Bible. Praha: Advent, 1990, 126 s.
ČAPLOVIČ, Ján: O Slovensku a Slovákoch. Bratislava : Tatran, 1975, 267 s.
ČERNÝ, Jaromír: Renesance (ca 1440 – 1620). In: Antologie české hudby. 5CD. CD2. Divadelní ústav, Hudební informační středisko, o.p.s., 2004
GONDÁŠ, Vladimír: Opátsky kostol v Rimavských Janovciach. Autor je riaditeľom Múzea regiónu Údolie Gortvy. Dostupné na: http://www.gemerland.sk/?p=26980.
HILFERDING, Aleksandr Fiodorovič: Hus: Jeho poměr k pravoslavné církvi , Praha : tiskem a nákladem dra. Edvarda Grégra, 1871, 56 s., s. 12 a nasl.
HODŽA, Michal Miloslav: Dobruo slovo Slovákom súcim na slovo. Bratislava : Tatran, 1970, 133 s.
HRABÁK, Josef (ed.): Dějiny české literatury 1. Starší česká literatura. Praha : Československá akademie věd, 1959. 531 s.

HURBAN, Jozef Miloslav.: Slovansko a jeho život literárni. In: Slovenskje Pohladi na Vedi, Umeňja a Literaturu. Diel I., zv. 1. Odpovední Redaktor a Vidavatel M. J. Hurban. V Skalici : V Tlačjarni Fraňa Xaviera Škarnicla a Sinou : 1846. s. 14 – 36.
HUS, Jan.: Výklad viery. In: ERBEN, K. J. (ed.): Mistra Jana Husi sebrané spisy české. Díl 1. Praha : Nakl. Bedricha Tempského, 1865, 478 s.
JAFET, Jan: Historia o původu Jednoty bratrské. Napísaná v roku 1614, úryvky publikované v: GOLL, J.: *Archiv ochranovský*. In: Časopis Musea království Českého. 1876. L. ročník, svazek čtvrtý. V Praze : Nákladem Musea království Českého 1876, s. 733 – 752.
JUKL, Jakub Jiří.: Hus v myšlení a tradici pravoslavné církve. In: Studia theologica 17, č. 4, zima 2015, s. 259 – 271.
JUKL, Jakub: Utrakvismus a pravoslaví. Disertační práce. Universita Karlova v Praze, Evangelická teologická fakulta : 2008, 167 s.
KOLLÁR, Jan: Díla básnická Jana Kollára we dwau djljch. W Budíně, wytištěna literami Gyuriána a Bagó, 1845, [328] ; 58, [2] s.
KOMENSKÝ, Jan Amos.: Historie o těžkých protivenstvích církve české. Ed. F. M. Bartoš. Praha : Nákladem Spolku Komenského, 1922, 282 s.
KOPECKÁ, Martina et al.: Staršia slovenská lexika v medzijazykových vzťahoch. Bratislava : Veda – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 2011. 202 s.
KOULA, Jan: Příspěvek k poznání „husitských" kostelíků na Slovensku. In: Slovensko. Sborník statí věnovaných kraji a lidu slovenskému. Praha : Umělecká Beseda, 1901, s. 132 – 144.
KRATOCHVÍL (Edgar), Emil: Protestantismus a architektura. Praha : Šolc, 1912, 117 s.
KRIŽKO, Pavol: Stredoveké národnostné pomery na Slovensku. In: Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti II/2,. Turčiansky Sv. Martin : Muzeálna slovenská spoločnosť, 1897, s. 153 – 178
KVAČALA, Ján: Dejiny reformácie na Slovensku [1517-1711]. Lipt. Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1935, 303 s.
LEIXNER, Josef: Všeobecné dějiny církevní. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1957, 186 s.
MELTZER, Viktor Friedrich: Das Hussitentum in der Zips und seine Bedeutung für die Reformation dieser deutschen Sprachinsel. Triltsch, 1931. 55 s.
MIKITOVÁ, Marta – ĎURINDA, Miroslav: Ratková v historických a archívnych retrospektívach. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2015, 160 s.
NEJEDLÝ, Zdeněk: Počátky husitského zpěvu. Praha : Jubilejní fond Královské české společnosti náuk, 1907, 530 s.
NIKOLAJ (VELIMIROVIĆ): Svatý Jan Hus. Plzeň : Marin Kovačev, 1920, 16 s.
Od Husa po Tranovského. In: Národnie noviny. Ročník XLVI, Utorok, 6. júla 1915. Číslo 79, s. 1.
PALACKÝ, Fratišek: Dějiny národu českého. díl III, částka 1. Praha : Nákl. J.G. Kalve a pomocí Českého museum 1850, 542 s.
PALACKÝ, Fratišek: Dějiny národu českého. díl IV, částka 1. Praha : Bedřich Tempský 1857, 482 s.
PAULINY, Eugen: Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť. Bratislava : SPN, 1983, 248 s.
PATERA, Adolf (ed.): Korrespondence Josefa Dobrovského, IV díl. Vzájemné listy Jos. Dobrovského a Jiř. Ribaye z let 1783-1810. Praha : Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906. 406 s.

PETRÍK, Ján: Chrámové agendy slovenskej evanj. a. v. cirkvi. Liptovský sv. Mikuláš : Tranoscius, 1948, 177 s.
PETRÍK, Ján: Kapitoly z domácich cirkevných dejín. Bratislava : Slovenská evanjelická bohoslovecká fakulta, 1969, 277, s.,
PULEC, Radim (KRYŠTOF) – BAUDIŠ, Jan: Dílo a mučednická smrt Mistra Jana Husa v kontextu cyrilometodějské křesťanské tradice. Dostupné na: http://janhus600.cz/hus/dilo
SCHAFFARIK, Paul Joseph: Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten. Ofen : Mit kön.ung . Universitäts Schriften, 1826. 548 s.
SOUSEDÍK, Stanislav: Učení o eucharistii v díle M. Jana Husa. Praha : Vyšehrad, 1998. 80 s.
STRÁNSKÝ, Pavel: O státě Českém. Praha : Sfinxs, 1946. 323 s.
SVOBODA, Jiří: Jednota bratrská - 550 let. In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. B, Řada filozofická. Studia philosophica. 2007, roč. 56, č. B54, s. 75 – 84.
ŠAFÁRIK, Pavol Jozef: Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1963, 601 s.
ŠIMEK, František: Přehled dějin české literatury, Praha : Jan Svátek, 1931, 203 s.
ŠKULTÉTY, Jozef: Myjava. Sostavil Julius Bodnár. In: Slovenské Pohľady. Sošit 4 – 5. Rok 1915. s. 291 – 304.
ŠMATLÁK, Stanislav. Dejiny slovenskej literatúry od stredoveku po súčasnosť. 1. vyd. Bratislava : Tatran, 1988. 623 s.
ŠOLTÉSZ, Štěpán: Dějiny křesťanské církve. Praha : Kalich, 1990, 158 s.
ŠPIRKO, Jozef: Husiti, jiskrovci a bratríci v dejinách Spiša (1431 – 1462). Spišská Kapitula : Spišský dejepisný spolok v Levoči, 1937, 146 s.
ŠTÚR, L.: Das Slawenthum und die Welt der Zukunft. Slovanstvo a svět budoucnosti. Prameny učené společnosti Šafaříkovy v Bratislave. Svazek 2. Na základě nemeckého rukopisu vydal v původním znění, s kritickými poznámkami a úvodem Dr. Josef Jirásek. Bratislava : Nákladem Učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě vytiskla Státní tiskárna v Praze, 1931, 246 s.
ŠTÚR, Ľ.: Dielo v 5 zväzkoch. Slovania bratia. Bratislava : SVKL, 1956. 443 s.
ŠTÚR, Ľ.: Slovanstvo a svet budúcnosti. Preložil Adam Bžoch. Bratislava : Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 1993, 175 s.
TABLIC, Bohuslav: Kratičká historie augšpurského vyznání. In: Augšpurská konfessi a Histórie Augšp. Vyznaní. Vacov 1808
TKÁČIKOVÁ, Eva – KONEČNÝ, Miloslav – KAMENČÍK, Marián: Prehľad dejín slovenskej literatúry I. (Slovenská literatúra 9. – 19. storočia). Trnava : UCM v Trnave, 2015, 324 s.
TOMÁŠIK, Samo: Ohne na Muráni. Zost. a doslov napísal dr. Milan Pišút. Bratislava: Tatran 1971. 548 s.
TOMÁŠIK, Samo: Pamätnosti Gemersko-Malohontské. Rimavská Sobota: Miestny odbor Matice slovenskej 1921. 111 s.
THUROCZ, Johannes de: *Kronika Jána z Turca. 1488. Johannes de Thurocz. hronica Hungarorum*. 1488. Preložil Július Sopko. Bratislava : Perfekt, 2014, 590 s.
URBÁNEK, Rudolf: Jirásek a doba poděbradská. In: HÝSEK, M. – BOROMEJSKÝ MÁDL, K.: *Alois Jirásek. Sborník studií a vzpomínek na počest jeho sedmdesátých narozenin*. Praha : Jan Otto, 1921, s. 32 – 133.
VARSIK, Branislav: *Slováci na Pražskej universite do konca stredoveku*. Bratislava : Filosofická fakulta UK, 1926, 37 s.

VARSIK, Branislav: *Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody*. Sborník filoz. fakulty UK, roč. VIII, č.62 (3), Bratislava : tlačou „Universum“, Účast. tlačiareň v Bratislave, 1932, 228 s.
VARSIK, Branislav: *Husitské revolučné hnutie a Slovensko*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied, 1965, 374 p.,
VESELÝ, Daniel: *Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2004, 382 s.
ЕЛАГИНЪ, Василий Алексеевич: *Об истории Чехии Франца Палацкаго*. Чтенія въ Императорскомъ Обществѣ Исторіи и Древностей Россійскихъ при Московскомъ Университетѣ, №8. Москва : Университетская типографія, 1847, 44 s.
ЗАЙЦЕВ, Алексей Алексеевич: *Преложение Святых Даров в Евхаристии*. Московская Духовная Академия, 2006, dostupné na: http://www.mpda.ru/site_pub/82304.html.
НОВИКОВЪ, Евгений Петровичъ: *Гусъ и Лютеръ. Критическое изслѣдованіе*. 2 тома. Москва : Типографія Александра Семена, 1859. Томъ 1-й 356 с., томъ 2-й 488 с.
НОВИКОВЪ, Евгений Петровичъ: *Православие у чехов*: In: Чтенія въ Императорскомъ Обществѣ Исторіи и Древностей Россійскихъ при Московскомъ Университетѣ, №9. Москва : Университетская типографія, 1848, 96 с.
УСПЕНСКИЙ, Николай Дмитриевичъ: *Анафора. (Опыт историко-литургического анализа)*. In: Богословские труды. Сборник 13. Москва : Издательство Московской Патриархии, 1975. 240 с.
ШМЕМАН, Александр: *Евхаристия. Таинство Царства*. Москва : Паломник, 1992, 304 с.

Kontakt
Mgr. Martin Braxatoris, PhD.
Ústav slovenskej literatúry SAV
Konventná 13
811 03 Bratislava

Contact
Mgr. Martin Braxatoris, PhD.
Institute of Slovak Literature,
Slovac academy of Sciences
Konventná 13
811 03 Bratislava

„Slavjani gemerskí“ - Životné paralely Bohuša Nosáka-Nezabudova a Petra Kellnera-Záboja Hostinského, redaktorov *Slovenských národných novín* a *Orla tatranského*

Slavs from Gemer - Parallels in the Life Stories of Bohuš Nosák-Nezabudov and Peter Kellner-Záboj Hostinský, Editors of the *Slovenské národné noviny* Newspaper and Its Supplement *Orol tatranský*

Marcela BEDNÁROVÁ

Abstrakt
Peter Kellner-Hostinský a Bohuš Nosák-Nezabudov sa v štúrovskom hnutí objavili na krátky čas ako blízki spolupracovníci pri redigovaní Slovenských národných novín a Orla tatranského. Okrem tejto trojročnej intenzívnej práce spájali ich osudy aj do istej miery podobné životné peripetie: gemersko-malohontský pôvod, podobné sociálne zázemie, rovnaké školské vzdelanie, literárny talent, uplatnenie v štátnej správe po revolúcii 1848/49, ako aj neskoršie suspendovanie z funkcií a doživotné penzionovanie po rakúsko-uhorskom vyrovnaní. Bližší výskum neodhaľuje dostatočne preukázateľné dôkazy o ich prípadnej spolupráci či užšom priateľstve mimo redakcie Štúrových novín, resp. v porevolučnom období. I napriek tomu však ide o výrazné osobnosti, ktoré spájalo zaujatie pre nadosobnú činnosť a výrazná názorová profilácia.

Kľúčové slová: Peter Kellner – Záboj Hostinský, Bohuš Nosák – Nezabudov, Ľudovít Štúr, štúrovci, slovenské národné hnutie, Slovenské národné noviny, Orol tatranský, revolúcia 1848/49, Gemer-Malohont, obdobie neoabsolutizmu

Abstract
Peter Kellner-Hostinský and Bohuš Nosák-Nezabudov appeared for a short time within the Štúr movement as close collaborators in the editing of the *Slovenské národné noviny* and *Orol tatranský*. Besides these three years of intensive work their destinies to a certain extent mirrored each other through their similar life experience: they originated from Gemer-Malohont, with similar social backgrounds, identical school education and literary talent; they worked in the state administration after the 1848–1849 revolution, and later they were dismissed from their positions and retired for life after the Austro-Hungarian Compromise. Closer research does not reveal sufficiently provable evidence regarding possible cooperation or a closer friendship outside the editing of Štúr's newspaper, or in the post-revolution period. In spite of that they are outstanding personalities who were brought together by their interest in social activity and the marked authenticity of their opinions.

Keywords: Peter Kellner – Záboj Hostinský, Bohuš Nosák – Nezabudov, Ľudovít Štúr, Štúr followers, Slovak national movement, *Slovenské národné noviny*, *Orol tatranský*, 1848–1849 revolution, Gemer-Malohont, neo-absolutism period

Peter Kellner-Záboj Hostinský a Bohuš

Peter Kellner-Záboj Hostinský and Bohuš

(Bohuslav) Nosák-Nezabudov patrili medzi elitu slovenských národovcov prvej polovice 19. storočia, aj keď v rámci súčasnej odbornej produkcie sú ich postavy a osudy viac-menej odsunuté na periférium pozornosti. Zatienili ich výraznejšie osobnosti, ktoré stáli v centre historicky dôležitých pohybov a udalostí. Tak ako mnoho ďalších slovenských vzdelancov, aj mladého Petra Kellnera a Bohuša Nosáka spojila dobovo atraktívna téma národa a nacionalizmu. Vtiahla ich do študentských a neskôr do verejno-spoločenských činností, až sa z nich napokon profilovali aktivisti, ktorých dnes moderným historiografickým jazykom komplexne nazývame elity. Obaja boli v úzkom kontakte s lídrom národného hnutia Ľudovítom Štúrom, a na krátky čas sa stali aj najbližšími spolupracovníkmi pri redigovaní jeho novín. Aké však boli v skutočnosti ich vzťahy, nakoľko sa zhodovali a nakoľko líšili v názoroch a v povahách nie je ľahké presne vystopovať – aj kvôli torzovitosti ich korešpondencií, a aj kvôli celkovému nedostatku tohto typu informácií. Môžeme však vzhľadom na ich osobné okruhy záujmov a pracovnú náplň predikovať, čo ich spájalo a v čom sa prípadne líšili. Z hľadiska ich publicistických a vôbec literárnych prác by sme mohli Bohuša Nosáka zjednodušene zaradiť medzi prekladateľov a cestopiscov, a Petra Kellnera označiť v prvom rade za filozofa, hoci sa preukázal aj množstvom ekonomických a sociálnych znalostí.[1]

Peter Kellner si svoj pseudonym Záboj zvolil podľa *Královédvorského rukopisu* z roku 1817, neskôr preukázateľného falza českých autorov Václava Hanku a Josefa Lindu. Obsahoval spevy o Zábojovi a víťazstvách hrdinských Čechov v dávnej, mytologizovanej minulosti. Peter Kellner sa objasnenia pravosti rukopisu nedožil. Hostinský je, pochopiteľne, preklad nemeckého slova „Kellner".

Prímenie Nezabudov sa u Bohuša Nosáka objavuje až v období po rakúsko-uhorskom vyrovnaní. Predtým používal napr. pseudonym Šajavský (napr. v Hurbanovej *Nitre II*., 1844), keďže Gemer sa označoval aj ako Šajavský Gemer. Predpokladám, že

(Bohuslav) Nosák-Nezabudov belonged among the elite of Slovak nationalists in the first half of the 19th century. Within the current specialist output, however, these figures and their lives are more or less pushed to the periphery of attention. They have been overshadowed by more distinctive personalities who stood at the epicentre of the historically important movements and events. The same as many other educated Slovak men, the young Peter Kellner and Bohuš Nosák were also brought together by the, then attractive, question of nation and patriotism. It drew them to take part in student activities, and later in public and social work, until ultimately they became activists, whom we today, in the modern historiographical language, comprehensively denote as elites. Both were in close contact with the leader of the national movement Ľudovít Štúr and for a short time they became his closest collaborators in the editing of his newspaper.

It is not easy to track, in fact, what their relationship was like, how much they had in common and how much they diverged in their opinions and personalities. This is due to the incompleteness of their correspondence, as well as due to the overall lack of this type of information. However, taking into account their personal fields of interest and job descriptions it is possible to infer the similarities and differences between them. From the viewpoint of their publicistic and literary works we could in a simplified manner place Bohuš Nosák among translators and travelogue writers, while denoting Peter Kellner first and foremost as a philosopher, although he also proved himself to possess a great deal of economic and social knowledge.[1]

Peter Kellner chose his pseudonym "Záboj" according to the 1817 work *Rukopis královédvorský* (Manuscript of Dvůr Králové), later proven to be a forgery created by Czech authors Václav Hanka and Josef Linda. It contained epics about Záboj and victories of the heroic Czechs in a faraway, mythologised past. Peter Kellner did not live to see the authenticity of the manuscript ultimately disproved.

meno Nezabudov mohlo byť odvodené od jeho básne *Nezábudky krivánske*. Napísal ju po turistickom výstupe na Kriváň, keď sprevádzal po Liptove a Tatrách ukrajinského slavistu, etnografa a filológa, pôsobiaceho v ruskom univerzitnom prostredí, Izmaila Ivanoviča Sreznevského. Tento zážitok považoval za zásadný, a podobne sa o ňom vyjadroval aj I. I. Sreznevskij vo svojej korešpondencii. Báseň *Nezábudky krivánske* bola uverejnená v už spomenutej *Nitre II.*

Peter Kellner aj Bohuš Nosák sa narodili a vyrastali v gemersko-malohontskej oblasti, Kellner v roku 1823 vo Veľkej Polome a o päť rokov starší Nosák v Tisovci a v Čiernej Lehote. Po krátkom období gymnaziálneho štúdia[2] sa dva roky (1836-38) stretávali na ev. lýceu v Levoči[3] a v jej študentskej Československej spoločnosti. V Levoči sa zaradili do kruhu študentov spolu s Jánom Kalinčiakom, Jánom Franciscim, Petrom Michalom Bohúňom, bratmi Hroboňovcami (Adolf, Ľudovít a Samo) či Jankom Kráľom. V štúdiu potom pokračovali na evanjelickom lýceu v Bratislave, Bohuš Nosák v rokoch 1838-41 (s prestávkou 1839/40) a Peter Kellner v rokoch 1840-44, hoci pred príchodom do tejto kultúrnej metropoly sa ešte Kellner na dva roky vrátil na rožňavské gymnázium. Na bratislavskom lýceu sa vzhľadom na päťročný vekový rozdiel ich štúdium míňalo, takže nadviazanie užšieho priateľstva alebo spolupráce sa zrejme v tomto prípade nedá predpokladať. Bez ohľadu na to, na pôde bratislavského lýcea a najmä pod vplyvom ich učiteľa Ľudovíta Štúra sa u oboch konkrétnejšie vyhraňovali ich postoje, a smerovanie ďalšieho pôsobenia. Hoci obidvaja študovali teológiu a mali záujem pokračovať na doplnení vzdelania na niektorej z nemeckých protestantských univerzít, ani jeden z nich tento plán napokon nerealizoval.

Bohuš Nosák po absolvovaní záverečnej skúšky na lýceu vystriedal v máji 1841 Jonáša Záborského vo funkcii kaplána na fare Michala Miloslava Hodžu v Liptovskom Mikuláši, avšak po poldruha roku[4] opustil toto miesto pre vážne zdravotné ťažkosti. Týmto krátkym obdobím sa jeho

"Hostinský" was, naturally, the Slovak translation of the German word "Kellner" (waiter).

The appellation "Nezabudov" with Bohuš Novák's name appears no earlier than the period following the Austro-Hungarian Compromise. Before that he had used, for example, the pseudonym "Šajavský" (such as in Hurban's anthology *Nitra II*, 1844), as the region of Gemer was also sometimes referred to as "Šajavský Gemer". I suppose that the name Nezabudov may have been derived from his poem *Nezábudky krivánske* (The Kriváň Forget-Me-Nots). He wrote it after a hike up Kriváň hill in the time when he was accompanying Izmail Ivanovich Sreznevsky, a Ukrainian Slavist, ethnographer and philologist working in the Russian academic environment, on his trip around the Liptov region and the Tatras. He considered this to be an essential experience. I. I. Sreznevsky expressed a similar opinion in his correspondence. The poem *Nezábudky krivánske* was published in the *Nitra II anthology*, as mentioned above.

Both Peter Kellner and Bohuš Nosák were born and grew up in the Gemer-Malohont region, Kellner in 1823 in Veľká Poloma and Nosák, five years earlier, in Tisovec and Čierna Lehota. Following a short period of grammar-school study[2], over the course of two years (1836–1838) they met at the Evangelical Lyceum in Levoča[3] and in its student Czechoslovak Society. They were part of the student circle composed of people such as Ján Kalinčiak, Ján Francisci, Peter Michal Bohúň, the Hroboň brothers (Adolf, Ľudovít and Samo) and Janko Kráľ. Subsequently they continued their studies at the Evangelical Lyceum in Bratislava, Bohuš Nosák in 1838–1841 (with a break from 1839 to1840) and Peter Kellner between the years 1840–1844, although before arriving in this cultural capital Kellner returned to Rožňava grammar school for two years. Given the five-year age difference, their paths did not cross much during their studies at the Bratislava Lyceum, thus any closer friendship or cooperation can hardly be assumed during this period. Nevertheless, at the

cirkevná služba zavŕšila a viac ju už neobnovil. Vrátil sa k rodičom do Čiernej Lehoty a po prekonaní zdĺhavej choroby[5] získal koncom roku 1843, pravdepodobne s podporou Jána Kollára, miesto vychovávateľa a súkromného učiteľa v Pešti. Nové pôsobisko ho sklamalo. Ako písal v listoch stúpencovi chorvátskeho ilyrizmu, Slovincovi Stankovi Vrazovi a priateľovi Samovi Bohdanovi Hroboňovi, nevedel sa zmieriť s tým, že je nútený „*u jednoho strašného maďaromana*“[6] učiť: „*...je to ťažko, aj velmi ťažko tak žiť s nešťasťjm. Ja ťi musím učiť maďarski, rozširuvať maďarčinu, vichovávať ňeprijaťelou svojmu národu, a to za ňič, za všivavích dakolko zlatích, ktorje mi aňi na to ňestačja, abi som si mohou ťelo porjadnou šatou za ňe dať pozaďjeť. A k tomu počúvať každí ďeň ich zbesňelje brechi a škreki...* “.[7] Ani s Jánom Kollárom nebol spokojný. Kým dovtedy bol pre neho Kollár „*veľkým mužom*“, v osobnom styku jeho ilúzie opadli: „*Kollár ten len na papieri vie otcom byť, ale v živote si ty nežiadaj bližšie ho poznať...*,“[8] sťažoval sa A. H. Škultétymu. Podľa E. Lazara pramenila Nosákova trpkosť voči Kollárovi z toho, že ho neprijal za kaplána. Zamýšľal teda zmeniť prostredie a dúfal, že sa mu s pomocou Stanka Vraza alebo Janka Šafárika podarí získať prácu v chorvátskom alebo srbskom prostredí, teda niekde, kde by nemusel počúvať „*najšpatnejšie posmechy na muoj slavjanský národ*.“[9] Zdá sa, že k pôsobeniu v srbskom Belehrade mal bližšie. V korešpondencii Jána Čipku sa totiž zachoval list, v ktorom Čipka informuje o črtajúcom sa novom pedagogickom mieste Nosáka: „*Nosák puojde bez pochibi do Belehradu za proffesora reči nemeckej a latinskej, ale sa nemuože ujednostajniť*.“[10] V Pešti bol publicisticky aktívny. Okrem kontaktov s českými novinármi – „*dopisuje s redactorom českej Wčeli, ktorej peknje a zajímavje článki zdeluje*“ – nadviazal redakčnú spoluprácu aj s Jánom Kadavým, ktorý tu začal „*widáwať na spuosob časopisu »prjatel ludu« pre pospolití lud*.“[11]

Nosák ešte počas svojho pobytu na Liptove udržiaval v Levoči a v Bratislave nadobudnuté kontakty, a samozrejme, nadväzoval ďalšie, ktoré mu

Bratislava Lyceum, and especially under the influence of their teacher Ľudovít Štúr, both young men's thinking developed in a certain way, marking also the direction of their future work. Although they both studied theology and were interested in continuing their education at one of the German Protestant universities, neither of them ultimately carried out this plan.

After passing his final exam at the Lyceum, Bohuš Nosák replaced Jonáš Záborský in May 1841 in the position of chaplain at Michal Miloslav Hodža's parish in Liptovský Mikuláš, but after a year and a half[4] he left this job due to serious health problems. This short period marked the end of his church service; he never returned to it. He went back to his parents in Čierna Lehota and after overcoming a serious illness[5] he acquired, at the end of 1843, probably with support from Ján Kollár, a position as a tutor and private teacher in Pest. His new job disappointed him. As he wrote in his letters to Slovenian Stanko Vraz, an adherent of the Illyrian movement, and to Samo Bohdan Hroboň, he could not come to terms with the fact that he was forced to teach "*at the place of this loathsome Hungarian fellow*":[6] "*... it is difficult, oh so difficult to live with such misfortune. I have to teach Hungarian, disseminate the Hungarian language, educate enemies of my own nation, and all that for nothing, for a few blasted guilders, which are not enough for me to even cover my body with decent clothes. And in addition, every day I must listen to their wild barks and shrieks ...*"[7] He was not happy with Ján Kollár either. Whereas until then he had considered Kollár a "*great man*", his illusions gave way after personal contacts: "*Kollár only knows how to be a father to you on paper, but I do not wish for a closer acquaintance with him in real life ...*"[8] he complained to A. H. Škultéty. According to E. Lazar, Nosák's bitterness towards Kollár had roots in the fact that Kollár did not take him on as a chaplain. He thus planned to change environment and was hoping that with the help of Stanko Vraz or Janko Šafárik he might acquire a job in a Croatian or

umožnili stáť pri zrode viacerých kreatívnych, či už publikačných alebo kultúrno-politických plánov a začiatkov ich realizácií. Už ako bratislavský poslucháč sa zapojil do – z hľadiska národno-kultúrnej reprezentácie prvého významnejšieho – petičného projektu, známeho ako Slovenský prestolný prosbopis z roku 1842, ktorým 200 podpísaných slovenských evanjelikov protestne reagovalo na jazykovú a spoločenskú tenziu maďarského národného hnutia. Dokument odovzdala na viedenskom dvore delegácia s Pavlom Jozeffym. Práve 65-ročného Jozeffyho ako superintendenta potiského dištriktu v tejto záležitosti oslovil Bohuš Nosák a žiadal ho, nech sa „*všemožně o to postarati ráči, aby sa presentatie na sněm podala*“, prípadne „*pred trůn jeho Cis. kr. Milosti předložiti mohla*.“[12] Aktívny bol aj Peter Kellner. Ten figuroval medzi najradikálnejšie naladenými študentami lýcea, ktorí v marci 1844 opustili Bratislavu kvôli zosadeniu Ľudovíta Štúra z pozície profesorského suplenta a dokončili štúdium v Levoči. Lyceálne štúdium v tom čase už prakticky končil, v Levoči absolvoval len pár zvyšných mesiacov a záverečnú skúšku zložil lete v Tisovci u spomínaného superintendenta Pavla Jozeffyho.[13] Rozhodnutie odísť z bratislavského ev. lýcea však aj napriek tejto skutočnosti vyžadovalo odvahu vzoprieť sa rodičovskej vôli. Historik Pavol Parenička sa preto domnieva, že snáď aj zo strachu pred priamou konfrontáciou s otcom sa Peter Kellner cestou do Levoče nezastavil u rodičov na Gemeri, ale vyhol sa ich stretnutiu trasou cez Považie.[14]

Kellner aj Nosák od začiatku sledovali Štúrove neúspešné pokusy o vydávanie slovenských novín. Listy Bohuša Nosáka vyjadrovali nadšenie z myšlienky na noviny, a vzápätí netrpezlivosť i znepokojenie nad zdĺhavým a problematickým procesom o ich povolenie. Sám dokonca začiatkom roka 1844 organizoval podpisovú akciu pre ich podporu. S podobným nadšením sa k zamýšľanému plánu staval Peter Kellner. V roku 1845 sa situácia zmenila, a po štyroch rokoch neistoty a rovnakom počte neúspešných žiadostí držal Štúr odobrenie vo svojich rukách. Oboch, Petra Kellnera, aj Bohuša

Serbian environment, i.e. somewhere where he would not have to listen to “*the nastiest mockery of my Slavic nation*”.[9] It seems that he was leaning more towards working in the Serbian Belgrade. A letter has been preserved in the correspondence of Ján Čipka in which Čipka informs of the possibility of a new teaching position for Nosák: “*Nosák shall go without a doubt to Belgrade as a professor of the German and Latin languages, but it has not been settled yet*”.[10] In Pest he was active as a publicist. Besides contacts with Czech journalists – “*he is corresponding with the editor of the Czech “Wčela” [Bee] magazine, for which he provides nice and interesting articles*” – he also established an editorial cooperation with Ján Kadavý, who began to publish *“Prjatel ludu” [Friend of the People] - a magazine for the simple people*”.[11]

During his stay in Liptov Nosák had already maintained the contacts he had created in Levoča and Bratislava and of course established others, which enabled him to be involved in planning several creative, either journalistic or cultural-political, projects and the start of putting them into practice. Already as a student in Bratislava he had participated in what was from the viewpoint of national-cultural representation the first important petition project, known as the *Slovenský prestolný prosbopis* (Slovak Petition to the Royal Court) from 1842, by which the 200 signatures of Slovak evangelicals protested against the linguistic and social tension created by the Hungarian national movement. This document was submitted to the Vienna court by a deputation headed by Pavol Jozeffy. It was Bohuš Nosák who addressed the 65-year-old Jozeffy, the ecclesiastical superintendent of the Tisa District, in this matter and asked him to “*kindly ensure in any manner that the presentation be passed to the council*”, or possibly “*that it may be submitted before the throne of his Imperial and Royal Grace*”.[12] Peter Kellner was also active. He was among the most radically oriented students of the Lyceum, who in March 1844 left Bratislava due to the dismissal of Ľudovít Štúr from the position of substitute professor and completed

Nosáka oslovil k redaktorskej spolupráci priamo ich budúci "šéfredaktor". B. Nosák dostal túto ponuku počas svojho vychovávateľského pôsobenia v Pešti, keď sa tam na jar 1845 stretol s Ľudovítom Štúrom a Jozefom Miloslavom Hurbanom. Tí sa v uhorskej metropole snažili získavať priaznivcov pre novú, ešte sa len rodiacu jazykovú formu a argumentačne prevážiť v tomto regióne silný Kollárov vplyv v otázke slovenčiny.[15] Peter Kellner prišiel k miestu kurióznejším spôsobom. Keď sa na jeseň 1844 vybral z rodičovského domu na univerzitné teologické štúdium do Nemecka, cestou sa zastavil v Bratislave u Ľudovíta Štúra. A ďalej sa už nedostal. Namiesto núkajúcej sa budúcej možnosti stabilného kňazského úradu, ktorú by mu umožnilo štúdium na univerzite, si zvolil neistú dráhu redaktora novín, na ktorých povolenie sa stále len čakalo.[16]

Pôvodne zamýšľal Štúr ponúknuť miesta redaktorských pomocníkov Jánovi Kalinčiakovi a Jankovi Franciscimu, s ktorými by bola práca v redakcii vzhľadom na ich povahové a osobnostné črty určite dynamickejšia a iskrivejšia. Francisci dokonca kvôli vidine tejto práce obetoval štúdium v Nemecku. Keď povolenie neprichádzalo, rezignoval. S Jánom Kalinčiakom, ktorý bol, podobne ako Francisci výrazne ideovo autentický, sa zase Štúr názorovo rozišiel. A tak sa jeho hlavnými spolupracovníkmi stali lojálni Peter Kellner a Bohuš Nosák. V redakcii boli tri roky zviazaní spoločnou organizačnou a publicistickou prácou: Kellner dohliadal nad sociálno-politickou zložkou periodika – *Slovenskými národnými novinami* (SNN) a Nosák nad jeho kultúrno-literárnou prílohou *Orol tatranský* (OT). Kellner viedol aj administratívne a hospodárske záležitosti redakcie. Popri nich sa na redaktorskej činnosti striedavo podieľali Móric Samoslav Jurecký, Ján Kučera, ku koncu Ľudovít Dohnány a Štúrov brat Janko. S redakciou spolupracoval široký okruh prispievateľov a externých korešpondentov. Redaktori nepôsobili len „od stola“, ale z pracovných dôvodov podnikali i kratšie cesty po slovenských stoliciach. Ich cieľmi bola jednak agitácia za

their studies in Levoča. He was at that time basically finishing the lyceum studies, he only spent the few remaining months in Levoča and passed his final exam in summer in Tisovec under the before mentioned superintendent Pavol Jozeffy.[13] Nevertheless, the decision to leave Bratislava Evangelical Lyceum still required the courage to defy his parents' will. The historian Pavol Parenička hence assumes that it may also have been due to the fear of a direct confrontation with his father that Peter Kellner did not stop at his parents' place in Gemer on his way to Levoča and avoided the meeting by travelling through the Váh region.[14]

Kellner and Nosák had followed Štúr's unsuccessful attempts to publish a Slovak newspaper from the beginning. Bohuš Nosák's letters expressed his enthusiasm in the idea of the newspaper and soon afterwards his impatience and anxiety with regard to the lengthy and problematic process of gaining permission. He himself organised a petition in its support at the beginning of 1844. Peter Kellner approached the plan with similar enthusiasm. In 1845 the situation at long last changed, and after four years of uncertainty and the same number of unsuccessful applications Štúr held the approval in his hands. Both Peter Kellner and Bohuš Nosák were invited directly by their future "editor-in-chief" to provide editorial cooperation. Nosák received this offer during his tutoring work in Pest when he met there with Ľudovít Štúr and Jozef Miloslav Hurban in the spring of 1845. They were attempting to gain supporters in the Hungarian capital for a new, just emerging language form, and to outweigh with arguments, in relation to the Slovak language, the powerful influence of Ján Kollár in this region.[15] Peter Kellner came about his job in a more anecdotal manner. When he left his parents' house in autumn 1844 for Germany to study theology at university, he stopped on his way at Ľudovít Štúr's place in Bratislava – and got no further[16] Instead of a potential future in the stable office of a priest, which his university studies could have provided, he preferred the uncertain career as

slovenčinu, najmä po Kollárom vydaných *Hlasoch o potrebe jednotného jazyka* v roku 1846 (takú cestu uskutočnili Peter Kellner s Ľudovítom Štúrom), jednak nové kontakty a zháňanie prispievateľov, čím bola charakteristická cesta Bohuša Nosáka na Gemeri v tom istom období.

Pôvodne sa mali noviny nazývať *Národní slovenské noviny* a *Orel tatranský*. Táto forma sa zachovala v jednom z listov Bohuša Nosáka z roku 1841.[17] Bolo to ešte pred Štúrom zamýšľanou jazykovou zmenou, a ako názov napovedá, aj jazyk periodika mal byť podľa tradičného úzu evanjelikov český, hoci s určitými slovakizovanými úpravami.

V novinách aj v ich prílohe nájdeme množstvo textov z pera oboch redaktorov. Peter Kellner vyberal a upravoval príspevky pre rubriku *Denník domáci* v SNN, ale publikoval i rozsiahlejšie príspevky, vrátane úvodníkov. Svoje spoločenské a filozofické názory prezentoval na stránkach *Orla tatranského*. Využil jeho humanitno-kultúrne zameranie najmä pri obhajobe Hurbanovej koncepcie nového typu vedy a polemizoval s Ctibohom Zochom o otázkach, týkajúcich sa charakteru slovanskej vedy a možných alternatív jej budúceho smerovania.[18]

Bohuš Nosák uverejňoval v *Orle tatranskom* svoje básne, cestopisy, povesti, preklady a rôzne správy kratšieho charakteru. Najrozsiahlejším textom je jeho cestopis *Listy z neznámej zeme k L...*, rozdelený do siedmich listov, ktorý vychádzal v 10. – 18. čísle prvého ročníka *Orla*.[19] Išlo o jeho cestovateľský zápisník z oblastí, kde žilo prevažne obyvateľstvo rusínskeho pôvodu. Nosák sa pri opise zameriaval hlavne na etnografické, sociálne, kultúrne a náboženské zvláštnosti Rusínov. Označenie „*listy k L*“ v nadpise cyklu článkov vyjadrovalo dedikáciu pre Ľudovíta Štúra. Z rusínskeho prostredia sa na stránkach OT z Nosákovho pera objavila v niekoľkých pokračovaniach aj povesť *Laborec*. Publicistické kvality tohto Štúrovho novinára boli nesporné. Ocenil ich, rovnako ako aj jeho praktickú redaktorskú prácu neskorší kritik Štúrovho periodika, Janko Francisci, keď sa o Bohušovi Nosákovi

the editor of a newspaper for which they were still waiting for permission.

Štúr had originally planned to offer the job of editorial assistants to Ján Kalinčiak and Janko Francisci, with whom the work, given their character and personality traits, would certainly have been more dynamic and more explosive. With the idea of this job in his mind Francisci even sacrificed his further studies in Germany. When permission was late in coming, he gave up. As for Ján Kalinčiak, who was, similar to Francisci, markedly authentic in his ideas, he and Štúr started to diverge in their opinions. And thus the loyal Peter Kellner and Bohuš Nosák became Štúr's main colleagues. For three years they were bound together in the editorial office by their joint organisation and journalistic work: Kellner oversaw the social-political section of the periodical – the *Slovenské národné noviny* (Slovak National Newspaper, SNN) and Nosák handled its cultural and literary supplement, *Orol tatranský* (The Tatra Eagle, OT). Kellner also dealt with the administrative and economic matters of the editorial office. Along with them, the editorial activities were shared alternatingly among Móric Samoslav Jurecký, Ján Kučera, and towards the end Ľudovít Dohnány and Štúr's brother Janko. A wide circle of contributors and freelance correspondents cooperated with the editorial staff. The editors did not work solely from their office but they also undertook short trips around Slovak counties for work-related reasons. Their goals were both the promotion of the Slovak language, especially following the 1846 publication of the *Hlasy o potrebe jednotného jazyka* (Voices on the Need for a Common Literary Language) by Kollár (such a trip was carried out by Peter Kellner with Ľudovít Štúr), as well as establishing new contacts and seeking out new contributors, which characterised the trip of Bohuš Novák in Gemer during the same period.

The name of the newspaper was originally supposed to be spelled as *Národní slovenské noviny* and the supplement as *Orel tatranský*. This form was preserved in Bohuš Nosák's letter from 1841.[17] This

vyjadril ako o „*najspôsobnejšom*“ redaktorovi *Orla tatranského*.[20]

Kým boli teda v *Orle tatranskom* publikované viac literárne a náučno-beletristické žánre, *Slovenské národné noviny* mali ambíciu prinášať politické a sociálno-ekonomické spravodajstvo. Zameriavali sa tiež na všetky pálčivé oblasti, ktoré sa týkali sociálnej úrovne Slovákov – či už išlo o školstvo, gramotnosť, zdravotníctvo, alternatívy jednoduchých finančných systémov a pod. Upozorňovali aj na neblahé rozšírenie jednotlivých spoločenských neduhov (najmä alkoholizmus) či chudoby, do ktorej upadli niektorí obyvatelia po nezdarených živnostníckych aktivitách. Do istej miery ponúkali aj možnosti riešenia sociálne odkázaného obyvateľstva. V tejto súvislosti bolo niekoľko článkov v SNN venovaných i mimoriadne citlivej problematike sirôt a na pomoc odkázaných detí či najdúchov. Touto témou sa zaoberal Peter Kellner, a hneď v prvom ročníku novín vyzdvihol príklad banskobystrických evanjelických aktivistov na čele s Karolom Kuzmánym, ktorí sa rozhodli založiť „*opatroveň pre chudobních evaňj. mešťanou Bistrických*.“ K tejto charitatívnej iniciatíve sa podľa jeho slov pridali i niektorí obyvatelia Zvolenskej stolice, ako aj „*naši braťja katolíci*“.[21] Okrem iných dobročinných cieľov mali byť za časť vyzbieranej sumy dôstojne vychovávané opustené deti až dovtedy, kým nenadobudnú samostatnú schopnosť vykonávať remeslo.

Obsahovú stránku novín okresávali hlavne zásahy cenzúry. Po dlhých rokoch čakania na ich povolenie nechcel Štúr riskovať, že o ne obratom príde, preto zvolil umiernenú taktiku a vyhýbal sa publikovaniu radikálnejších názorov. Kvôli svojej opatrnosti zožal veľa kritiky, ku ktorej sa počas revolučných udalostí na jar 1848 pridal i jeho dovtedy verný Peter Kellner-Hostinský. Bol aj osobne sklamaný, že Štúr počas svojej neprítomnosti v redakcii poveril Nosáka „cenzurovaním“ jeho príspevkov a dal mu voľnú ruku pri rozhodovaní o ich uverejnení. Poslušný Nosák vraj dôsledne odstraňoval

was before the language change planned for by Štúr and as this name suggests, the language of the periodical was also to follow the traditional usage of the Czech language by the evangelicals, albeit with certain Slovakised adaptations.

In the newspaper and its supplement we can find a number of articles by both editors. Peter Kellner selected and edited the contributions for the column *Denník domáci* (Domestic Daily) in SNN, but soon he also published larger contributions, including editorials. He voiced his social and philosophical opinions on the pages of *Orol tatranský*. He made use of its focus on culture and humanities especially to defend Hurban's concept of the new type of science, and he entered into a polemic with Ctiboh Zoch about issues related to the character of Slavic science and the possible alternatives for its future development.[18]

Bohuš Nosák published his poems, travelogues, legends, translations and various shorter notices in *Orol tatranský*. His longest text is the travelogue *Listy z neznámej zeme k L...* (Letters from an Unknown Land to L...), divided into seven letters, which were published in the 10th to 18th issues of the first volume of *Orol*.[19] It was his travel journal from the regions mainly inhabited by people of Ruthenian origin. In his description Nosák especially focused on the ethnographic, social, cultural and religious specifics of Ruthenians. The designation "Letters to L" in the title of the article series expressed the dedication to Ľudovít Štúr. From the Ruthenian environment, on the pages of OT, Nosák also published the legend *Laborec* in several instalments. The publicistic qualities of this journalist colleague of Štúr's were indisputable. A later great critic of Štúr's newspaper, Janko Francisci expressed his appreciation of them, as well as of his editorial work, when he described Bohuš Nosák as the "*most capable*" editor of *Orol tatranský*.[20]

So, whereas *Orol tatranský* published rather literary and popularising-fictional genres, the *Slovenské národné noviny* had the ambition to bring political and social-economic news. It also focused on

všetky Kellnerove odvážnejšie výrazy a dikciu. Štúr na májových stretnutiach národovcov v Liptovskom Mikuláši Kellnerovo obvinenie síce odmietol, ale svoju profesionálnu opatrnosť obhajoval finančnými dôvodmi (vraj nemá peniaze na prípadné pokuty). Odporcovia, ktorí žiadali radikálnejší mediálny prejav, však Štúra uistili, že sa na pokuty vyzbierajú. Štúr mal toto posolstvo urýchlene odovzdať do bratislavskej redakcie Bohušovi Nosákovi.[22]

Na radikalizáciu spoločenskej situácie reagovali obaja redaktori hneď od začiatku. Krátko po prepuknutí revolúcie v Pešti sa obaja v noci 18. marca tajne dostavili k Jozefovi M. Hurbanovi do Hlbokého na poradu, aby v úzkom kruhu národovcov prediskutovali možnosti ďalších krokov v aktuálnych politických podmienkach.[23] Vtedy 25-ročný Kellner aktívne vystupoval na menších i väčších fórach, vrátane účasti na prípravách *Žiadostí slovenského národa* a s Nosákom striedavo sprevádzali Štúra vo Viedni na schôdzkach predstaviteľov slovanských etník v monarchii.

Revolúcia 1848. Zdá sa, že bola zlomom, kedy sa z lojálnych Štúrových spolupracovníkov stali jeho názoroví odporcovia. Kellner, ktorý napádal Štúrom preferovanú umiernenú publicistiku, nesúhlasil ani so stratégiou pri organizovaní dobrovoľníckych výprav. Sám sa ich ani nezúčastnil. Bohuš Nosák bol naopak prítomný na júnovom Slovanskom zjazde v Prahe, a koncom leta v Záhrebe, Prahe a Viedni participoval pri zháňaní prostriedkov pre výzbroj dobrovoľníkov. V septembri, keď vznikla Slovenská národná rada ako prvý slovenský politický orgán, bol spolu s Danielom J. Bórikom menovaný za jej tajomníka. Avšak po prvom vážnejšom neúspechu septembrovej výpravy (v Senici), podobne ako Michal Miloslav Hodža dezertoval. Dôvodom jeho úteku bol pocit dezorganizácie a nesúhlas so spôsobom vedenia dobrovoľníkov.

Po revolúcii, v čase neoabsolutizmu sa obaja vrátili do blízkosti svojich rodísk. V gemersko-malohontskej oblasti našli uplatnenie v štátnej správe

all the pressing issues related to the social level of the Slovak nation – such as the school system, literacy, healthcare, alternatives to simple financial systems, etc. It also drew attention to the spreading of particular negative social phenomena (especially alcoholism) and poverty, into which some people descended after failed activities as a freelancer. To a certain extent it offered possible solutions for socially deprived people. A few articles in SNN were also dedicated to the especially sensitive issue of orphans and help for dependent children and foundlings. Peter Kellner dealt with this topic and as early as the first volume of the newspaper he highlighted the example of the evangelical activists in Banská Bystrica headed by Karol Kuzmány, who decided to establish "*a care institute for the poor evangelical citizens of Bystrica*". As he wrote, some inhabitants of the Zvolen District also took part in this charitable initiative, as well as "*our brothers the Catholics*".[21] Besides other charitable goals, some of the money collected was used to ensure abandoned children were brought up in dignity until they were able to independently carry out a craft.

The content of the newspaper was especially limited by censorship. After the long years waiting for permission Štúr did not want to take the risk of immediately losing it so he chose the road of moderation and avoided publishing more radical opinions. His caution attracted a great deal of criticism. During the events of revolution in the spring of 1848 even the up-till-then loyal Peter Kellner-Hostinský joined in. He was disappointed that during his absence Štúr had entrusted the "censorship" of his articles to Nosák and gave him a free hand in decisions about their publication. Allegedly, the obedient Nosák conscientiously eliminated all of Kellner's more courageous expressions and diction. At the meetings of the nationalists in Liptovský Mikuláš in May Štúr rejected Kellner's accusation, but he justified his professional prudence with financial reasons (saying he did not have enough money for any possible fines). The opponents, who were calling for

a v pomerne krátkom čase vystriedali niekoľko úradníckych pozícií. Neskôr v šesťdesiatych rokoch bol Peter Kellner menovaný za hlavného slúžneho Malohontského okresu v Gemeri a vzápätí za hlavného slúžneho Rimavskej doliny v Rimavskej Sobote.[24] Bohuš Nosák sa stal slúžnym Gemerskej župy v Dlhej Vsi (Hosúsovo) a v Muráni. V tomto čase ešte pravdepodobne mali o sebe navzájom informácie, aj keď nie je isté, či z priameho alebo sprostredkovaného kontaktu. Dochoval sa však list Petra Kellnera z marca 1859 Jozefovi Miloslavovi Hurbanovi, v ktorom mu oznamuje, že Bohuš Nosák je „*na tento čas vo Veľkej Revúci (Nagy-Röcze) v stolici Gemerskej, jako cis. kr. actuar pri tamojšom cis. kr. úradu pochodnom.*“[25] Ďalšie väzby, ktoré by ich po ukončení činnosti v redakcii *Slovenských národných novín* spájali, sa vzhľadom na doterajší výskum strácajú – nemáme zásadnejšie zmienky o ich vzájomnej komunikácii.

Keď po uvoľnení spoločenskej situácie v 60-tych rokoch opäť ožívalo národné hnutie, Kellner aj Nosák sa v ňom začali aktívne angažovať. Písali, publikovali a v rámci svojich možností pomáhali s inštitucionalizáciou národného života. V tom čase už obaja nezávisle. Peter Kellner, ktorý sa medzičasom (1852) oženil s Matildou Hricovou[26] z Jelšavy, štedro podporoval národné aktivity. Okrem množstva hmotných darov prispel v rámci finančnej zbierky na gymnázium v Revúcej pomerne vysokou čiastkou 300 zl.,[27] a zaviazal sa každoročne platiť výdavky na zaopatrenie jedného z jeho chudobných študentov. Podporil aj vznik Matice slovenskej sumou 100 zl.[28]

Obrat nastal opäť po rakúsko-uhorskom vyrovnaní (1867). V dôsledku nových politických zmien boli Kellner aj Nosák ako slovenskí národovci nútení opustiť uhorskú (maďarskú) štátnu administratívu. Dostali od vlády jednorazovú finančnú náhradu a zostali doživotne penzionovaní. Bohuš Nosák sa presťahoval k bratovi Bohumilovi, ev. farárovi do Sabinova a zostal úplne odkázaný na jeho materiálnu pomoc. Opäť sa vrátil k tvorbe, publicistike a najmä prekladom. Ovládal

a more radical media expression, however, told Štúr directly that they would collect the money for his fines. Štúr was supposed to promptly pass this message to Bohuš Nosák in the Bratislava office.[22] Both editors had reacted from the very beginning to the radicalisation of the situation in society. Shortly after the break-out of the revolution in Pest they both, on the night of 18 March, secretly came to Jozef M. Hurban in Hlboké to hold a council, in order to, in the close circle of nationalists, discuss what further steps to take in the current political conditions.[23] The 25-year-old Kellner actively presented himself at smaller and larger forums, including participation in the preparation of the *Žiadosti slovenského národa* (Requests of the Slovak Nation), and he and Nosák alternated in accompanying Štúr in Vienna at the meetings of the representatives of Slavic ethnic groups in the monarchy.

The 1848 revolution. It seems that this was the breaking point when by their opinions the loyal co-workers of Štúr’s turned into his opponents. Kellner, who was attacking the moderate journalism preferred by Štúr, also disagreed with the strategy of organising voluntary campaigns. He did not take part in them himself. Bohuš Nosák, on the contrary, was present at the Prague Slavic Congress and at the end of the summer he participated in collecting the means for the arming of the volunteers in Zagreb, Prague and Vienna. In September, when the Slovak National Council was established as the first Slovak political authority, he was named its secretary together with Daniel J. Bórik. However, after the first serious failure of the September campaign (in Senica), similar to Michal Miloslav Hodža, he deserted. The reason he fled was his feeling of disorganisation and his disagreement with the manner in which the volunteers were being led.

After the revolution, in the time of neo-absolutism, they both returned to the vicinity of their birthplaces. They found jobs in the state administration in the Gemer-Malohont region and in a relatively short time they went through several

niekoľko jazykov, a v tomto období preložil množstvo diel najmä z ruskej, anglickej, nemeckej, chorvátskej či poľskej literatúry, ktoré sa objavovali najmä na stránkach časopisov *Orol* a *Sokol*. Jeho osobný život a temné psychické rozpoloženie však odkrýva jeho súkromná korešpondencia, ktorá je zaťažená sťažnosťami na biedu a zdravotný stav. V takmer každom Nosákovom liste sa objavujú prosby o finančné pôžičky alebo podporu, prípadne o posúrenie vyplatenia honorárov za svoje publikované príspevky. Pri výskume života Bohuša Nosáka je však markantné, že táto črta sa u neho prejavovala ako viac-menej charakteristický povahový rys, a nevzťahovala sa len na obdobie po rakúsko-uhorskom vyrovnaní – ponosy sú špecifickým znakom množstva jeho listov už aj z mladosti.[29] Neskôr sa však tento syndróm zvýrazňoval.[30] Zomrel ako 59-ročný v Sabinove (5. 4. 1877), podľa záznamu v matrike na „*zápal čriev*“.[31]

Penzionovaný a bez stáleho príjmu bol aj štyridsiatnik Peter Kellner, ktorý dovtedy živil manželku a dve dospievajúce dcéry. Predtým mecén národného hnutia, teraz na hranici strádania a chudoby. Drobné finančné prilepšenie prichádzalo sporadicky za publikované príspevky. Podobne i jeho listy z tohto obdobia obsahujú žiadosti o vyplatenie honorárov, preddavkov a pôžičiek. Kellner aj po revolúcii zostal plodným autorom, ale na rozdiel od Nosáka písal takpovediac „do priečinka“. V 60-tych rokoch, keď sa profilovali nové spoločensko-politické prúdy, nachádzala jeho tvorba v redakciách časopisov a vydavateľstiev slabšiu odozvu, ako by si predstavoval. Tak sa aj on musel spoliehať na pomoc rodiny – najmä na príbuzných z manželkinej strany. Vďaka kontaktom získal drobnú prácu pomocného úradníka pri rekonštrukcii pozemkovej knihy Gemersko-Malohontskej župy. Počas jednej z pracovných ciest v Hnúšti ochorel na cholerový týfus a krátko na to, päťdesiatročný Kellner zomrel vo svojom poslednom pôsobisku v Rimavskej Sobote (10. 8. 1873).

V druhej polovici 19. storočia pôsobia Peter

administrative positions. Later, in the 1860s, Peter Kellner was named the chief noble judge of the Malohont District in Gemer and immediately after that the chief noble judge of the Rimavská Valley in Rimavská Sobota.[24] Bohuš Nosák became a noble judge of the Gemer County in Dlhá Ves (Hosúsovo) and in Muráň. At this time they probably still had information about each other, although it is not certain whether this was provided by direct or mediated contact. However, Peter Kellner's letter to Jozef Miloslav Hurban from March 1859 has been preserved, in which he informs him that Bohuš Nosák is "*for the time being in Veľká Revúca (Nagy-Röcze) in the Gemer County, as the imperial and royal junior official at the local imperial and royal court of ...*"[25]. Any other connections they may have had following the end of their work in the editorial office of the *Slovenské národné noviny*, are, as per the current state of research, lost to us – we have no more significant information available about their mutual communication.

When after the loosening of the political situation in the 1860s the national movement began to raise its head again, Kellner and Nosák were both actively involved. They wrote, they published, and as far as possible they helped with the institutionalisation of national life. At that time, independent from each other. Peter Kellner, who had in the meanwhile (1852) got married to Matilda Hricová[26] from Jelšava, generously supported national activities. In addition to many material gifts he contributed, within a financial collection, the relatively large sum of 300 guilders[27] to support the grammar school in Revúca and promised to pay the annual expenses for one of its poor students. He also supported the foundation of Matica slovenská with the sum of 100 guilders.[28]

Another turnaround occurred after the Austro-Hungarian Compromise (1867). Due to the new political changes Keller and Nosák were both forced to leave the state administration. They received one-time financial payoffs from the government and remained retired for life. Bohuš

Kellner-Hostinský aj Bohuš Nosák-Nezabudov trochu strateno. Čo sa týka Nosákových pracovných ambícií, z jeho korešpondencie možno vystopovať, že mal veľa plánov, ale len minimum z nich zrealizoval. Túžil po lepšom zabezpečení a finančnej istote, ale jeho ciele boli heterogénne a nekoncepčné. Peter Kellner zostal romantikom aj desaťročia po revolúcii – teda aj v období, kedy sa už spoločenské trendy začali uberať smerom k pozitivizmu a politickému pragmatizmu. Táto stagnácia spôsobila, že ho jeho filozofické názory a strnulý nacionálny konzervativizmus čoraz viac odsúvali smerom k periférii verejného diania a aktuálnej publicistiky.

Označenie „*Slavjan gemerský*“, ktoré som použila v titule príspevku, sa zachovalo v korešpondencii Bohuša Nosáka, a vyjadruje dobovo frekventovanú myšlienku prepájania regionálnej a supranacionálnej identity. Hoci sa národovci mentálne radili k integračnému prúdu slovanských elít, vnútorne cítili spätosť s regiónom, v ktorom vyrastali a do ktorého sa v mnohých prípadoch po revolúcii vrátili – kde tvorili, prekladali a publikovali, hoci nie práve v pohodlných podmienkach. Petra Kellnera a Bohuša Nosáka síce spájala práca, záujmy a množstvo zážitkov – spoločne zblízka sledovali Štúrovu kariéru, jeho úsilie dostať sa do snemu i jeho krátku poslaneckú činnosť, - ale pravdepodobne nenadviazali užšie väzby, ktoré by pestovali aj po zániku spoločnej novinárskej práce. Hoci každý z nich mal svoj okruh priateľov, chýbajú nám doklady ich skutočného vzájomného ľudského priateľstva, ktoré by potenciálne dokladovala napríklad ich vzájomná korešpondencia. Opäť však treba v tejto súvislosti prihliadať na skutočnosť, že Nosákova a hlavne Kellnerova zachovaná korešpondencia je minimálna a veľmi torzovitá. Na druhej strane však z iných dostupných prameňov možno dedukovať, že mali pomerne rozdielne povahové vlastnosti. Okrem toho, aj dynamická a hlavne ku koncu nie vždy hladká redakčná spolupráca mohla posúvať ich vzťah do chladnejšej, profesionálnej roviny. I napriek tomu sa však za menami Petra Kellnera-Hostinského a Bohuša Nosák moved to join his brother Bohumil, an evangelical priest in Sabinov, and remained fully dependent upon his material help. He again returned to creativity, journalism, and especially translations. He spoke several languages, and in this period he translated a number of works, in particular from Russian, English, German, Croatian and Polish literature, which especially appeared on the pages of the *Orol* (Eagle) and *Sokol* (Falcon) magazines. His private correspondence, loaded with complaints about his poverty and state of health, reveals his personal life and his dark psychological state. Almost every single one of Nosák's letters contains requests for financial loans or support, or urging payment of the fees for his published contributions. When researching the life of Bohuš Nosák, however, it is apparent that this was more or less a characteristic trait of his personality and it did not relate only to the period after the Austro-Hungarian Compromise – complaints were a specific feature of a number of his letters even in his youth.[29] Later, however, this syndrome became even more marked.[30] He died at the age of 59 in Sabinov (5 April 1877); according to the registry record the cause of his death was "*inflammation of intestines*".[31]

The forty-something Peter Kellner was also retired and without a permanent income, supporting his wife and two adolescent daughters. Previously a patron of the national movement, now balancing on the line of poverty and destitution. His occasionally published contributions only made a small financial improvement. Similarly his letters from this period contain requests for the payment of fees, advances and loans. Kellner also continued to be a fruitful author after the revolution, but, unlike Nosák, his writings remained mostly unpublished. In the 1860s, when the new social and political movements were formed, his creations generated little interest in the editors of magazines and publishing houses. Thus fees came sporadically and so he also had to rely upon the help of his family – especially on his relatives from his wife's side. Thanks to his contacts he got a small job as an assistant clerk in the reconstruction of the land

Nosáka-Nezabudova ukrývajú nesporne výrazné osobnosti, ktoré sa už od mladých študentských čias aktívne angažovali v národnom hnutí, a hoci boli pravou rukou jeho lídra, Ľudovíta Štúra, obaja dokázali vybočiť z jeho tieňa a byť názorovo autonómnymi. Životné paralely, ako aj exponovaná práca v najvýznamnejšom slovenskom periodiku prvej polovice 19. storočia robia z Petra Kellnera-Hostinského a Bohuša Nosáka-Nezabudova zaujímavý predmet výskumu a potvrdzujú skutočnosť, že celé štúrovské hnutie bolo predovšetkým jednou veľkou tímovou prácou.[32]

Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-15-0349. Štúdia bola vypracovaná v rámci projektu VEGA 2/0105/17 – Formy starostlivosti o osirelé a sociálne odkázané deti v období modernizácie.

This work was supported by the Slovak Research and Development Agency pursuant to Contract No. APVV-15-0349. The study was carried out within the project VEGA 2/0105/17 – Forms of Care for Orphaned and Socially Dependent Children in the Modernisation Period.

register of the Gemer-Malohont County. During one of his business trips in Hnúšťa he contracted typhoid fever and shortly afterwards, the fifty-year-old Kellner died in his last workplace in Rimavská Sobota (10 August 1873).

In the second half of the 19th century Peter Kellner-Hostinský and Bohuš Nosák-Nezabudov both appear to be kind of lost. As far as Nosák's professional ambitions are concerned, from his correspondence we can infer that he had a number of plans but he only realised a few of them. He longed for better financial security but his goals were manifold and lacked a unifying concept. Peter Kellner remained a Romantic even decades after the revolution – thus also in the period when social trends were turning towards positivism and political pragmatism. This stagnation meant that his philosophical opinions and rigid national conservatism pushed him ever further away to the periphery of public events and contemporary journalism.

The notion "*Slav from Gemer*", which I used in the title of my contribution, was preserved in Bohuš Nosák's correspondence and it expresses the then popular idea of the mutual interconnectedness of the regional and supranational identities. Although our nationalists were mentally inclined towards the integrationist group of Slavic elites, they felt an inward connection to the region they grew up in and into which they in many cases returned after the revolution – where they worked, translated and published, although not exactly in favourable conditions. Peter Kellner and Bohuš Nosák were brought together by work, their interests and a number of experiences – together they closely observed Štúr's career, his effort to acquire a position in the council, and his short-lived parliamentary activity – but it is likely they did not establish closer contacts which they would have maintained even after the end of their joint journalistic work. Although they each had their own circle of friends, here we miss evidence of a true mutual friendship which could have been proven by e.g. their mutual correspondence. Again in this regard

we have to take into account the fact that the amount of Nosák's and especially Kellner's correspondence that has been preserved is small and very partial. On the other hand, from other accessible sources we may infer that they possessed rather different characters. Besides, the dynamic and, especially towards the end, not always smooth editorial cooperation may also have pushed their relationship to a colder, professional level. Nevertheless, behind the names of Peter Kellner-Hostinský and Bohuš Nosák-Nezabudov are undoubtedly hidden remarkable personalities who had from their young student times been actively involved in the national movement and although close assistants of its leader Ľudovít Štúr, they were both capable of stepping out of his shadow to be autonomous in their opinions. Their life parallels, as well as the work they were responsible for in the most important Slovak periodical of the first half of the 19th century, make Peter Kellner-Hostinský and Bohuš Nosák-Nezabudov an interesting subject of research and confirm the fact that the whole Štúr movement was first and foremost one of great teamwork.

Poznámky / Endnotes

[1] Vzhľadom na priestorové obmedzenie nie je možné v rámci tejto štúdie bližšie analyzovať ich tvorbu. / Due to the length limitation for this study it is not possible to analyse their creation in more detail.

[2] Peter Kellner 1831-36 v Rožňave, Bohuš Nosák 1829-31 v Dobšinej. / Peter Kellner 1831–1836 in Rožňava, Bohuš Nosák 1829–1831 in Dobšiná.

[3] Peter Kellner 1836-38, Bohuš Nosák 1831-38, pravdepodobne s ročným prerušením: LAZAR, Ervin: Bohuš Nosák-Nezabudov (1818-1877). In: Bolfík, Július (ed.): *Literárne postavy Gemera 2*. Martin: Osveta, 1971, s. 104. Tiež SEDLÁK, Imrich: *Bohuš Nosák-Nezabudov*. Martin: Matica slovenská, 1982, s. 20. / Peter Kellner 1836–1838, Bohuš Nosák 1831–1838, probably with a year-long break: LAZAR, Ervin: Bohuš Nosák-Nezabudov (1818–1877). In: Bolfik, Július (Ed.): *Literárne postavy Gemera 2*. Martin: Osveta, 1971, p. 104. Also SEDLÁK, Imrich: *Bohuš Nosák-Nezabudov*. Martin: Matica slovenská, 1982, p. 20.

[4] V decembri 1842. / In December 1842.

[5] Pravdepodobne išlo o nejaký typ respiračného ochorenia. – Ref. 3, LAZAR, s. 108. / It was probably some kind of respiratory disease. – Ref. 3, LAZAR, p. 108.

[6] List Stankovi Vrazovi. – Ref. 3, LAZAR,s. 110 a SEDLÁK, s. 238. / Letter to Stanko Vraz. – Ref. 3, LAZAR, p. 110, and SEDLÁK, p. 238.

[7] Slovenská národná knižnica – Literárny archív (ďalej: SNK – LA), fond (ďalej: f.): Rodina Hroboňovcov, 44F16. Nosák-Nezabudov Bohuslav (1838-1847) – S. B. Hroboňovi. List z 15. 8. 1844. / Slovak National Library – Literary Archive (hereinafter: SNK–LA), fund (hereinafter: f.): Hroboň family, 44F16. Nosák-Nezabudov Bohuslav (1838–1847) – to S. B. Hroboň. Letter of 15 August 1844.

[8] List A. H. Škultétymu z 19. 11. 1844. – Ref. 3, LAZAR,s. 110. Tiež: SEDLÁK, ref. 3, s. 241. / Letter to A. H. Škultéty of 19 November 1844. – Ref. 3, LAZAR, p. 110. Also: SEDLÁK, ref. 3, p. 241.

[9] List Stankovi Vrazovi. – Ref. 3, LAZAR, s. 110. / Letter to Stanko Vraz. – Ref. 3, LAZAR, p. 110.

[10] SNK – LA, f.: August Horislav Škultéty, M104B4. Čipka Ján – Škultéty, August Horislav. List z 19. 7. 1844.

[11] Tamže. / Ibid.

[12] Ref. 3, SEDLÁK, s. 198 – 200 a list s. 298-299. / Ref. 3, SEDLÁK, pp. 198–200 and letter pp. 298–299.

[13] PARENIČKA, Pavol: Biografické kalendárium Petra Kellnera-Záboja Hostinského. In: Maťovčík, Augustín (ed.): *Biografické štúdie 17*. Martin: Matica slovenská, 1990, s. 83.

[14] PARENIČKA, Pavol: *Život a dielo Petra Kellnera-Záboja Hostinského*. Martin: Matica slovenská, 1998, s. 36.

[15] Ref. 3, SEDLÁK, s. 89 a n.

[16] Začal študovať na bratislavskej právnickej akadémii a v júni 1846 dvojročné štúdium dokončil. - Ref. 14, s. 41. / He began to study at the law academy in Bratislava and in June 1846 he graduated from the two-year studies. – Ref. 14, p. 41.

[17] Ref. 3, SEDLÁK, s. 90.

[18] Otvorení list p. Cťibohovi Cochiusovi. In: *Orol tatranský*, roč. 2, 1847, č. 59, 60, 61 a roč. 3, 1847, č. 76, 77 a 78. / Otvorení list p. Cťibohovi Cochiusovi. In: *Orol tatranský*, vol. 2, 1847, Nos. 59, 60, 61, and vol. 3, 1847, Nos. 76, 77 and 78.

[19] V rubrike Cestuvaňja: Listi z ňeznámej zeme k L... Od Bohuša Nosáka. In: *Orol tatránski*, roč. 1, 1845, č. 10, 11, 13, 14, 16, 17, 18. / In the column Cestuvaňja: Listi z ňeznámej zeme k L... Od Bohuša Nosáka. In: *Orol tatranský*, vol. 1, 1845, Nos. 10, 11, 13, 14, 16, 17, 18.

[20] List z roku 1847. Cit. podľa: Ref. 3, SEDLÁK, s. 92. / Letter from 1847. Quoted acc. to: Ref. 3, SEDLÁK, p. 92.

[21] Ďenňík Domáci. In: *Slovenskje národňje novini*, roč. 1, 1845, č. 19, s. 75.

[22] Ref. 3, SEDLÁK, s. 94.

[23] Medzi prítomnými boli aj Samuel Jurkovič, Daniel Bórik, Ľudovít Šulek – okrem Ľ. Štúra, o ktorom sa v tom čase povrávalo, že ho chcú obesiť. – Ref. 14, s. 63. / Among the present were also Samuel Jurkovič, Daniel Bórik, Ľudovít Šulek – except Ľ. Štúr, about whom there were rumours going around at the time that the authorities wanted to hang him. – Ref. 14, p. 63.

[24] V r. 1849 získal post slúžneho Rožňavského okresu, ale zhoršený zdravotný stav mu neumožnil jej výkon. – Ref. 13, s. 84-85. / In 1849 he gained the position of the noble judge of the Rožňava District, but his worsened state of health did not permit him to carry it out. – Ref. 13, pp. 84–85.

[25] SNK – LA, f.: Kellner, Peter, sign. 961 (staré filmy, nespracovaný fond).

[26] Pochádzala z meštianskej rodiny, maďarského pôvodu. V duchu maďarského uhorského vlastenectva boli podľa Pareničku neskôr vychovávané aj ich dve dcéry Oľga a Alma. – Ref. 14, s. 77. / She came from a city

family, of Hungarian origin. According to Parenička, their two daughters Oľga and Alma were later brought up in the spirit of the Hungarian patriotism. – Ref. 14, p. 77.

[27] Zbierku podporil v r. 1862, gymnázium vzniklo v r. 1867. / He supported the collection in 1862, the grammar school was founded in 1867.

[28] Ref. 14, s. 80.

[29] Aj pred jeho odchodom do Pešti, napr. v liste Ľudovítovi Hroboňovi z augusta 1844: SNK – LA, f.: Hroboňovci, sign. 44VV10. / Also before his departure for Pest, e.g. in the letter to Ľudovít Hroboň from August 1844: SNK–LA, f.: Hroboň family, sign. 44VV10.

[30] Pozri sériu listov v rokoch 1872-77 Andrejovi T. Sytnianskemu: SNK – LA, f. Andrej Trúchly-Sytniansky, sign. M105D1, resp. prepis niektorých listov v: Ref. 3, SEDLÁK, s. 173-268. / See the series of letters in the years 1872–1877 to Andrej T. Sytniansky: SNK–LA, f.: Andrej Trúchly-Sytniansky, sign. M105D1, or the transcription of some letters in: Ref. 3, SEDLÁK, pp. 173–268.

[31] Ref. 3, LAZAR, s. 115.

Pramene a Literatúra / Sources and Bibliography

LAZAR, Ervin: Bohuš Nosák-Nezabudov (1818-1877). In: Bolfík, Július (ed.): *Literárne postavy Gemera 2*. Martin: Osveta, 1971, s. 103-135.

Listy Ľudovíta Štúra II. Ambruš, Jozef (ed.). Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1956.

Ňitra. Dar drahím krajanom slovenským obetuvaní, vidávaná od Miloslava Jozefa Hurbana. V Prešporku alebo Braťislave nad Dunajom, 1844, roč. II.

Orol tatránski. Usporiaduvaní a vidávaní od Ludevíta Štúra. V Prešporku. V tlačjarňi Karola Fridricha Wiganta, roč. 1-3, 1845-1848.

PARENIČKA, Pavol: Biografické kalendárium Petra Kellnera-Záboja Hostinského. In: Maťovčík, Augustín (ed.): *Biografické štúdie 17*. Martin: Matica slovenská, 1990, s. 58-85.

PARENIČKA, Pavol: *Život a dielo Petra Kellnera-Záboja Hostinského*. Martin: Matica slovenská, 1998.

SEDLÁK, Imrich: *Bohuš Nosák-Nezabudov*. Martin: Matica slovenská, 1982.

Slovenská národná knižnica – Literárny archív, fondy: Hroboňovci, sign. 44VV10;
Andrej Trúchly-Sytniansky, sign. M105D; Kellner, Peter, sign. 961.

*Slovenskje národňje novini (*1845-1848). Vladimír Žabkay – Július Horváth (eds.). Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1956.

Kontakt
PhDr. Marcela Bednárová, PhD.
Historický ústav SAV
Klemensova 19
814 99 Bratislava
marcela.bednarova@savba.sk

Contact
PhDr. Marcela Bednárová, PhD.
Institute of History of the Slovak Academy of Sciences
Klemensova 19
814 99 Bratislava
marcela.bednarova@savba.sk

Umelecké snahy autorov tzv. mladej generácie – gymnazistov v Tisovci počas 2. svetovej vojny (Ctibor Štítnický a Milan Kraus)

Artistic pursuits of the so-called young generation authors – Tisovec high school students during the World War II (Ctibor Štítnický and Milan Kraus)

Peter TOLLAROVIČ

Abstrakt
Príspevok sa zaoberá okolnosťami nástupu novej básnickej generácie v čase Slovenského štátu. Paradoxne v tomto krušnom období sa začalo profilovať množstvo mladých autorov – gymnazistov, ktorí práve v týchto rokoch vstúpili do už beztak pestrého literárneho diania (v poézii kulminácia nadrealizmu a katolíckej moderny). Na gymnáziu v Tisovci študovali a tvorili viacerí autori, ktorí v roku 1942 vydali spoločný zborník s názvom *Kniha priateľov* (1942). Čoskoro debutoval Ctibor Štítnický zbierkou *Presýpacie hodiny* (1943) a aj Milan Kraus zbierkou *Stromoradie ticha* (1944). Obaja sa predstavili v rovnakej edícii nazvanej Edícia mladej generácie.

Kľúčové slová: Milan Kraus, Ctibor Štítnický, gymnázium v Tisovci, literatúra Slovenského štátu, nadrealizmus, 40. roky

Abstract
The contribution deals with the circumstances of the new poetic generation at the time of the Slovak state. Paradoxically, during this epoch, a number of young authors - gymnazists who have just entered the already varied literary process (poetry culminating in super-realism and Catholic modernity) began to be profiled. At the grammar school in Tisovec they studied and formed several authors, who in 1942 published a joint book entitled The Book of Friends (1942). He soon debuted Ctibor Štítnický by the Dagger (1943) and Milan Kraus by the Stromoradie of Silence (1944). Both presented themselves in the same edition called "Young Generation".

Keywords: Milan Kraus, Ctibor Štítnický, gymnasium in Tisovec, literature of the Slovak State, super realism, 40's

Roky 1938 – 1945 v slovenskej literatúre a kultúre všeobecne možno hodnotiť na základe viacerých kritérií. Istotne je to obdobie tvorivého vzopätia viacerých generácii slovenských autorov. V tomto príspevku budeme venovať pozornosť tomu najmladšiemu publikujúcemu pokoleniu, teda generácii slovenských gymnazistov počas Slovenského štátu. Aspoň pre načrtnutie a objasnenie,

Slovak literature and culture during the period of 1938-1945 can generally be assessed based on several criteria. In any case, it is a period of creative upheaval of several generations of Slovak authors. This paper will explore the youngest general of published authors, namely, the generation of Slovak high school students during the Slovak State. To briefly outline and explain what the core was of the

v čom spočíva kvantitatívne, no najmä kvalitatívne vysoká úroveň produkcie tej doby, uvádzame, že práve počas Slovenského štátu na poli slovenskej poézie vrcholia aktivity nadrealistickej skupiny; vychádzajú ich spoločné zborníky, vlastné zbierky v edícii Skarabeus; rovnako je na vzostupe tvorba predstaviteľov básnickej skupiny, ktorú označujeme pojmom katolícka moderna. V próze je to zasa vyvrcholenie jej lyrizačných tendencii, keďtíto autori písali a aj vydávali svoje, dnes už emblematické diela: František Švantner: *Malka* (1942), Margita Figuli: *Tri gaštanové kone* (1940), Dobroslav Chrobák: *Drak sa vracia* (1943), atď.

K celkovému obrazu nášho príspevku je tiež potrebný krátky historický exkurz. Pod tlakom Nemecka a Talianska muselo Česko-Slovensko po tzv. Prvej viedenskej arbitráži odovzdať územia južného Slovenska do správy Horthyho Maďarska. Mnohé dediny a mestá, ktoré pripadli Maďarsku, boli čisto slovenské. Samozrejme, toto rozhodnutie bolo na Slovensku prijaté s veľkou nevôľou a veľmi podporilo silnenie nacionálnych tendencii v spoločnosti. Sekundárne však môžeme sledovať i pozitívne vplyvy na niektoré regióny Slovenska. Napr. mestečko Tisovec sa stalo významným študentským centrom. Práve sem boli totiž presunutí študenti z troch slovenských gymnázií: z Rožňavy, Rimavskej Soboty a Lučenca, keďže tieto mestá už neboli súčasťou česko-slovenského a neskôr Slovenského štátu, pretože po spomínanej Prvej vieddenskej arbitráži pripadli spomínanému Maďarsku.

Tak sa na pôde tohto gymnázia stretli i študenti, ktorí by za normálnych okolností neštudovali na jednom gymnáziu. Dodajme, že takéto násilné zjednocovanie malo pre slovenskú literatúru takmer vždy priaznivý vplyv: spomeňme si na generálne semináre a podobne. Riaditeľom gymnázia v Tisovci bol Ján Faluba, bývalý riaditeľ gymnázia v Rimavskej Sobote. Najmarkantnejším svedectvom čulého literárneho života na novom gymnáziu v Tisovci je zborník s názvom *Kniha priateľov* z roku 1942, ktorý zostavili a pripravili dvaja mladí študenti

quantitatively, and especially qualitatively high degree of the contemporary production, one needs to say that it was during the Slovak State period when the activities of Slovak surrealist poets reached its peak; the authors belonging to this movement published their joint almanacs and own collections in the Skarabeus series. Similarly, this period saw the rise of the poets belonging to the movement referred to as Catholic modernism. In prose, there was a peak of lyricizing tendencies when the authors belonging to this movement wrote and published their works that have since then become classic: František Švantner: *Malka* (1942; "Malka"), Margita Figuli: *Tri gaštanové kone* (1940; "Three Chestnut Horses"), Dobroslav Chrobák: *Drak sa vracia* (1943; "Dragon's Return"), etc.

This paper also needs a brief historical discursion to be able to give a comprehensive picture. Under the pressure from Germany and Italy, Czechoslovakia was forced to let territories in southern Slovakia to be governed by Horthy's Hungary after the so-called First Vienna Award. The population in many of the villages and towns assigned to Hungary was completely Slovak. Understandably, this decision was accepted with great displeasure in Slovakia, considerably reinforcing the nationalist tendencies in the society. However, one can also observe positive secondary influences in some regions of Slovakia. For instance, the small town of Tisovec became a significant student center. The reason was that it was here where the students of three Slovak high schools from Rožňava, Rimavská Sobota, and Lučenec, respectively, were transferred to after these towns had ceased to be part of Czechoslovakia, and later the Slovak State, being assigned to Hungary in the aftermath of the above mentioned First Vienna Award.

Consequently, the high school in Tisovec became a place of encounter for students who would normally not study at the same school. Needless to say such forced unification almost always had a positive effect on Slovak literature. The so-called general

tejto školy, Tibor Dörner-Štítnický a Milan Rudolf Kraus. Obaja publikovali i v celoslovenských literárnych časopisoch, najmä v časopise *Rozvoj*. Tu je tiež vhodné spomenúť, že hoci časopis vydával Spolok kolégia sv. Svorada v Bratislave, tzv. Svoradov, hojne doň prispievali aj evanjelickí študenti, čoho dôkazom sú aj texty dvoch menovaných, Štítnického a Krausa. Evanjelickým študentským časopisom bol *Nový rod*, do ktorého tiež obaja prispievali.

Medzi najmladšou nastupujúcou generáciou vtedy panovali rôznorodé nálady a protichodné tendencie. V rokoch 1938 až 1941 to bol predovšetkým obdiv voči nadrealistickej skupine, napodobňovanie ich tvorby, a rovnako množstvo mladých autorov epigónsky reagovalo na tvorbu Rudolfa Dilonga, najzvučnejšieho predstaviteľa katolíckej moderny. No už koncom roka 1941 a v nasledujúcich rokoch do konca vojny, začali silnieť snahy o prekonanie nadrealizmu a neviazanej obraznosti, teda prekonávanie surrealizmu, no rovnako úsilie o preklenutie náboženského verbalizmu a duchovnej plytkosti niektorých predstaviteľov katolíckej moderny. Tieto postuláty sa snažili programovo prekonať i autori okolo spomínaného tisovského zborníka *Kniha priateľov*.

V zborníku sú okrem básnických a prozaických príspevkov i dve eseje. Jedna z nich, z pera vtedy devätnásťročného Jána Hudáka (1923 - 1996), ktorý sa stal neskôr literárnym vedcom a pracovníkom Encyklopedického ústavu SAV. V príspevku sa Hudák podujal zhrnúť predsavzatia, ktoré čakajú na nastupujúcu mladú generáciu: *„Nová generácia má vyviesť ľudstvo z hrôz vojny, ukázať svet krajší, svet krásna, byť vojakom záchrany poplašenému ľudstvu.“*[1]

Hudákovo konštatovanie je pomerne všeobecné a otázka ďalšieho poetologického vývinu mladej literatúry v jeho príspevku bezprostredne rozpracovaná nie je. Z kontextu vyplýva, že ono vyvedenie ľudstva zo zmätku[2] sa môže uskutočniť na úrovni poézie prostredníctvom návratu k pevným

seminars and others represent a case in point. At that time, the principal of the Tisovec high school was Ján Faluba, a former principal of the high school in Rimavská Sobota. The most notable evidence of the vibrant literary life at the new high school in Tisovec is a 1942 almanac entitled *Kniha priateľov* ("The Book of Friends"), compiled and edited by two young students at this high school, Tibor Dörner-Štítnický and Milan Rudolf Kraus. Both also published in nation-wide Czechoslovak literary magazines, especially in *Rozvoj* ("Development"). One should also mention in this respect, that although the magazine was published by the (Roman Catholic) Company of the Collegium of Saint Svorad in Bratislava (so-called Svoradov), the contributors also largely included Protestant students, as evident from the case of the two students mentioned above, Štítnický and Kraus. There was also a Protestant student magazine entitled *Nový rod* ("New Generation"), whose contributors included the two students as well.

There were various moods and contradictory tendencies present among the youngest upcoming generation at that time. In 1938-1941, it was first and foremost the admiration for the Slovak surrealist movement, that led to the imitation of the surrealist authors. Similarly, many young authors imitatively responded to the work of Rudolf Dilong, the greatest representative of Slovak Catholic modernism. In the end of 1941 and in the following years until the end of the World War II, however, efforts intensified to overcome surrealism and unrestricted figurativeness. Furthermore, there were efforts to outdo the religious verbalism and spiritual shallowness of some representatives of Catholic modernism. The authors of the above mentioned Tisovec almanac, *Kniha priateľov*, also sought to programmatically overcome these presuppositions.

In addition to poetic and prosaic contributions, the almanac also includes two essays. One of the essays was written by the then 19-year-old Ján Hudák (1923 - 1996) who later went to become a

a osvedčeným viazaným formám verša. Inak povedané, v negácii neviazaného voľného verša, ktorý i kompozične asociuje zmätok a nepokoj.

Oveľa dôležitejšie než formálne vlastnosti literárnych textov je podľa autora myšlienkové smerovanie literatúry: *„Spisovatelia, vedci, vodcovia, pred súdom národa, ľudstva, tým ešte viac pre Bohom, budú sa zodpovedať."*[3] Viera v Boha bola teda neoddeliteľnou súčasťou – trvalou konštantou akýchkoľvek úvah a snáh o nové východiská, pokrok, zmenu. V závere si autor kladie rečnícku otázku: *„Spisovateľ má byť vyvádzateľom človeka zo zmaterializovanej zeme. Je teda niečo krajšieho a vznešenejšieho ako privádzať ľudstvo z mora bahna do oslepujúceho lesku krásna?"*[4] Pojem *lesk krásna* sa vlastne opiera o Platónovu filozofiu krásna. Človek ako hľadač krásna môže hľadať a prostredníctvom umeleckých diel poskytovať nie krásu samu ale len jej drobné odlesky.

Obdobne je štylizovaný i druhý spomínaný príspevok, ktorého autorom je Zdenko Kasáč (1924 - 2007), vtedy osemnásťročný gymnazista. Neskôr pôsobil ako profesor na Pedagogickej fakulte v Banskej Bystrici. Svet definuje ako továreň na výrobu problémov.[5] Je však veľmi pozoruhodné, že ani v jednom z príspevkov nie je problém vojny dominantne vnímaný v intenciách straty ľudských životov, v materiálnych stratách a podobne. *„Ľudstvo pociťuje úzkosť, prázdnotu, strach pred víťazným umieraním. Je zmietané ako orechová škrupina v mori rozličných svetonázorov."*[6] Teda akási vojna ideí je podľa autora najväčším problémom spoločnosti. Kasáč svoju úvahu zakončuje priam kazateľsky: *„Staraj sa o krásu ducha, lebo ona ťa spasí ! Život založený na nej je pravý. A pretože pravý život je krásny, aj život duchovnej krásy je pravý a večný."*[7]

Na základe stručného prehľadu dvoch teoretických príspevkov zborníčka *Kniha priateľov* je zrejmé, že odhodlanie a entuziazmus u mladých gymnazistov neabsentovali. Z umeleckých textov okrem ústredných dvoch autorov (Štítnický a Kraus) zborník obsahuje básnické texty Jána Longauera,

literary scholar and employee of the Encyclopaedic Institute of the Slovak Academy of Sciences. In his contribution, Hudák sought to summarize the resolutions awaiting the upcoming young generation: "*The new generation's task is to lead humankind from the terrors of war, to show a more beautiful world, a world of beauty, and to be a soldier of salvation for the crackbrained humankind.*"[1]

Hudák's conclusion is rather general and his essay does not explicitly pursue the question of the future poetological development of young literature. The context suggests that the leading of humankind out of the confusion[2] can be pursued at the level of poetry by way of returning to the solid and time-proven bound verse forms. To put it differently, this takes place in the negation of unbound, free verse that also compositionally implies chaos and unrest.

Even more important than the formal qualities of literary texts, however, is the intellectual orientation of literature, the author maintains: "*Authors, scholars, leaders will answer to the judgment of the nation, of humankind, even more so, of God.*"[3] The faith in God was, therefore, an inseparable part and a permanent constant of any thoughts on and pursuits of new departure points, progress, and change. In the conclusion, the author poses a rhetorical question: "*The author is to be a deliverer of his or her fellow humans out of the materialized land. Is there, therefore, anything more beautiful and noble than to lead humankind from a sea of sludge into the dazing light of beauty?*"[4] The term *the light of beauty* represents an application of Plato's philosophy of beauty. The human as a seeker of beauty can search for and, through works of art, provide not beauty as such, but merely beauty's tiny reflections.

Similar in style is also the other above-mentioned contribution authored by Zdenko Kasáč (1924 - 2007), an 18-year-old high school student at the time. Later, he was a professor at the Faculty of Education of Matej Bel University in Banská Bystrica. He defines the world as a factory for problem

Pavla Chlebuša, Jána Brocku (ktorý zahynul počas SNP), Márie Belákovej, Ľubomíra Čunderlíka a Ľuboslavy Vrchovskej. Štítnický tiež v knihe uviedol preklady maďarských básnikov, Brocko a Chlebuš zasa francúzskych básnikov. Próza je v zborníku zastúpená len okrajovo a reprezentujú ju beletristické texty spomínaného Brocku, Longauera, Čunderlíka a Andreja Bystrana. V závere zborníka autori uviedli svoje stručné životopisy.

Kniha priateľov nebola jediným stredoškolským almanachom počas Slovenského štátu. Podobne vyšiel almanach prešovských stredoškolákov pod názvom *Mladʼ* (1940), viacero zborníkov literárneho združenia trnavských gymnazistov *Jas*, no najmä 3 celoslovenské študentské zborníky *Žijeme* (Nitra, 1940), *Sborník najmladších slovenských autorov* 1940 (Kežmarok, 1941) a *Pozdrav mladých* (Prešov, 1942). Niet sa potom čomu čudovať, že zhodou okolností práve Zdenko Kasáč (autor už citovanej úvahy *Tvár dneška* z *Knihy priateľov*), po viac ako štyridsiatich rokoch v tzv. akademických *Dejinách slovenskej literatúry V* konštatuje: *„Sborník najmladších slovenských autorov 1940 (1941) nebol ničím poplatný vládnucej ľudácko-klerikálnej ideológii.“*[8] Ako príklad si zrejme zo spomínaných troch zborníkov vybral tento práve preto, že v ňom publikovali takmer všetci jeho vtedajší spolužiaci z tisovského gymnázia, zastúpení i v *Knihe priateľov*. Dnes však už môžeme bez zábran podotknúť, že Kasáčovo konštatovanie možno synekdochicky aplikovať i na ostatné spomínané regionálne i celoslovenské zborníky. Pre úplnosť dodajme, že Stanislav Šmatlák (1925 - 2008) vo svojich *Dejinách slovenskej literatúry II* ešte tiež len veľmi opatrne podotýka: *„O určitej miere normálneho fungovania literárneho života v prvej polovici štyridsiatych rokov svedčí skutočnosť, že aj pod príkrovom vojny dochádza ku generačnému vstupu mladých autorov do poézie.“*[9] Ani Šmatlák, ani ostatné syntézy dejín slovenskej literatúry sa však problematike študentských zborníkov a prác počas Slovenského štátu bližšie nevenujú, hoci práve v týchto rokoch sa

production.[5] However, it is very remarkable that in neither of the contributions is the problem of war perceived primarily in terms of a loss of human lives, material damages, etc. "*Humankind feels anxiety, emptiness, fear of victorious dying. Like a nutshell, it is torn in the sea of different worldviews.*"[6] It is, therefore, some war of ideas that represents, according to the author, the greatest problem of society. Kasáč concludes his reflection like a true preacher: "*Look after the beauty of the spirit as it will give you salvation! A life founded on such beauty is the real one. And since the real life is beautiful, the life of spiritual beauty is also real and eternal.*"[7]

As evident from the brief discussion of the two theoretical contributions to *Kniha priateľov*, the young high school students did not lack determination and enthusiasm. In addition to the literary texts by the two central authors (Štítnický and Kraus), the almanac includes poetic texts by Ján Longauer, Pavol Chlebuš, Ján Brocko (who died in the Slovak National Uprising), Mária Beláková, Ľubomír Čunderlík, and Ľuboslava Vrchovská. In the almanac, moreover, Štítnický also introduced the translations of Hungarian poets, while Brocko and Chlebuš contributed with the renderings of French ones. Prose is represented in the almanac only marginally through fictional texts by the already mentioned authors Brocko, Longauer, and Čunderlík as well as by Andrej Bystran. In the conclusion of the almanac the authors provided their biographical notes.

Kniha priateľov was not the only high school almanac from the Slovak State period. Similarly, high school students from Prešov published an almanac entitled *Mladʼ* (1940; "The Young"), while there were also several collective volumes by the association of high school students from Trnava, called Jas, and especially three nation-wide student collections *Žijeme* (Nitra, 1940; "We Live"), *Sborník najmladších slovenských autorov 1940* (Kežmarok, 1941; "1940: The Almanac of Youngest Slovak Authors"), and *Pozdrav mladých* (Prešov, 1942; "Greetings from the Youth"). No wonder, then, that it was,

formoval mladý Miroslav Válek, Vojtech Mihálik, Viliam Turčány a ďalší, ktorých tvorbu dnes považujeme za reprezentatívnu.

Básnická tvorba tisovských študentov Ctibora Štítnického a Milana Krausa do dnešných dní natoľko nepretrvala. Štítnický, narodený 6. 9. 1922 v Štítniku (vl. menom Dörner), publikoval vždy pod básnickým menom odvodeným od rodnej obce, keďže meno Dörner zrejme považoval za krajne nepoetické. V kolektívnom knižnom zborníku *Sborník najmladších slovenských autorov 1940* sa predstavil až prostredníctvom štyroch básní. Väčšina básnikov má v knihe len jednu báseň. Všetky štyri Štítnického básne: *Hra*, *Náreky*, *Sladké kliatby* a *Profily*,[10] zobrazujú bezstarostnú mládeneckú lásku k žene. Takto sú ladené i mnohé jeho časopisecké básne napr. i na súbehu mesačníka *Rozvoj* odmenená báseň *Len hraj sa*.[11] Jeho debutová básnická zbierka *Presýpacie hodiny* vyšla v roku 1943 ako tretí zväzok Edície mladej generácie v nakladateľstve Eos v Bratislave, teda v čase, keď už bol Štítnický vysokoškolákom – poslucháčom práva. Zbierka obsahuje 34 básní, ktoré nie sú zoradené do žiadnych cyklov. Mnohé z nich už autor predtým uverejnil v časopisoch alebo v *Knihe priateľov*. Jedna báseň s názvom *Generálovi* – venovaná pamiatke Milana Rastislava Štefánika, vyšla dokonca i v zborníku *Za hviezdami* (*Sborník poézie o Štefá*nikovi), v ktorom publikovali už vtedy renomovaní autori, napr. Smrek, Lukáč, Žarnov, Dilong, Hlbina, Kostra a ďalší. Z verzologického hľadiska je zbierka komponovaná viazaným veršom, ale bez využitia viazaných básnických foriem. Už spomínaný Zdenko Kasáč charakterizoval poéziu Štítnického, Krausa a ďalších ako nadväzovanie na symbolizmus lukáčovsko-beniakovského typu.[12] Toto tvrdenie je až priveľmi zovšeobecňujúce a interpretácia jednotlivých básni Štítnického zbierky poskytuje i širšie súvislosti. Všetky tematické okruhy Štítnického zbierky v jeho poetickom stvárnení pôsobia veľmi štylizovane a nepresvedčivo. Zbierka totiž prostredníctvom konkrétnych básni vyvoláva celkom protikladné pocity. Nachádzame tu

coincidentally, Zdenko Kasáč (the author of the already cited essay *Tvár dneška* ["The Face of Today"] in *Kniha priateľov*) who more than forty years later argues in the so-called academic *Dejiny slovenskej literatúry V* ("A History of Slovak Literature: Vol. 5"): "*1940: The Almanac of the Youngest Slovak Authors (1941) was in no way obligated to the ruling clerical-fascist ideology.*"[8] He chose this one of the three cited almanacs as an example probably because it included publications by almost all of his then fellow students from the Tisovec high school who also published in *Kniha priateľov*. Today, however, we can resolutely point out that Kasáč's claim can synecdochally be applied to the other cited regional and nation-wide almanacs as well. For completeness' sake, it should be added that in his *Dejiny slovenskej literatúry II* ("A History of Slovak Literature: Vol. 2") Stanislav Šmatlák (1925 - 2008) still remarks only very cautiously: "*A certain degree of the normal functioning of literary life in the early 1940s is evidenced by the fact that there was a generational input of young authors to poetry even under the mantle of war.*"[9] However, neither Šmatlák nor other historical syntheses on Slovak literature pay attention to the issue of student almanacs and works in the Slovak State period in any greater detail, although it was precisely this period that formed the young Miroslav Válek, Vojtech Mihálik, Viliam Turčány, and others whose works are today considered as representative.

The poetic writings of Tisovec students Ctibor Štítnický and Milan Kraus did not endure to such an extent until today. Štítnický, born on September 6, 1922, in Štítnik (real name Dörner), always published under the pen name derived from the name of his native village since he probably regarded the surname Dörner to be extremely non-poetic. He made his introduction through four poems published in the collective volume *Sborník najmladších slovenských autorov 1940*. Most poets only had one poem each in this book. All four of Štítnický's poems, *Hra* ("A Game"), *Náreky* ("Laments"), *Sladké kliatby*

bezstarostné básne ospevujúce krásu sveta a života mladého človeka (*Tak ide, Básnik, Pieseň o červenom víne*). Posledná menovaná je vzhľadom na autorovu štylizáciu do pozície hedonistického mnícha pravdepodobne ozvenou na poéziu produktívneho Rudolfa Dilonga. V tejto súvislosti sa vynára osem čisto nábožensky ladených básní (*Nechaj mi, Piaty raz, Ako si ďaleko, Modlitba za kvety, Bože keď povieš dosť, Požehnaj Bože, Od týchto nocí zlých, Buď požehnaná*), no Štítnického sprostredkovaniu chýba hlbší ponor, myšlienkové prehĺbenie tradičnej viery, novátorské stvárnenie jednostaj obmieňaných motívov. Rovnako nepresvedčivo pôsobia i básne o vojne, z ktorých sa vyníma báseň *Podhviezdna ulica*, ktorá je ako jediná komponovaná voľným veršom a surrealistickou obraznosťou a má tak zrejme pomôcť k celkovému zmítorenému obrazu vojnou postihnutého sveta. Navyše, všetky tri naznačené obsahové roviny zbierky sa prekrižujú a zbierka tak pôsobí nekonzistentne a chaoticky.

V kontexte dobového vývoja slovenskej literatúry je oveľa pozoruhodnejšia jeho druhá zbierka *Červená šatka* (1946) vydaná vydavateľstvom Tranoscius už na začiatku roku 1946. Autor sa tak stal ak nie prvým, tak jedným z prvých pevcov typu: *„Stalingrad, Moskva, veľká ruská zem, / v slovenských horách partizánska chatka: / dnes tieto svety k sebe priviažem, / súdružka Katka.“*[13] Takáto poézia sa stala o pár rokov (po roku 1948) bežnou, no paradoxne pôsobí, že Štítnického *Červená šatka* nesie i náboženské básne napr. *Nepoviem Bože môj*, *Vianočná*. Teda i druhá autorova zbierka publikovaná v ešte slobodných pomeroch je veľmi hybridná.

Kvalitatívne celkom iný stupeň reprezentuje raná tvorba Milana Krausa (1924 - 2006), rodáka z Tisovca, druhého zostavovateľa *Knihy priateľov*. V zborníčku okrem iného publikoval villonovskú baladu nazvanú *Balada aby som neprekážal milencom v šťastí* a jej refrén znie: *„Lebo básnik všetkých ľudí miluje.“*[14] Villonovská balada vyžaduje básnickú prax a zručnosť, ktorú Kraus baladou potvrdil. Na začiatku štyridsiatych rokov sa vyskytovala len veľmi

("Sweet Curses"), and *Profily* ("Profiles"),[10] respectively, portray carefree juvenile love for a woman. Many of his poems published in magazines are also set in a similar mood, including, for example, his poem *Len hraj sa* ("Just Play!"), awarded in a contest organized by the monthly *Rozvoj*.[11] His debut book of poetry *Presýpacie hodiny* ("Sandglass") was published in 1943 as the third volume in *Edícia mladej generácie* ("Young Generation Series") with the Eos publishing house in Bratislava; Štítnický was a university student then, studying law. The book includes 34 poems that are not ordered in any cycles. The author had already published many of these poems before, either in magazines or in *Kniha priateľov*. One poem, entitled *Generálovi* ("To the General"), is dedicated to the memory of Milan Rastislav Štefánik. Moreover, it was also published in the almanac *Za hviezdami (Sborník poézie o Štefánikovi)* ("Towards the Stars: A Book of Poetry on Štefánik") that featured then renowned authors, such as Smrek, Lukáč, Žarnov, Dilong, Hlbina, Kostra, and others. From a versological perspective the collection is composed in bound verse, however, without using bound poetic forms. The already cited Zdenko Kasáč described the poetry of Štítnický, Kraus, and others as the continued pursuit of symbolism à la Lukáč and Beniak.[12] This statement is too generalizing as the interpretation of the individual poems in Štítnický's collection offers also broader connotations. In his poetic rendering, all thematic fields of Štítnický's collection give a very stylized and inauthentic impression. Through its individual poems, the collection evokes completely contradictory feelings. Here, one can find light-hearted poems praising the beauty of the world and the young life (*Tak ide* ["So it goes"], *Básnik* ["The Poet"], *Pieseň o červenom víne* ["A Song about Red Wine"]). With the author's stylization into the figure of a hedonistic monk, the latter probably echoes the poetry of the prolific author Rudolf Dilong. In this respect, one can also mention eight purely religiously laden poems (*Nechaj mi* ["Let Me"], *Piaty raz* ["The Fifth Time"], *Ako si ďaleko*

sporadicky, resp. vôbec. V rovnakom čase začal villonovské balady uverejňovať Štefan Žáry (1918 - 2007) v časopise *Elán*, ale knižne ich vydal až v roku 1947, v cykle balád *Dobrý deň pán Villon*. Z mladých autorov uverejnil časopisecky o pár rokov neskôr viacero villonovských balád Viliam Turčány. Krausovi teda prostredníctvom zborníka patrí knižné prvenstvo.

Jeho vlastný básnický debut *Stromoradie ticha* vyšiel rovnako ako Štítnického zbierka v Edícii mladej generácie a i jeho tvorba je citeľne poznačená vojnou. Krajina v jeho optike je priestorom smútku (*Na hraniciach tejto krajiny*) a človek v nej nežije, lež prežíva (*Homo sicut cadaver*, človek ako mŕtvola). Vo všetkých básňach Kraus funkčne využíva prítomný slovesný čas, aj keď hovorí o minulosti a budúcnosti, aby tak umocnil obsah svojej výpovede: *„Smrť nás volá: poďte i Vy / kope hroby hrobár krivý / robíš láska robíš divy?“*[15] (minulosť, prítomnosť, budúcnosť). Na rozdiel od Štítnického siaha po náboženských a biblických prvkoch uvážene a originálne, napr. v básni *Neznámej mŕtvej*, ktorá je žiaľom nad smrťou mladej dievčiny, pričom žalosť lyrického subjektu je vyjadrená prostredníctvom refrénovitého opakovania *Talitha kumi*[16] (dievča, hovorím ti vstaň) a nie pomocou opisného verbalizmu. Titulná báseň *Stromoradie ticha* je básňou hľadania človeka – ľudskosti, humanity. Je v podstate kvetnatejšou verziou Lukáčovej básne *Humanita*, ktorá patrí, a zrejme už vtedy patrila medzi autorove najznámejšie: *„Nuž miluj Boha, miluj človeka, / nie slovom-parou, ale telom-skutkom. / Tak azda zmizne kliatba odveká, / čo bratovi brat vrhol v hneve prudkom.“*[17] Lukáč báseň tiež knižne publikoval v tom istom roku – 1944 v zbierke *Bábel*. Medzi Krausovou zbierkou *Stromoradie ticha* a Lukáčovou zbierkou *Bábel* je množstvo podobných súvislostí. Stručne možno podotknúť, že ak je Lukáčova poézia zúfalým a hlasným výkrikom v čase vojny, tak potom Krausove verše sú dúfanlivým a tichým spevom v tom istom čase. Spomínaná odhodlanosť a nádej je evidentná najmä v celkom posledných veršoch zbierky ["How Far You Are"], *Modlitba za kvety* ["A Prayer for Flowers"], *Bože keď povieš dosť* ["God, When You Say It's Enough"], *Požehnaj Bože* ["Bless, O God"], *Od týchto nocí zlých* ["From These Bad Nights"], *Buď požehnaná* ["Be Blessed"]). However, Štítnický's rendering lacks a profound insight, a reflective deepening of the traditional faith, an innovative portrayal of constantly varying motifs. Equally unconvincing are also the poems about war. The most telling of them is the poem *Podhviezdna ulica* ("A Street Under Stars") that is the only one composed in free verse, using surrealistic imagery. As such, it seems to facilitate a bewildered image of the war-stricken world. Moreover, all three content levels of the collection as outlined above crisscross, thus giving a non-consistent and chaotic overall impression.

His second collection, *Červená šatka* ("The Red Scarf"), published with Tranoscius at the beginning of 1946, is much more interesting in the context of the historical development of Slovak literature. Thus the author became one of the first poets, if not the first one, who wrote lines such as: "*Stalingrad, Moskva, veľká ruská zem, / v slovenských horách partizánska chatka: / dnes tieto svety k sebe priviažem, / súdružka Katka.*“[13] (Stalingrad, Moscow, the great Russian land, / a guerilla cottage in hills of Slovakia: / today, these two worlds together I blend, / Comrade Katya.") Although in a few years (after 1948) this kind of poetry became common, it is rather paradoxical that Štítnický's *Červená šatka* also includes religious poems, for example, *Nepoviem Bože môj* ("I Will Not Say, O My God"), *Vianočná* ("The Christmas Poem"). Therefore, the author's second collection, still published in the conditions of political freedom, is also very disparate.

A completely different level of quality can be found in the early work of Milan Kraus (1924 – 2006), a native of Tisovec and the other editor of *Kniha priateľov*. In the almanac, he published, among others, a ballade entitled *Balada aby som neprekážal milencom v šťastí* ("The Ballade So That I Do Not

v básni *Len nežiť nadarmo*: *„Len nežiť nadarmo a nebyť parazitom / Mať aspoň kus lásky vo svojom srdci skrytom / A v očiach svetlo nové.“*[18] Odhodlanie je smrekovské, je to odhodlanie jeho *cválajúcich žrebcov* a *svetlo nové* je naozaj nové a iné v porovnaní s citovaným Lukáčom. Jeho poézia je totiž presýtená biblickými a antickými obrazmi, o čom svedčia už názvy jednotlivých básni. Krausova poézia je decentná a nenápadná a tým je podobná napr. tvorbe Jána Motulku (1920 - 2013), ktorý spolu s Krausom debutoval v tom istom roku zbierkou *Blížence*.

Hoci Krausova tvorba predstavuje trvalejšiu umeleckú a ideovú hodnotu, nielen v porovnaní so Štítnickým, nezaznamenala ani vtedy, ani neskôr širší ohlas. Príčin je viacero. Patrí k nim napríklad fakt, že vyšla v máji 1944, teda krátko pred SNP, keď na umenie nebola vhodná doba, no i preto, že Krausova poézia znie tichými tónmi, a v čase vojny treba zrejme kričať. Preto sa z tohto obdobia prebili básne burcujúce, agitačné a najlepšie podfarbené červenou farbou ako napr. Štítnického *Červená šatka*. Kraus sa totiž nestal dvorným poetom režimu tak ako Štítnický a celá plejáda ďalších slovenských autorov.

Na záver dodajme: staré známe latinské príslovie „inter arma silent musae“ (počas vojny múzy mlčia), v kontexte slovenskej literatúry neplatí. Aj plodná a činorodá aktivita tisovských študentov je toho presvedčivým dôkazom.

Stand in the Lovers' Way of Happiness") with the refrain: "*Lebo básnik všetkých ľudí miluje*"[14] ("Because a poet loves all people"). Here, Kraus confirmed he had the poetic experience and skills required to write the ballade. This poetic form was only very rarely, if at all, to be found in the 1940s. Around that time, Štefan Žáry (1918 – 2007) started publishing ballades in the magazine *Elán* ("Elan"). However, he only published them as a book in 1947, in a collection of ballades entitled *Dobrý deň, pán Villon* ("Good Morning, Mr. Villon"). Viliam Turčány, one of the young authors, published several ballades in magazines a few years later. Thanks to the collection, therefore, Kraus was the first one to publish the ballade in a book form.

He made his own poetic debut in *Stromoradie ticha* ("An Alley of Silence") that was published, like Štítnický's collection, in *Edícia mladej generácie*. Also like Štítnický, Kraus' work is clearly marked by war. In his perspective, the land is a space for sadness (*Na hraniciach tejto krajiny* [At the Borders of This Land"]), where the human does not live, but merely survives (*Homo sicut cadaver*, the human as a corpse). In all poems, Kraus makes use of present tense, even when speaking about the past and the future, in order to reinforce the content of his statement: "*Smrť nás volá: poďte i Vy / kope hroby hrobár krivý / robíš láska robíš divy?*“[15] ("The death is calling us: come, you too! / a crooked cold cook digging graves / do you, love, work miracles, do you?") (past, present, future). Unlike Štítnický, however, he employs religious and biblical elements reflectively and in an original manner. This can be seen, for example, in the poem *Neznámej mŕtvej* ("To an Unknown Deceased Woman") that represents the grief over the death of a young girl, while the mourning of the lyrical subject is expressed through the refrain-like repetition of *Talitha kumi*[16] ("Little girl, I say to you, arise!"), and not through descriptive verbalism. The eponymous poem, *Stromoradie ticha* ("An Alley of Silence"), is a poem of the searching for a human – the searching for humanity. Essentially, it

represents a more flowery version of Lukáč's poem *Humanita* ("Humaneness") that was already then, and remains to be, one of his best-known pieces: "*Nuž miluj Boha, miluj človeka, / nie slovom-parou, ale telom-skutkom. / Tak azda zmizne kliatba odveká, / čo bratovi brat vrhol v hneve prudkom.*"[17] ("Love, then, God, and love the neighbor / not through hazy words, but through solid deed. / Perhaps will the time-old curse disappear? / And brothers will no more bleed.") Lukáč also published this poem in his collection Bábel ("Babel") in the same year, 1944. There are many similar connections between Kraus' *Stromoradie ticha* and Lukáč's *Bábel*. Briefly, one can point out that if Lukáč's poetry is a desperate and loud outcry in the time of war, then Kraus' verses represent a hopeful and quiet chant in the times of war. This determination and hope is evident especially in the very final verses of the collection, in the poem *Len nežiť nadarmo* ("Not to Live in Vain, Above All"): "*Len nežiť nadarmo a nebyť parazitom / Mať aspoň kus lásky vo svojom srdci skrytom / A v očiach svetlo nové.*"[18] ("Not to live in vain, above all, not to be a parasite / To have at least a share of love in one's hidden heart / And a ray of new light in one's eyes.") The determination comes from Smrek; it is the determination of his galloping stallions. And the light is indeed new, and different when compared with Lukáč. While the latter's poetry is oversaturated with biblical and ancient images, as evident in the very titles of individual poems, Kraus' work is decent and inconspicuous, thus resembling, for example, the work of Ján Motulko (1920 - 2013) who made his debut in the same year as Kraus with a collection entitled *Blížence* ("Gemini").

Although Kraus' work represents a more persisting artistic and ideological value, not least when compared with Štítnický, it did not win a broader recognition either then or later. There are several reasons to account for this. One example among others includes the fact that it was published in May 1944, shortly before the Slovak National Uprising, which was no appropriate time for art. Furthermore,

Kraus' poetry is characterized by its soft voice, whereas in the time of war it seems to be necessary to cry loudly. Therefore, the poems that broke through from this period are ones that are stirring, agitating and, most conveniently, colored in red, such as Štítnický's *Červená šatka*. Kraus never became a court poet of the communist regime like Štítnický and a host of other Slovak authors.

In conclusion, let us add that the ancient Latin saying "*inter arma silent musae*" (in time of war, muses are silent) does not apply to the context of Slovak literature. The prolific and vigorous activities of Tisovec students represent convincing evidence for this claim.

Poznámky / Endnotes

[1] Hudák, Ján, „Úvaha o spisovateľovi", *Kniha priateľov*, Tisovec, 1942, s. 55. Translated from the Slovak original in Hudák, Ján, „Úvaha o spisovateľovi" ("A Reflection on the Writer"), *Kniha priateľov*, Tisovec, 1942, p. 55.

[2] tamže. / Ibid.

[3] c. d., s. 56.

[4] c. d., s. 57.

[5] Kasáč, Zolo, „Tvár dneška" , *Kniha priateľov*, Tisovec, 1942, s. 64. / Kasáč, Zolo, „Tvár dneška" ("The Face of Today") , *Kniha priateľov*, Tisovec, 1942, p. 64.

[6] tamže. /Ibid.

[7] c. d., s. 67.

[8] kol. autorov., *Dejiny slovenskej literatúry V*, Bratislava, Veda, 1984, s. 564. / Translated from the Slovak original in composite authors, *Dejiny slovenskej literatúry V* ("A History of Slovak Literature: Vol. 5"), Bratislava, Veda, 1984, p. 564.

[9] Šmatlák, Stanislav, *Dejiny slovenskej literatúry II*, Bratislava, Literárneho informačné centrum, 2007, s. 450.

[10] kol. autorov., *Sborník najmladších slovenských autorov 1940*, Kežmarok, Samovzdelávací krúžok Tatran, 1941, s. 103-104. / composite authors, *Sborník najmladších slovenských autorov 1940* ("1940: The Almanac of Youngest Slovak Authors"), Kežmarok, Samovzdelávací krúžok Tatran, 1941, pp. 103-104.

[11] Štítnický, Tibor, „Len hraj sa", *Rozvoj*, 19, 1942, č. 1., s. 10.

[12] kol. autorov., *Dejiny slovenskej literatúry V*, Bratislava, Veda, 1984, s. 564. / composite authors, *Dejiny slovenskej literatúry V* ("A History of Slovak Literature: Vol. 5"), Bratislava, Veda, 1984, p. 564.

[13] Štítnický, Tibor, „Červená šatka" , *Červená šatka*, Liptovský Sv. Mikuláš, 1946, s. 27.

[14] Kraus, Milan Rudolf, „Balada aby som neprekážal milencom v šťastí" , *Kniha priateľov*, Tisovec, 1942, s. 58-59. / Kraus, Milan Rudolf, „Balada aby som neprekážal milencom v šťastí" (The Ballade so that I Do Not Stand in the Lovers' Way of Happiness"), *Kniha priateľov*, Tisovec, 1942, pp. 58-59.

[15] Kraus, Milan, „Otázka“ , *Stromoradie ticha*, Bratislava, Eos, 1944, s. 9.
[16] c. d., s. 19.
[17] Lukáč, Emil Boleslav, „Humanita“ , *Bábel*, Liptovský Sv. Mikuláš, Tranoscius, 1944, s. 50.
[18] Kraus, Milan, „Len nežiť nadarmo“ , *Stromoradie ticha*, Bratislava, Eos, 1944, s. 36.

Pramene a literatúra / Sources and Bibliography

Kraus, Milan, *Stromoradie ticha*, Bratislava, Eos, 1944, 36 s.
kol. autorov, *Dejiny slovenskej literatúry V.*, Bratislava, Veda, 1984, 851 s.
kol. autorov., *Kniha priateľov*, Tisovec, 1942, 94 s.
kol. autorov., *Sborník najmladších slovenských autorov 1940*, Kežmarok, Samovzdelávací krúžok Tatran, 1941, 124 s.
Lukáč, Emil Boleslav, *Bábel*, Liptovský Sv. Mikuláš, Tranoscius, 1944, 97 s.
Šmatlák, Stanislav, *Dejiny slovenskej literatúry II*, Bratislava, Literárneho informačné centrum, 2007, 533 s.
Štítnický, Ctibor, *Červená šatk*a, Liptovský Sv. Mikuláš, 1946, 79 s.
Štítnický, T. D., *Presýpacie hodiny*, Bratislava, EOS, 1943, 51 s.

Kontakt
Mgr. Peter Tollarovič
Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy
Filozofická fakulta, Univerzita Komenského BA
Gondova 2
814 99 Bratislava

Contact
Mgr. Peter Tollarovič
Department of Slovak literature and literary studies
Faculty of Arts, Comenius University
Gondova 2
814 99 Bratislava

ISSN 2585-8068